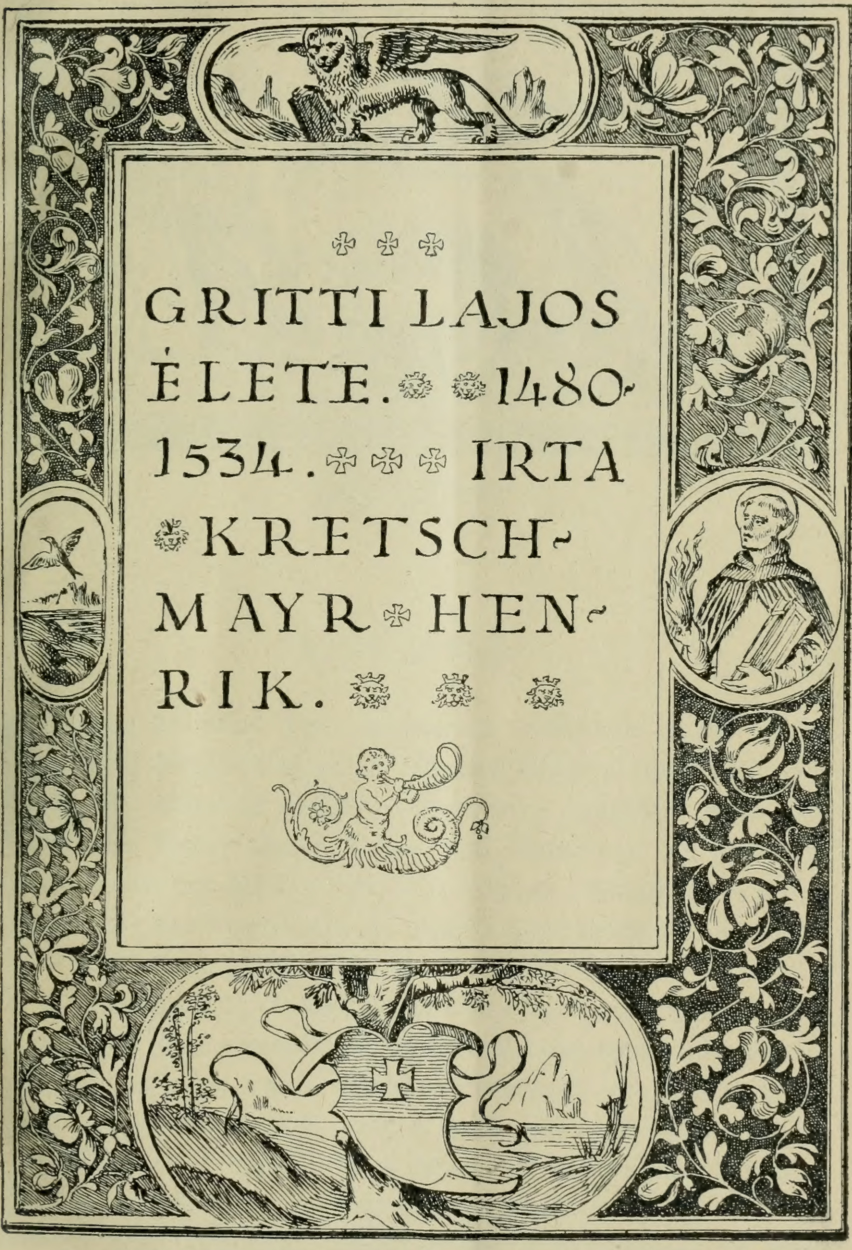
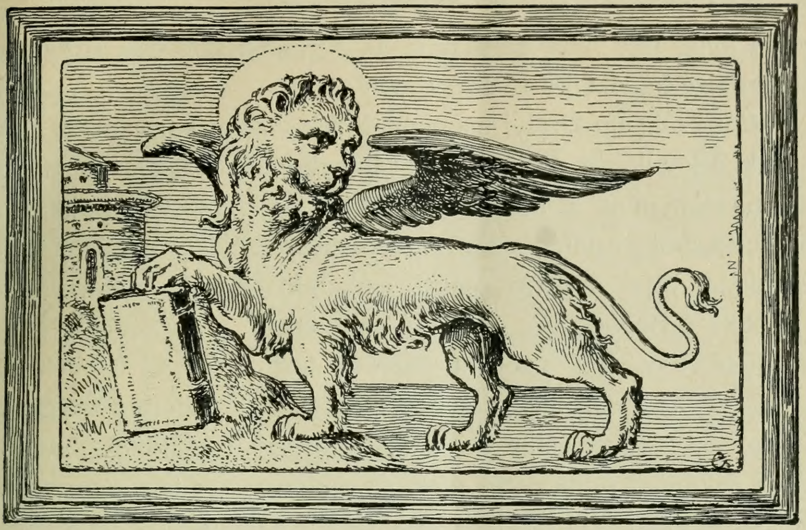

GRITTI LAJOS.

I. CZÍMKÉP.

2. SZENT-MÁRK OROSZLÁNJA.

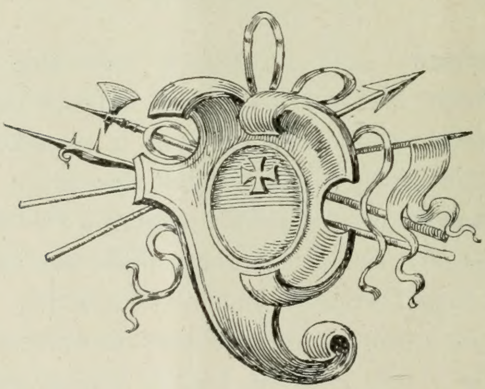
BEVEZETÉS.

A TRÓNÉRT való küzdelmek változatos kora, mely Magyarországot a végzetes mohácsi csata után földúlta, az általános zűrzavar a nyugatról és délről betört idegen hadak által elpusztított és pártokra oszlott országban kedvező alkalmat nyújtott a vállalkozó és kétes jellemű szerencsevadászoknak, hogy többé-kevésbbé magasra tűzött czéljaik megvalósításán munkálkodhassanak.

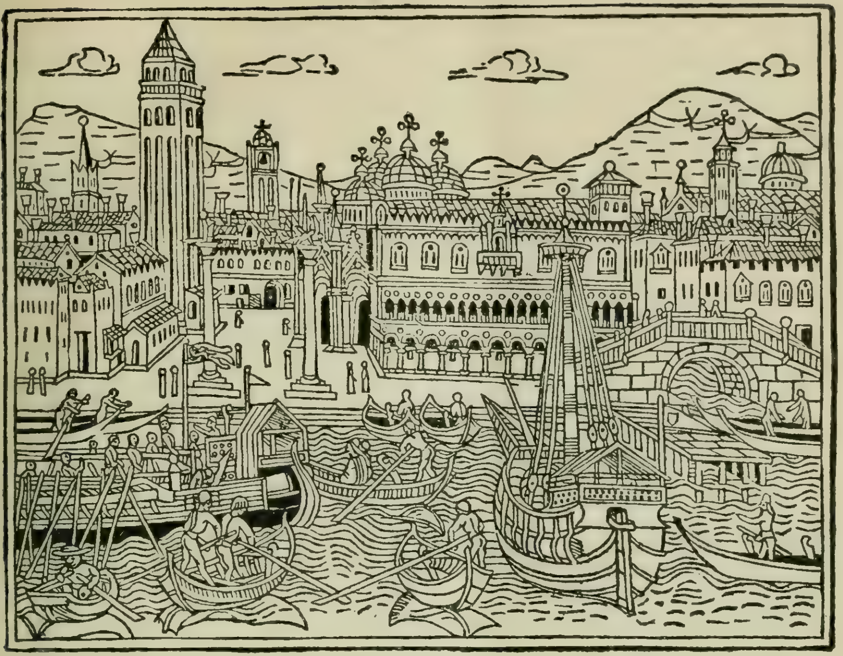
E kalandorok egyik legérdekesebbike bizonynyal Gritti Lajos. A velenczei doge e fattyúszülötte, később konstantinápolyi kereskedő, oly ügyesen tudta használni tehetségét és pénzét, hogy képes volt magát a török szultán egyik elsőrendű tanácsadójává felküzdeni, hogy képes volt a fényes porta politikai ügyeit a velenczei köztársasággal, Szapolyai Jánossal, sőt a világuralomra törekvő Habsburgokkal vezetni és így a trónvillongások által feldúlt Magyarországon olyan befolyásra tudott szert tenni, hogy

rövid ideig úgy látszott, mintha az Árpádok koronája egy olasz ékszerkereskedő fejét is ékesíthetné.

Mint csaknem királyi hatalommal felruházott kormányzó, mint a neki lekötelezett és ingatag királynak inkább gyámja, semmint helytartója, mint a hatalmas Ibrahim basa benső barátja és a nagy Szolimán szultán «megvásárolt rabszolgája», a sors váratlan fordulatai által magasra emelt emberek módjára, minden veleszületett furfangossága daczára sem értett a viszonyok kellő megítéléséhez. Midőn olyan jogokra tartott igényt a portánál, a milyenekkel felruházni sohasem akarták, midőn a tárgyaló felek, úgy János, mint Ferdinánd pártjának bizalmát önmaga iránt felkölteni sehogysem bírta és midőn végre tényleges hatalmát a leggonoszabb és legveszedelmesebb tettekben merészelte érvényesíteni, — terveit megsemmisülten látva, kellett a meggyesi mezőn megsiratatlanúl és megboszúlatlanúl a gonosztevő halálával bűnhődnie.

3. A GRITTI CSALÁD CZÍMERE.

4. A VELENCZEI PIAZZETTA ÉS A DOGE-PALOTA XVI. SZÁZADI KÉPE.

I.

A FÖLEMELKEDÉS.

A VELENCZEI Grittiek nemzetsége tulajdonkép nem tartozott Szent-Márk köztársaságának ősrégi családai közé. Nemességük ama régi fényes nemzetségekével, a melyek Nagy-Károly korában az egykori dogeszékhelyről, Eracleából és a gazdag Jesoloból, e régi és a földről már eltűnt városokból, a Rialto melletti új székvárosba bevándoroltak, a Morosiniakkal, Badoerokkal, Sanudokkal, Falierekkel nem vehette fel a versenyt. Minden valószínűség szerint jóval később történt, hogy a Grittiek, kik előbb a Gratolani nevet viselték, nevüket, mint sok más patriczius család, megváltoztatták, és Sorioból, az utóbb Velencze birtokába jutott Vicenza tartományá-

nak egyik kis városából, Velenczébe költöztek, hogy itt mint kisebb rangú tisztviselők állami szolgálatot vállaljanak. Czímerük egy kékkel s ezüsttel osztott pajzs lett, melynek felső mezejére ezüst kereszt van helyezve. Dícsérték őket, hogy mindenkivel jó viszonyban éltek, jó katholikusok voltak és bőven osztogatták az alamizsnát. Főfoglalkozásuk azonban nem a hivataloskodás, hanem a kereskedés volt.[1] Ekként egyre gazdagabbak és befolyásosabbak lettek és fokonkint magasabb tisztségekbe jutottak. A Canal Grandén — a későbbi Chiesa della Salute-val szemben — családi palotát emeltek, a mely mai állapotában a velenczei gót ízlésnek mindenesetre kevésbé sikerült művei közzé tartozik.

A család legkiválóbb tagja a XV. század közepén született[2] Gritti András, Gritti Ferencz fia volt. Egy időben a velenczei köztársaság rendkívüli követe volt a magas portánál s e kényes természetű megbízatásban jelentékeny politikai ügyességet tanúsított. Az európai hatalmak húsz éves olaszországi háborújában, mely Velenczére annyi megalázó vereséget és fényes sikert hozott, mint a velenczei hadak vezére emelkedett ki; a bresciai vereség után (1512 február 18.) mint fogoly Francziaországba került, hol valójában inkább követnek tekintették, semmint fogolynak. A háború befejezésével a tengerészet főélelmezője lett, 1523 május 20-ikán pedig az ősz Grimani Antal utódáúl dogévá választották. Alkalma volt megismerni a köztársaság két nagy ellenségét, melyek közül az egyik szárazon, a másik tengeren támadott, — a spanyol-osztrák házat és a magas portát. A belső kormányzatban erélyes és önérzetes volt; az utolsó doge, a ki kormányzatára egyénisége bélyegét rá tudta nyomni; a külfölddel való érintkezésben kétkulacsos politikus, a ki fölismerte, hogy Velencze ügyei mindaddig kedvezőleg folyhatnak, a mig a túlhatalmas ellenfeleket egymás ellen kijátszani sikerülhet. Tizenöt éves uralkodása alatt bölcsességgel és ügyességgel szabott e politikának irányt.

[1] Gritti életrajza Della Valle-től, 12. Cod. 714. cl. VII. a velenczei Sz.-Márk-könyvtárban. Lásd egy szersmind: Marco Barbaro, Famiglie nobili venete, cod. No. 6155/6. a bécsi udvari könyvtárban, 195b—196a. l.

[2] Marino Sanuto, Diarii, IV. k. 244. l.

Gritti András mintegy 1497 óta élt házasságban Luca-Vendraminói Benedettával, mely házasságból egyetlen fiú, Francesco, származott. Azonban e gyermek még kicsiny korában (1505) elhúnyt. Termékenyebb volt egy viszony, melyet András,

5. GRITTI ANDRÁS EMLÉKÉRME.

még mint fiatal diplomata hosszabb időn át Konstantinápolyban folytatott. Négy fia született egy görög vagy török nőtől, ki aligha volt előkelő származású; e fiúk: Pietro, Gregorio, Lorenzo és Luigi. A Nicolo Barberigo által Gritti András fölött mondott halotti beszéd[1] így, valószínűleg születésük sorrendje szerint,

[1] Alberi, Relationi venete, Serie III., 6. s köv. ll. — Romanin, Storia documentata di Venezia, v. k. 385. l.

említi őket. Az elsőről, a nevét kivéve, nem tudunk semmit; Lorenzo, kit atyja, úgy látszik, később törvényesített, Velenczében kereskedő volt és testvérével, Lajossal folytonos élénk üzleti összeköttetésben állott; egyébként diplomácziai küldetésekben ügyességet tanúsított és többször volt ilyenekkel megbízva. 1539 ápril havában a velenczei signoria fontos ügyben a magas portára küldte s ő kieszközölte a két hatalmasság közt 1539 júniustól szeptember 20-ikáig megállapított fegyverszünetet. Ugyanebben az évben áldozatul esett a Konstantinápolyban kitört pestisnek.[1] Küldetésének sokáig híre volt a császári udvarnál. Gregoriót hasonlókép sokszor használtak politikai szolgálatokra, már 1527-ben találkozunk vele ilyen minőségben. Hosszabb ideig tartózkodott Konstantinápolyban mint kereskedő, hogy onnan Velenczébe telepedjék át, midőn 1533 deczemberében Lodovico állása ott megrendültnek látszott. Idősebb bátyja halálával ő is eltűnik a történelemből; még atyja halála előtt java korában elhalt.[2]

Lajos, — Luigi, helyesebben Lodovico, mert csaknem kivétel nélkül így írja alá nevét — kit a velenczeiek Aloisenak neveznek, a mint hogy a két kifejezést előszeretettel használják Velenczében ugyanarra a névre, 1480-ban[3] Konstantinápolyban született. Hogy atyja 1496-ban, Velenczébe való visszatérése alkalmával magával vitte, s hogy ott és Paduában magasabb kiképeztetésben részesült, valószínű.[4] Atyja nem törvényesítette, mindig csak a doge «figlio

[1] Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe (Dispacci di Germania). Wien, Tempsky, 1889. I. k. 312., 352. l. Alessandro Cappellari, Campidoglio Veneto. (Kézirat a velenczei Sz.-Márk könyvtárában).

[2] Alberi, id. m. Ser. III, 3., 7. l. — Sanuto, Diarii, 44. k. 25. l.

[3] Életrajzát Della Valle Matteo Dandolo velenczei prokurátor számára készítette s aztán több másolatott vett róla, legutoljára a gozzoi Pisani Alajos részére. Della Valle 1531 október 11-én lépett Gritti szolgálatába, a kinek kiséretében meg is maradt. Ekkor Gritti «di età d'anni cinquanta due in circa» volt. (18. l.) A «Viaggi fatti da Vinetia alla Tana, in Persia, in India et in Constantinopoli» czímű könyvben (melyet röviden Viaggi alla Tanának neveznek), Velencze, Aldo, 1543., van három fejezet «delle cose di Turchi» egy bizonyos Benedetto Rambertitől, a ki 1534-ben Konstantinápolyban járt és könyve végén behatóan foglalkozik Grittivel. Akkoriban, mondja, Gritti «di età di anni cinquantaquatre in circa» volt. (157. l.) Ramberti «Viaggi»-ával azonos a Cod. LVIII. 12. a római Barberini-könyvtárban (274—306. l.) és a vatikáni könyvtár. Cod. 3922. jelzetü kéziratának (151 a—160 a. l.) tudósítása.

[4] Viaggi alla Tana 155b.

naturale»-ja maradt. Így már születése kizárta őt a velenczei szolgálatban a magasabb hivatalokból. Ez okból mintegy tíz évi tartózkodás után, 1507-ben, vagy 1508-ban, 27 éves korában visszatért Konstantinápolyba, hogy ott üzletet nyisson. «Huszonhat éve, hogy itt tartózkodom,» mondá 1534-ben Schepper Kornél császári követnek.[1]

Úgy látszik, hogy, mint igazi velenczei üzletember, a város kereskedői köreiben csakhamar tiszteletreméltó helyet vívott ki magának; tudott beszélni és rábeszélni, minden lehető ügybe beártotta magát, szerencsés ötletek és merész vállalatok által ki tudta nyerni a keresztények és törökök becsülését, úgy hogy eszméit magukéivá tették. Támogatta a szegény és büntelenül tönkrejutott kereskedőket és alkalmilag elvállalta pöreikben a védőügyvéd szerepét. A tevékeny férfiú üzleti útazásaiban gyakran Velenczében is megfordúlt. Egy ily űzleti útazás alkalmával történhetett, hogy atyja azon tárgyalásoknál, melyek Veronának a köztársasághoz való visszacsatolása ügyében 1517-ben folytak, foglalkoztatta és kezesül használta az átadási feltételek megtartása fejében. Az adott helyzetek kihasználásában páratlanul ügyes volt s így a keresztényeknél és törököknél egyaránt nagy befolyásra tett szert. Jártas volt a kereskedelem minden ágában, de azért mégis a legszívesebben a legjövedelmezőbbel, az ékkőkereskedéssel foglalkozott és e téren jeles szakértővé nőtte ki magát. De jóhírűek voltak borai is. Ibrahim pasa kijelentette, hogy Gritti muskatálybora mellett még csak a velenczei követ, Pietro Zen borát lehet tekintetbe venni.[2]

Ugyanazon évben, midőn Lodovico atyja, Gritti András bevonúlt a dogepalotába, barátja, a fiatal, mintegy 30 éves Ibrahim pasa, a ki eddig Görögország helytartója volt, nagyvezérré neveztetett ki és tizenhárom éven át mint mindenható miniszter gyakorolta tisztét. Hogy a benső viszony közöttük honnan származott,

[1] Gévay, Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte. Bécs, 1840–1842. II. k.

[2] Sanuto, Diarii XIX, 441. — Gritti életrajza Pallmanntól, Ersch és Gruber Enciklopaediájában, I. sor. 91., 432. l. — Viaggi alla Tana, 155b. l.

annak nem lehet nyomára jutni. A tudatlan és kevéssé képzett török valószínüleg azt hitte, hogy a nyugati viszonyokat jól ismerő Gritti támogatásával magas állása követelményeinek jobban megfelelhet; az is bizonyos, hogy a gazdag kereskedővel szemben pénzügyileg is le volt kötve; a nagy szolgálatokat, melyeket Gritti a volt görögországi helytartónak tett, mindenfelé emlegették.[1] Ibrahim fontolóra vehette, hogy a keresztény Gritti, tanácsosul fogadva, hatalomvágyára sohasem válhatik olyan veszedelmessé mint egy török; elhatározta tehát, hogy Grittit addigi köréből kiemeli. Arra is módot talált, hogy a szultánnál bevezesse. II. Szolimán, ki büszkeségében és megközelíthetlenségében a török szultán igazi tipusa volt, kedvelte az ékszereket. Ezen a téren pedig Grittinél nem volt hívatottabb és így Ibrahimnak nem volt nehéz drága barátja számára kihallgatást eszközölni ki. A mit az udvari pletyka erről elhíresztelt, valóban épületes. E szerint Gritti a szultán előtt arczra borúlt, mire a meglepett szultán, a ki a török szokás követését az idegennél föl sem tételezte, abban a hitben, hogy az elfogúlt jövevénynek valami baja esett, fölkelésre szólította; a ravasz kereskedő pedig keleties ékesszólással bizonykodott, hogy: valamint a nap visszariasztja s elkápráztatja a belé tekintőt, úgy sujtotta le s vakította meg öt a szultán tekintete. A bók tetszésre lelt; a feldicsért szultán kegyesen mosolygott. Mindezt Gritti szolgája, Della Valle egy jól értesült udvari embertől hallotta és terjengősen meséli el.[2]

Hihetetlenül hangzik és mégis igaz. A föld legbüszkébb uralkodója, a ki magának és Mohamed hitének követelte az egész világot, a kétes származású ékszerkereskedővel érintkezésbe lépett. Hiszen, úgy mondják, hogy a szultán Grittit kertjeiben gyakran meglátogatta, tanácsát akárhányszor kikérte, sőt állítólag látták őket karonfogva sétálni.[3]

[1] Alberi, i. m. Ser. III. k. 1, 29, 30. l.
[2] Della Valle, i. m. 20. l.
[3] Della Valle, i. m. 18. l.

Természetesen, ezek után nagyot változtak Grittinek minden gazdagsága mellett is szerénynek mondható viszonyai. A ki eddig oly csendesen és visszavonultan élt, most már megkövetelte

6. IBRAHIM BASA.

azt a tiszteletet és becsülést, a mely egy fejedelem fiát megilleti. Azelőtt talán a fattyú Louysnak csúfolták, most kívánta, hogy «bégoglinak», «fejedelemfinek» szólítsák. A nyilvánosság előtt csak pompás ruhában, számos rabszolga kíséretében mutatta

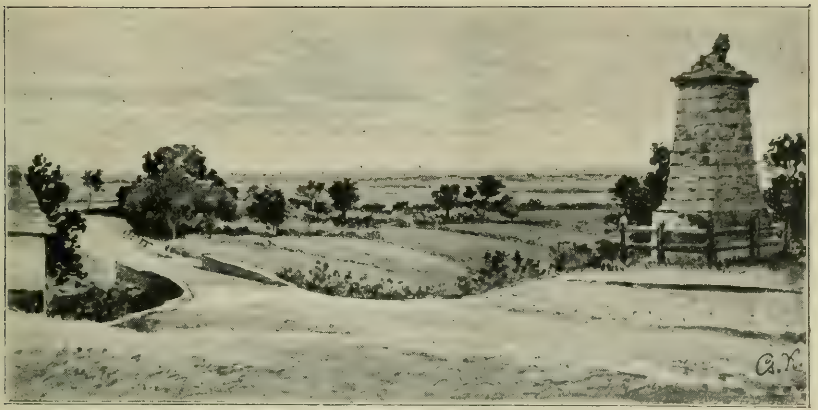
magát és a dolog természetében feküdt, hogy az oly hirtelenül magasra jutott Gritti alkalmat talált ékszerek becslése helyett politikai befolyást gyakorolni. A basáknál úgy lépett fel mint Velencze ügynöke, habár erre semmi megbízása sem volt; sikerült elhitetni az emberekkel, hogy neki, a hatalmas doge fiának, odaát semmi sem lehetetlen és így a köztársaság valóságos meghatalmazás nélküli képviselőjévé lőn, a melynek viszonyait legalább látszólag legjobban ő ítélhette meg.[1]

Es mily jelentőségteljesen összekapcsolta a sors ebben az évben Velencze viszonyát azon országéval, a mely pártokra szakadva és bomlásnak indúlva, a szerencsétlen mohácsi nap óta másfél évszázadon keresztül a Kelet és Nyugat közt vívott harczok legfontosabb színtere volt.

[1] Viaggi alla Tana, 155 a. l. Jovius, XXXII, 131 a. l.

7. EGY GRITTI-ÉREM HÁTLAPJA.

8. A MOHÁCSI CSATATÉR.

II.

POLITIKAI ELŐZMÉNYEK.

Az 1526 augusztus 29-iki végzetteljes nap óta két trónkövetelő szállott síkra II. Lajos megüresedett trónjáért: Habsburg Ferdinánd, a ki királynak tartotta magát az öröklési szerződéseknél fogva és Szapolyai János erdélyi vajda, a hatalmas nemzeti főúri párt jelöltje, kit Székesfejérvárt kiáltottak ki Magyarország királyának. Hiába igyekeztek a Jánossal rokon, de Ferdinánd királylyal rokonszenvező Zsigmond lengyel király követei a két fél igényeit összhangba hozni. A fegyveres kiegyenlítés elkerülhetetlen volt. János király helyzete a lehető legkedvezőbbnek látszott. A pápa és a velenczei köztársaság, az angol és franczia király, a bajor herczegek elismerték királyúl. I. Ferencz, a ki a Habsburg ház ellen fáradhatatlanúl dolgozott, bátor önvédelemre buzdította, tekintve, hogy annyi hatalmas fejedelem nem fogja a támogatást tőle megtagadni; azonfelül megkinálta egy franczia herczegnő kezével és 1527 július 2-ikán ideiglenes, 1528 október 28-ikán végleges szövetséget kötött vele, melyhez a velenczei köztársaság is

csatlakozott. Ferdinánd ezzel csak nagyhatalmú testvérének szövetségét állíthatta szembe. Hanem V. Károly, a ki nagyszámú ellenségeivel szemben nehezen birt helytállni, és a ki olasz birtokainak elvesztésétől tarthatott, nem nyujthatott, de még csak nem is igérhetett segélyt fivérének; ellenkezőleg, ismételt sürgető irataiban felszólítja, hogy egyezzék ki a vajdával bármi áron. Csak a korona maradjon meg nála. «Mert tudd meg, testvér, egy hosszas, komoly háborút nem fogsz elviselhetni; én pedig nem segíthetek rajtad, bármennyire szeretném is, mert nem tehetek többet mint a mennyit birok.»

Ha tudomásúl vesszük még, hogy Ferdinánd leginkább rettegett párthíve, a szerb Ján, ép azokban a napokban, midőn hadait az országba beküldte, némi sikerek után a Tomyos melletti csatában elesett, majdnem vakmerőségnek látszik, hogy ez nem sokkal több katonával, mint a hány négyszögmértföldet a meghódítandó ország kitett, 1527 július havában a hadjáratot megkezdte.

De mennyire felülmúlta az eredmény a várakozást!

Alig egy fél hó alatt gyors egymásutánban jutott a kipróbált vezérek által vezetett tizenegyezer főnyi had kezére Győr, Komárom, Tata, Esztergom, Visegrád; csupán Komárom és Esztergom fejtett ki némi ellentállást, a nélkül hogy ez által valamit elért volna. Augusztus 23-ikán már bevonulását tartotta Ferdinánd az ellenfél elmenekülésével üresen maradt fővárosba, honnan szeptember 29-ikére koronázó országgyűlést hirdetett.

Salm Miklós megostromolta Egert és szeptember 27-ikén Tokajnál szétverte János király seregét; kinek legtehetségesebb és legtevékenyebb párthíve, Frangepán Kristóf, ugyanaz nap lelte halálát Varasd ostrománál; hadai pedig szétfutottak. Október 7-ikén megválasztották Ferdinándot Budán Magyarország királyává, november 3-án pedig Székesfejérvárt megkoronázták.

János király októberben nagy gondok közt menekült Erdélybe és itt látnia kellett, hogy pártja nagyon meggyengült. Ellenei kiszorították Erdélyből; novemberben el kellett azt hagynia.

Egyre nagyobb számmal pártoltak el az amúgy is változékony főurak. Csak egy hatalom volt még Európában, a mely megmenthette és az ellenséget feltartóztathatta: az ozman birodalom. Magyarország nemzeti királya a török nagyúrhoz fordult.[1]

Konstantinápoly elfoglalása óta a törökök hatalma egyre nagyobb arányokat öltött. Még II. Mohamed, a byzanci birodalom szétrombolója, hajóhadat alapított, a melylyel a Földközi tenger vidékeit meghódíthassa; török hadak szállottak partra Apuliában, elpusztították Friault, elfoglalták a görög félsziget erősségeit; Egyptom mamelukjai, Szíria népei meghódoltak. Harmincz királyság fölött uralkodott a dicső I. Szolimán szultán, a császárok császárja, a fejedelmek fejedelme, a világ koronáinak osztogatója, két világrészben isten árnyéka, Ázsiában és Európában a Fekete és Fehér tenger uralkodója.

Ha e nagy sikerek okait kutatjuk, úgy az ozman birodalom előhaladott katonai intézményeiben kell azokat keresnünk. Minden meghódított területet hűbérekre, siametekre vagy timarokra osztottak, de mindig csak harczosok között; a birtokosok kötelesek voltak egy vagy több lovast, szipahit, állítani. Így Európa 80,000, Ázsia 50,000—70,000 szpáhit állíthatott. A szultánnak a birodalom két beglerbégjéhez intézett s ezek által az alsóbb hatóságokhoz továbbított parancsa elegendő volt ennek a roppant lovasseregnek nehány nap alatt való fegyverbe állítására. Az elrabolt vagy ötödévenkint besorozott keresztény, nevezetesen a görög és albán gyermekek különös intézménye szolgáltatta a Kelet győzhetetlen gyaloghadát, a janicsárokat. Sohasem voltak nagy számban, még Szolimán idejében se többen mint 10,000—15,000-en, de mégis az ozman hadiszervezet magját képezték. És mindez egy oly egyéniséget szolgált, a minő II. Szolimán volt, ki birt minden tulajdonságával egy hadakozó állam fejének. Kezének egy intése

[1] Erre és a következőkre nézve lásd Huber, Geschichte Oesterreichs, IV. k. 6. l. — Fessler-Klein, Geschichte Ungarns, III. k. 421. l. — Buchholtz, Geschichte Ferdinands I., III. k. 185. l. Továbbá a tárgyalásokra nézve: Historia arcana legationis nomine Johannis Regis ad Solymannum Imperatorem Belnél: Adparatus ad historiam Hungariae, Posony, 1735.

több katonát állított síkra, semmint a császárok és királyok hetekig terjedő, fárasztó alkudozása az országgyűlésekkel és rendi gyűlésekkel. A mitől V. Károly és I. Ferdinánd féltek, bekövetkezett: Európa első katonai hatalmát a küzdőtérre szólították.[1] A magas portánál először azt tervelték, hogy betörnek Magyarországba és János királyságának röviden végét szakasztják. E szándékot két oldalról ellensúlyozta a velenczei köztársaság követe és — Lodovico Gritti. «Ha a velenczei követek és a doge fia nem lett volna, a kihez, mint tudom, te is levélbelileg fordúltál, — mondá Ibrahim basa János király küldöttéhez — úgy az elmúlt nyáron (1527) megettük volna Ferdinándot és hozzá a te uradat is.» Az ő befolyásuk okozta, hogy Ibrahim basa, ki abban az időben «a toll és kard korlátlan ura volt»,[2] elhatározta, hogy egy ügynök által ráveszi János királyt, kérje ki magának a porta támogatását.[3] Igy tette meg János király a végzetteljes, következményeiben oly súlyos lépést, karjaiba vetette magát azoknak a törököknek, a kiknek nagy hatalmától és szilaj uralomvágyától még nehány hónap előtt óva intette a német birodalmi fejedelmeket.[4] Laski Jeromos, lengyel szenátort és siradiai palatinust, küldte követül Konstantinápolyba, hogy ott szövetséget hozzon létre. Laski előbb

9. JANICSÁR XVI. SZÁZADI KÉPE.

[1] Ranke, Die Osmanen und die spanische Monarchie. Sämmtliche Werke 35. r. 3. és köv. ll. — Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches, III. k. 145. l. — Buchholtz, III. k. 190—191. l.

[2] Hammer, i. m. III. k. 52. l.

[3] Marino Sanuto, Diarii V. r. 43. l.

[4] Magyar Történelmi Tár, 1883, 289. l.

hazájának tett politikai szolgálatokat, utóbb mint János király meghatalmazottja vezette a tárgyalásokat Ferencz királylyal. A természettől ravasz és ügyes férfiú alkalmasnak bizonyúlt a nem könnyű feladat teljesítésére. Alig hogy Francziaországból visszatért, meghitelező iratain kívül egy Gritti Lajoshoz intézett levéllel ellátva, útra kelt és 1527 deczember 22-ikén megérkezett az Arany szarvhoz.[1]

A török urak nem a legszivesebben fogadták. Az öreg és köszvényes Musztafa basa, a második nagyvezér, röviden és nyersen kijelenté: török törvény, hogy a hol egyszer a nagyúr feje nyugodott, az a föld örökre az ő tulajdona. És mit akar ő ajándékok és adó nélkül? Ájász basa, a harmadik vezér, igazi mozlim katona, mit sem értett Laski beszédéből és irataiból, nem is beszélt egy szót sem a szövetségről, Ibrahim basához pedig be sem bocsátották. Csakhogy ha ez nem segít, az egész vállalat dugába dől. Laski tehát Grittihez fordúlt; elküldte neki a magával hozott levelet és — deczember 26-ikán — látogatását fogadta. Jellemző, hogy első ügyletük kereskedelmi ügylet volt: Laski felkérte Grittit, hogy gondoskodjon a János király számára utalványozott franczia segélypénzek Konstantinápolyon keresztül való elküldéséről. A ravasz lengyel hamar fölismerte kivel van dolga, és megnyerte őt magának jutalmak és ajándékok igéreteivel. Gritti maga elbeszélte, hogy a velenczei követ együttműködésével mint hárította el Magyarországról a török betörést. De ő is, mind irásban, mind szóval csak arról biztosíthatta Laskit, hogy a szultán jóakaratát Magyarország számára csakis évi adózás által lehet biztosítani. Mégis deczember 28-ikára kihallgatást eszközölt ki neki Ibrahim basánál. A nagyvezér nem volt túlságosan előzékeny; az ő fölfogása szerint a trónkövetelők közül Ferdinándnak, az elesett Lajos király sógorának több joga lenne a trónra, csakhogy a királyság hadi jogon a töröké; Laski kérheti ugyan a szultántól, de csak adó ellenében. Végre Grittire bízta a tárgyalások vezetését.

[1] Hieronim Laski przez Aleksandra Hirschberga. Lemberg, 1888.

a kinek sikerült, daczára a váltóláznak, a mely gyakran és különösen akkor is gyötörte, Ibrahimot arra indítani — a Laski által vezetett napló szerint ez már január 2-ikán megtörtént — hogy az adóról lemondjon és megelégedjék évenkint érkező küldöttekkel, kik 10,000 forint értékű «ajándékot» hozzanak. Laskinak azon kérését, hogy a porta adja vissza Szlavónia és Horvátország azon részeit, a hol sok magyar nemes embernek szőlője van, természetesen visszautasította, azt felelvén, hogy «ott sok mecsetet építettek és a török hitnek megvetették alapját. A nagyúr, a hit bajnoka, soha sem fogja azokat többé a keresztényeknek visszaadni.» Laskit ez a megoldás nem elégítette ki. Megvesztegette Grittit, kinek kezén Ibrahim határozott óhaja szerint az összes tárgyalásoknak át kellett menni, egy sajátkezűleg aláírt igérettel, hogy egy magyar püspökség jövedelmét, egyelőre 3000—4000 frt évi jövedelmet biztosít neki, ha az adózást formailag megváltoztathatja. Minden ötödik évben elindítandó küldötteket hozott javaslatba, kik «önkéntes ajándékokat» hoznának. Gritti rábeszélő tehetségének csakugyan sikerült rábirni Ibrahimot, a kitől, saját vallomása szerint, inkább tud valamit jó szóval, mint okokkal kicsikarni, hogy ezt az indítványt elfogadja és a szultánt is ennek elfogadására rábirja.

Január 27-ikén fogadta Szolimán János király követét kihallgatáson. Ez ura azon óhajának adott kifejezést, hogy a szultán tekintse országát a magáénak. A szultán azt felelte, hogy ez az ajánlat örömmel tölti őt el. Ő a magyar királyságot átengedi a királynak és támogatni fogja Ferdinánd ellen oly módon, hogy jövőre nyugton lehet. A rá következő napon elengedte az ajándékokat és az adót. Laski előtt nem volt titok, hogy ezt a sikert kizárólag Grittinek köszönhette. János királyhoz és Statilius gyulafehérvári püspökhöz 1528 január 23-ikán és 24-ikén intézett leveleiben azt írja, hogy csupán Gritti Lajos segélyének lehet köszönni, hogy az ügy szerencsés véget ért. Nélküle semmire sem lehetett volna menni. Mennyire helyes volt azokat a leveleket hozzá intézni, többet használtak azok, mint a vezérek-

hez intézett iratok, mert Gritti nagy tekintélyben áll a portánál és belső barátja a hatalmas Ibrahimnak.[1] És valóban, a dolog nem csekély fáradságot igényelt. Gritti később egy alkalommal úgy nyilatkozott, hogy arczának verejtékével fáradott az ügyben.

10. II. SZOLIMÁN SZULTÁN.

Laski nem hitte, hogy János király érdekeinek a portánál alkalmasabb képviselőjét találhassa s a szultánnál 1528 február 3-ikán tartott búcsukihallgatáson Grittit ajánlotta királya követéül (orator

[1] Bécsi cs. és k. udvari és állami levéltár. Laski levele János királyhoz. Konstantinápoly, 1528. jan. 23. — Laski Statiliushoz, 1528. jan. 24 (részben kiadva Schuller által, Archiv für österr. Gesch. XXI, 247. l.

et rerum negotiorum procurator); mert ez úgy kívánta. A török-magyar békét illető okmányokkal és a portának egy a moldvai vajdához intézett iratával, a mely ezt utasította Erdély elfoglalására János király számára, gazdagon megajándékozva, február 29-ikén elhagyta Konstantinápolyt. Az ajándékokat Grittinek köszönhette. Ez ajánlotta Ibrahimnak, hogy ne bocsássa el Laskit jó eredmény nélkül. Ő nem magyar; mit is törődne vele, ha Ferdinánd Magyarországot meghódítja; bizonynyal semmit. A két úr jól ismerte egymást.[1] Azonban a siker mégis teljes volt.

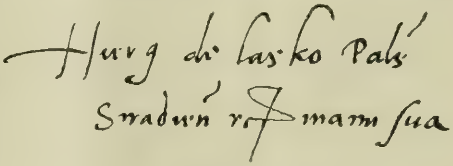
A török-magyar egyezmény magában is támadó fellépés volt a porta és az ausztriai ház ellen, most ehez hozzájárult még más oldalról is a felhívás.

A velenczei köztársaság már átlépte volt hatalma tetőpontját. A végzetteljes 1509. évben a portugallok hódításai következtében a május 14-ikén történt chiara-d'addai döntő csatával elvesztette állását mint szárazföldi hatalom, melyet visszanyerni többé nem sikerült. «Fölvirágzott, midőn szomszédai gyöngék voltak; most erősebb hatalmakkal jött érintkezésbe, a melyek, midőn egyre jobban terjeszkedve közülök önállóan kiemelkedne, megtámadják és erőt vesznek rajta. Egy új tengerészeti fejlődés, mely egy más középpontot keresett és talált, ugyanakkor elvágta azokat a segélyforrásokat, a melyek a köztársaságot oly magasra emelték. Velencze már nem lehetett több, mint a mivé tényleg lett. De a mivé lett, azt még fönt lehetett tartani.»[2] Ha kérdezzük, hogy a jóval erősebb hatalmak által fenyegetett köztársaság mily módon eszközölhette ezt, arra nincs más felelet, mint hogy ez csak azon ingadozó politika által vált lehetségessé, a melynek alkalmazásában épen Gritti András mester volt. A paviai csata után a helyzet a lehető legrosszabb volt. A hatalmas habsburgi uralkodó részéről nem lehetett csekélyebbtől tartani,

[1] Bél i. h. — Tranquillus, De rebus in Hungaria gestis a Ludovico Gritti, kézirat a Magyar Nemzeti Muzeum könyvtárában, 3760. Fol. Lat. 5 b l.

[2] Ranke, Gesch. der roman. und german. Völker. Sämmtliche Werke, XXIII. k. 244. l.

mint hogy Velencze elveszíti összes szárazföldi tartományait. A még e nagy küzdelem előtt kitervelt szövetség a császárral, a pápával, I. Ferdinánddal és VIII. Henrikkel, Francziaország ellen, elejtetett és a köztársaság, ép úgy, mint Szapolyai János, a hatalmas ozman birodalommal való szövetkezéshez folyamodott; úgy látszott, csak ez nyújthat segítséget a túlhatalmas császár ellen és a törökkel való jó viszonyra szükség volt már a hajóhad miatt is. A velenczei politika főczélja lett most a két nagy hatalmat, a portát és az ausztriai házat egymás ellen háborúra ingerelni. Ez eszme annyival inkább sikerrel kecsegtetett, mert a köztársaság tervei kivitelére a magas portánál Gritti Lajosban befolyásos eszközzel rendelkezett. A tizek tanácsától már 1527 május havában felszólítást ment Konstantinápolyba, hogy egy hadsereg indíttassék Bécs ellen; ugyanakkor a Gritti által támogatott velenczei követek is utasíttattak, hogy János király esetleges letételét, melyet egy Bécs elleni hadjárat maga után vonhatott, meghiusítsák; mert a velenczei államférfiak ép úgy félhettek a török hatalom túlságos megnövekedésétől mint a habsburgi testvérpártól. Az 1528 februárban kötött szövetség így élénk megelégedést keltett Velenczében. De alighogy némileg engedett az olasz földön a francziák által keményen szorongatott császár hadaitól való félelem, máris jött a híre, hogy csaknem ugyanakkor, a mikor Laski, művére büszkén, visszatért Konstantinápolyból, János királynak Erdélyben és Lengyelországban fáradságosan összeszedett hadait Eger és Kassa mellett megverték; maga a fejedelem serege felbomlásával kénytelen volt Tarnowba, anyai örökségébe menekülni.[1]

II. LASKI JEROMOS ALÁIRÁSA.

A velenczeiek most már — 1528 tavaszán — még inkább

[1] Huber, i. m. IV. k. 10. l. — Fessler—Klein, i. m. III. k. 428. l.

izgatták a törököt Bécs ellen; a boszniai szandsákot és másokat megvesztegettek pénzzel, hogy törjenek be a habsburgi örökös tartományokba; és valóban még ugyanabban az esztendőben bosnyák törökök kegyetlenűl pusztították Krajnát. Minő benyomást kellett hogy tegyenek ez események Bécsben, a hol nem maradhattak titokban?[1]

Ferdinánd király Laskinak egy 1528 ápril 10-ikén kelt iratából értesült, hogy törökök, moldvaiak és tatárok jönnek ellenfelének segítségére. «Az evangelium maga is rendeli,» mondja Laski, János királyra nézve nem épen hízelgő módon, «hogy a kútba esett ökröt még vasárnap is kihúzzák.»[2] Ferdinánd e szorongatott helyzetben a tragikus végű Hoberdanczot és Weichselbergert, a krajnai németet küldte Konstantinápolyba, hogy ott fegyverszünetet és kiegyezést eszközöljenek ki. Fáradhatatlanul dolgoztak ellenük, még megérkezésük előtt, s annál inkább ottlétük alatt, Pietro Zen, a velenczei követ és Gritti. Az elsőnek Velenczébe küldött levele jelenti, hogy Ibrahim basa és Gritti között megszakítás nélkül folynak a tanácskozások. Gritti kicsikarta a nagyvezértől a határozott igéretet, hogy János királyt a porta támogatásban fogja részesíteni. Pietro Zennel egyetemben utalt arra, hogy Ferdinánd, a helyzet furfangos kihasználásával, mikép akarja követei által a portát mindaddig visszatartani, a mig hadaival Olaszországban mindent rendbe hozott. E fejtegetések elég fontosak voltak Ibrahimra nézve, hogy mindkettejök számára kihallgatást eszközöljön ki a szultánnál. Ezek egy mellékteremben tartózkodtak, mialatt Ibrahim a követeket fogadta; említést tett a neki hozott ajándékokról, ő maga is úgy tűnik fel, mint a ki a cselszövényekkel egészen be van hálózva.

E mellett úgy látszik, hogy a követek némi zajjal és elbizakodottsággal léptek föl. Mert Ibrahim egy ízben gúnyosan kér-

[1] Secrets d'etat de Venise, Sz.-Pétervár, 1886. 772, 780–790. l.
Tranquillus, i. m. 7 a l.
Óváry, A Magy. Tud. Akad. tört. bizottságának oklevél-másolatai. Budapest, 1890. II. k. különösen a 71 és 72. sz.

[2] Buchholtz, i. m. III. k. 247. l.

dezte, vajjon Ferdinánd nem kívánná Konstantinápolyt is birtokába venni? De nem ez, hanem velenczei fondorlatok okozták, hogy végtére a követeket minden népjog ellenére hónapokig tartották fogságban. 100,000 forintot igértek Ibrahimnak, mondják maguk, a szultánnak pedig egy pompás ékkövet ajánlottak föl,[2] ha a sor rákerűlne — kinek nem jut itt eszébe Gritti, az ékszerész?

Őszszel azzal a csufondáros üzenettel küldték őket haza, szólítsák föl urokat, hogy legyen kész a nagyúr elfogadására. Mennyire a velenczeiek szája íze szerint történt mindez!

A tizek tanácsának egy 1529 január 27-ikén kelt sürgönye meghagyta a velenczei követeknek, kérjék föl Ibrahimot, hogy tegyen meg mindent, hogy a háború kezdetét vegye, mielőtt Ferdinánd János királyt legyűrné, mert az ausztriai ház a dolgokat ravasz módon csak el akarja nyújtani. Ez a sürgöny mintája lehet az egész tavaszon át küldözött sok levélnek, melyek mind Gritti kezén mentek keresztűl. Az ármány e kusza szálaiban mindenütt őt látjuk a középponton. Egy I. Ferdinándhoz intézett, chiffrekkel írt levél 1529 márczius 10-ikén határozottan állítja, hogy minden, az ausztriai ház ellen intézett tervek és hadikészűletek lelke Gritti; ennek fejében János király nem igért kevesebbet, mint az esztergomi érsekséget és még két püspökséget. A velenczeiek pedig — így biztatja a portát — készek hajóhadukkal Nápoly és Apulia partjait megtámadni és egy magyarországi háborúban 40,000 lovast eltartani.

Ezek az átkozott velenczeiek, írja János zágrábi prépost néhány hónappal később Ferdinándnak (1529 június 1-én), postát posta után küldöttek Konstantinápolyba és folyvást tudósították a portát a királyi hadak felől. Szolimán sohasem indúlt volna Magyarországra és Bécs ellen, ha ezek szakadatlan nem sürgetik.[1] Ezek a sürgetések egész augusztusig tartottak, midőn a török had már rég útnak indúlt. «Mi minden reményünket a nagyúr

[1] Gévay, i. m. 1. k. 1528—54.

[2] Bécsi cs. és k. udv. és állami levéltár. — Tranquillus, i. m. 7a l.

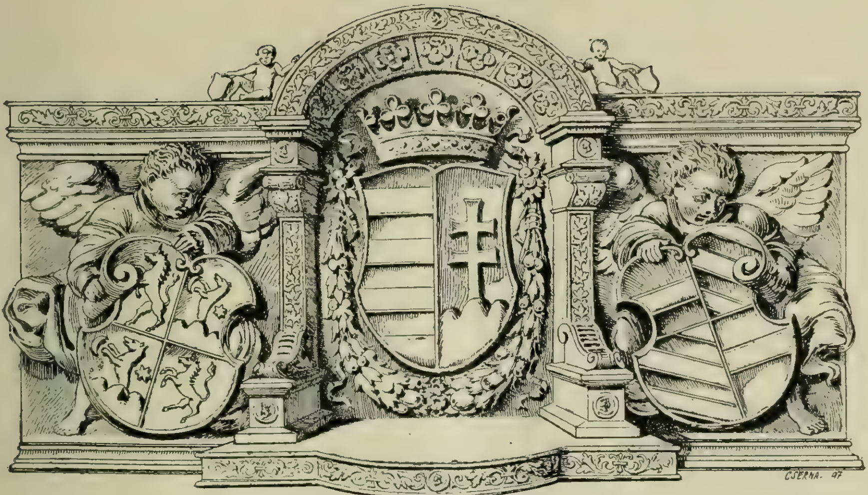
szerencsés sikereire építjük; és hogy a bennünket környező veszedelmektől szabadúljunk, rá kell birnod Ibrahimot, hogy Ausztriába törjön,» írja a szenátus augusztus 25-ikén Grittinek.[1]

Hogy az 1529-ki események bekövetkeztek, jelentékeny részben Gritti Lajos műve és — bűne.

[1] Velenczei állami levéltár: Senato Secreti, 53. k. 187b, 188a, 189b—193a, 199a—200a l.

12. VELENCZE CZÍMERE.

13. MAGYARORSZÁG, JÁNOS ÉS I. FERDINÁND CZÍMEREI.

III.

AZ 1529-IKI HADJÁRAT.

FERDINÁND király sikerei Magyarországon, ha fényeseknek látszottak is, tartósak még sem voltak; a pénzhiány, — a hadjáratot a császár 100,000 kölcsönvett aranynyal indította meg — a hadvezérek hanyagsága, a katonák fegyelmezetlensége megnehezítették a dolgot. Tiszántúl János király egyes hívei még mindig tartották magukat, a Habsburg ház párthívei pedig a lehető legnagyobb mértékben megbízhatatlanok voltak. «Némelyek», írja Bécsbe Zalaházy Tamás egri püspök, «azt akarják, hogy a török adót meg kell fizetni, mások meg azt, hogy János királyt vissza kell hívni. Kevesen beszélnek máskép».[1] A «literatus» Athinay Simon, szeptember 25-ikén Sárospataknál János részére kiküzdte az első győzelmet. Most már megjelent ő maga is Magyarországon, «mintegy előtűnve a sötétből»,[2]

[1] Gévay, i. m. 1. k. 1528, 46. l.
[2] Tranquillus, i. m. 7a l.

s útját Debreczenen és Nagyváradon keresztül Lippának vette, hogy ott a Mehemed bég szendrői basa parancsnoksága alatt eléje küldött török had közelében legyen. Kedvező hirek várták; Francziaországgal a szövetség október 28-ikán végleg megköttetett és a velenczei köztársaság is mellé állott; Ferdinánd követei Konstantinápolyban siralmas kudarczot szenvedtek. Ha Musztafa basa egy 1528 májusában Pietro Zennel közölt értesítésének hitelt akarunk adni — és nincs ok rá, hogy ne tegyük — Szolimán már ebben az esztendőben egy harczkész sereget küldött volna Magyarországba, ha az akkor éppen ott uralkodó drágaság azt meg nem akadályozta volna. Úgy hírlik, egy ló eltartása akkor annyiba került mint máskor húszé.[1]

Mindazonáltal Szapolyai még mindig nem érezte magát biztosságban; a dalmata Tranquillus Andronicust téli időben a szultánhoz, Ibrahimhoz és Gritti Lajoshoz küldte, kérdezve, hogy bizton számíthat-e következő nyáron a törökök megérkezésére? Csak mikor e sürgetésre kétségtelenül igenlő válasz érkezett, gondolta, hogy örvendezhet.[2] Tranquillus 1529 márczius 13-ikán megnyugtatólag értesíti Bonzanot, János királynak hasonló gondokkal terhelt velenczei ügynökét, hogy Gritti Lajos a legkiválóbb gonddal és megbízhatósággal munkálkodik a király érdekében.[3] De egyidejűleg terveiről más hirek is érkeznek. Ama 1529 márczius 10-ikén kelt névtelen levél Ferdinánd királyt arról is tudósítja, hogy Szolimán Grittit Magyarország kormányzójává akarja tenni; az író ugyan maga mondja, hogy ez a hír nem való, de Pomasanich Bernardin testvérének egy levele már jóval korábban, 1528 szeptember 29-ikén, biztosít arról, hogy Ibrahim basa, ki Grittinek 50,000 forinttal adósa, személyesen fáradozott a szultánnál a végből, hogy hitelezője elnyerje a magyar királyi méltóságot, ez pedig ennek fejében 80,000 arany évi adó fizetésére kötelezte magát.[4] Hogy ebből mennyi igaz, bizonyossággal

[1] Óváry, i. m. II. k. 99. sz.
[2] Tranquillus, i. m. 7b l.
[3] Bécsi cs. és k. udv. és állami levéltár.
[4] Bécsi cs. és k. udv. és állami levéltár.

nem lehet tudni; a kalandor tervei már akkor is gyanúsak és vakmerőek voltak.

Május 10-ikén megindúlt Konstantinápolyból a nagyúr személyes vezérlete alatt a hatalmas hadsereg, mely arra volt hivatva, hogy az ausztriai házzal végezzen. A kinek tekintélye és befolyása volt a portánál, az mind Szolimán kiséretében volt: Ibrahim és Ájász vezérek meg az elhalt Musztafa helyébe lépett Kazim basa. Gritti Lajos sem hiányozhatott. Hiába tanácsolta atyja, hogy a magyar ügyekben lehetőleg vonuljon a háttérbe, a tárgyalásokat folytassa a legnagyobb titokban és azért János királyhoz a leveleket neve elhagyásával csak így jegyezze: «Felséged leghívebb szolgája»; mindenekelőtt pedig ne menjen Magyarországba. A doge rhodusi lovagságot, vagy egy 1000 arany jövedelmet hozó apátságot igért fiának, ha Konstantinápolyban marad; Ludovico résztvétele a vállalatban, úgy vélte atyja, nagy ellenszenvet fog kelteni a keresztény hatalmak közt a respublika iránt.[1] Azonban ez intelmek hiábavalók voltak. Gritti mint hadi élelmező jelen volt a hadseregben.[2] «Még május 10-ikén, mondja Szolimán naplója, 30,000 aranyat és 30,000 piasztert kapott a frenki fejedelem fia mint előleget.»[3] Ily üzletekre különös rátermettsége volt; de ezekkel, úgy mint eddig, most is első rangú politikai műveleteket kötött össze. A tizek tanácsával való levelezés, a köztársaság hűségi biztosítékainak közvetítése a szultánnál elég dolgot adott neki; talán ő volt a Bécs ellen indított hadjárat fő indító ereje, ő hozta létre a török-magyar szövetséget, a Habsburg-ház elleni támadás tervét széles arányokban kitervelve, keresztűlvitte Ibrahim basánál, hogy a Fekete tenger tatárjai a nagyúr parancsát kapják az oroszok megtámadására, hogy így Lengyelországnak az ezek által nyugtalanított erői felszabadúlva, Szapolyai hadaival egyesűlhessenek; az ő ösztökélésére szólít-

[1] Gritti András levelei Lajoshoz és Zenhez 1528 márczius 18 és november 24. Óváry, i. m. II. k., 71—72, 119, 120. sz.

[2] Della Valle i. m., 21. l.

[3] II. Szolimán naplója Konstantinápolytól Bécsig tartó útjáról. 1529. Németül kiadta Behrnauer. Bécs, 1858.

tattak fel az Erdélylyel határos szandsákok, hogy e kiválóan habsburg-párti fejedelemségbe betörjenek.[1]

A törökök hatalmas hadi készületével Ferdinánd csupán a rendektől nagy nehezen kieszközölt nehány ezernyi sereget tudta szembeállítani; még ezeknek a rendes ellátására is hiányzott a pénz; párthívei Magyarországban elvesztették minden bizalmukat; a császár — távol Spanyolországban — a Franczia-ország és Velencze elleni háborúval volt elfoglalva. Jurisics Miklós, kit ilyen körülmények között a szultán elé küldöttek, nem tudott kihallgatást nyerni. Az ügy a bukás szélén állott.

Ha nem is lehetett Gritti Lajos szándékában, hogy Ausztriát és Magyarországot a fényes porta függelékeivé tegye, de hogy bűnös önzésében a harczias ozmán államot a nyugati kultura romboló elővédei elleni támadásra fölizgatta és vakmerő módon a szellemeket fölszabadította, melyeket újra lebilincselhetni esze ágában sem lehetett, ez a megvezekelhetetlen bűn rajta szárad.

A török sereg nehézkes, természeti események által gátolt menetben haladt előre. János király által kiadott rendeletek fölszólították minden hivét, hogy mindennemű élelmi szerrel ellássák a szövetséges hadsereget.[2] Augusztus 18-ikán érkezett meg a török had a végzetes mohácsi csatatérre; itt most már megjelent ő maga is, kit az 1526 augusztus 29-iki rémes nap miatt leginkább terhelt a bűnsúly, hogy mint engedelmes hűbéres kezet csókoljon a nagyúrnak. Augusztus 27-ikétől szeptember 3-ikéig Buda körül sereglettek a török csapatok; a néhány százra menő német zsoldos Nádasdy Tamás és Besserer Kristóf vezetése alatt szabad elvonulás fejében megadta magát. Hogy a janicsárok az elvonulók legtöbbjét szeptember 10-ikén lemészárolták, az a török hadakozásban nem volt újdonság. Nádasdy mindenekelőtt Grittinek köszönhette életét, ki őt, mint későbben elbeszélte, három napig sátrában rejtegette; azután meg Brodarics és Statilius püspökök

[1] Musztafa basa levele Pietro Zenhez 1528 május 29. Óváry, i. m, II. k., 99. sz.

[2] Egy ilyen 1529 augusztus 8-ikán kelt rendelet az osztrák belügyminisztérium levéltárában van. Sign. 2. ex 1529.

Ein neues Lied in welchem ausz angebung deren so von anfang mit vnd darbey gewesen/ Die gantz handlung des Türcken / in Vngern vnd Österreych nemlich der belegerung der stat Wien begryffen ist/ Im thon O Gott in deinem höchsten thron.

14. EGYKORÚ ÚJSÁGLAP AZ 1529-IKI HADJÁRATRÓL.

közbelépésének. Elbocsátották, miután igéretét vették, hogy nem fog Ferdinándhoz visszatérni és nem harczol többé János király ellen.[1] Szapolyai Budán szeptember 14-ikén ünnepélyesen beigtattatott az Árpádok trónjába és pedig nem a szultán, vagy legalább egyik vezére vagy beglerbégje vagy a janicsárok parancsnoka által; Szolimán erre elegendőnek tartotta kirendelni egy magasabb janicsártisztet, a segbanbasit és Gritti Lajost.[2] A szultán úgy akarta, hogy ez utóbbi Budán maradjon, mint a porta kegyelméből fölemelt király tanácsosa, s vele Hasszán szandsákbég, 3000 török lovas és a dunai török flotilla legénysége.[3]

A szultán maga pedig, hogy művét befejezhesse, negyedmillióra menő hadát Bécs falai alá vezette.

Meg kell itt említenünk egy becses tudósítást a tanácsos és patronusának viszonyára vonatkozólag. Tranquillus Andronicus, a ki itt Budán lépett először közelebbi érintkezésbe Grittivel, hogy, a mint látszik, innen kezdve neki mint titkár szolgáljon, kemény szavakat hallott tőle János gyávaságát és hálátlanságát illetőleg: hogy ez semmit sem törődik az ország kormányzásával, tétlenül nézi a dolgok folyását és nem képes magának semmiféle tekintélyt sem szerezni. Ibrahim — mondá az olasz, a kinek minden ravaszsága mellett is néha eljárt a szája — tanácsolta neki, hogy vegye magát körül királyi tekintélylyel és igényekkel s tegyen végre valami érdemes dolgot, hogy az emberek valóságos úrnak lássák országában. «Haragszom rád, — így szólt Grittihez — szépen rászedtél, egekig magasztaltad ezt az embert, mintha senki más csak ő volna képes Magyarországot siralmas helyzetéből kiemelni és a kereszténység tekintélyét ismét helyreállítani.»[4]

[1] Ursinus Velius, de bello Pannonico, 105. (Katonánál XX, 478). l. Istvánfi, Historiarum de rebus ungaricis libri XXXIV. Coloniae Agrippinae, 1622, 156. l.

[2] Hammer, Gesch. d. osman. Reiches III. k. 83. l.

[3] Kifejezetten Tranquillusnál, i. m. 8. l. — Brutus, Ungaricarum rerum libri VIII. Monumenta Hungariae historica Scriptores. (XII—XIV. k.) XIII. r. 386. l. — Velius, i. m. 106. l. — Simigianus, Historia rerum Hungaricarum et Transsilvanicarum, 65. l. — Hammer adata, Wiens erste Türkenbelagerung 10. l. ennélfogva hamis. — Ugyanerről szól Zermegh szemtanú, Várallyay Szaniszló budai prépost szolgálatában.

[4] Hammer, Gesch. d. osman. Reiches III. k. 93. l.

Ha van is e panaszban némi jogosultság, egy Mentor még sem szokott így beszélni. Mindazonáltal azt az előnyt, mely Jánost a töröknek pórul járt vállalkozásából érte, tudniillik Szent-István koronájának birtokbavételét, valószinűleg Grittinek köszönhette. A korona már augusztusban a törökök kezébe került; a visszavonulás idején — október 31-ikén — Gritti, Athinay és Perényi Péter elküldték azt János királynak.[1] A korona megszerzésével és a szultán biztosításával — kitől, a mint kézcsókkal fogadta, kézcsókkal vett búcsút — hogy a jövő évben még nagyobb erővel fog visszatérni, kellett magát vigasztalni János királynak azért, hogy az ország mérföldekre elpusztíttatott, hogy a Budán visszamaradt török katonaság kényuraságot gyakorolt, hogy sértő gyámsága alá került Grittinek, kit a Laski által tett igéretek teljesítéseül mindjárt szeptember 14-ikén kinevezett főkincstárnokává, kamarásává, helytartójává és egri püspökké — már szeptember 17-ikén Gritti e czímekkel írja magát alá[2] — azt az embert, a kiben sohasem bízhatott és a kit mégis most nélkülözhetett legkevésbbé. Mert ha valaki hasznot húzott az 1529 év eseményeiből, úgy Gritti volt az. Nagyravágyásának és kincsvágyának egyaránt új forrásokat nyitott, sok pénzt keresett hadélelmezési üzletével és búsás jövedelmeket húzott magyar hivatalaiból s a török nagyoknál a legmagasabb kegyben állott. Szolimán, saját bevallása szerint, nem kevesebb mint 2000 aranyat adott neki október 29-ikén ajándékba.[3] A velenczei követ egy a belgrádi táborban november 11-ikén kelt s a signoriához intézett levelében bámulatának ad kifejezést a tekintély és befolyás fölött, a melynek Gritti örvend; azt írja, hogy várja megérkezését, hogy ezt a befolyást fölhasználhassa.[4] A követnek jó oka volt erre. A velenczei köztársaság a török vállalat meghiusulása miatt kellemetlen helyzetbe jutott. Egyszerre, valószinűleg egyugyanazon a napon küldték el a sürgönyöket egy-

[1] Hammer, Gesch. d. osman. Reiches III. k. 93. l.

[2] Lásd Kropf, Gritti egri püspöksége. Erdélyi Múzeum, 1896, 15—21. l.

[3] Hammer, i. m. III. k. 92. l. Szolimán naplója után.

[4] Óváry, i. m. II. k. 152. sz.

felől Bécsbe és a császárhoz, a melyek áradozó szavakban adtak kifejezést az örömnek, hogy a kereszténységet fenyegető nagy veszély elháríttatott,[1] másfelől pedig a szultánhoz és nagyvezérhez, melyek ismét a Magyarországon kivívott sikerekhez gratuláltak. A velenczei doge — a mi már kissé sok — annyira megy, hogy egy fiához írt levelében sajnálkozik Bécs első török ostromának meghiusulásán és örül a török hadcsapatok fölállításán Boszniában. Mindenekkel Gritti bizatott meg: magára kellett vállalnia a nehéz feladatot megnyugtatni a török nagyokat a Károly császár és a köztársaság között kötött bolognai békére és ezt megelőző tárgyalásokra nézve és neki kellett e miatt Velenczét kimentenie. Sikerült keresztülvinnie, hogy Ibrahim basa, ki először a velenczei kikötőkre akarta a török hajóhadat küldeni, megelégedett a török tengerészet megerősítésével, a mi Velenczére nézve így is elég aggasztó volt.[2] Lehet, hogy épen ezért sikerült neki és barátjának, Marco Contarininak, kieszközölniök, hogy leánya, Marietta, egy patriczius család tagjával jegyeztessék el, a mit természetesen a jókora nászhozomány is elősegíthetett. A Cicognák ugyan csupán a chioggiai harczok (1380) után vétettek fel a velenczei nemesség aranykönyvébe, mindazonáltal a törvénytelen leány 1529 nyarán történt eljegyzése Vincenzo Cicognával nagy társadalmi sikert jelentett az apára nézve. A levélből, melyet ebben az ügyben Contarinihez intéz, szinte árad a hiúságteljes öröm.[3]

Egyebekben innen kezdve a viszony a parvenu és szülővárosa közt mindinkább lazább lett. A doge előtt Lodoviconak már a háború előtti magatartása gyanús volt. Februárban megbízta a konstantinápolyi követség második titkárát, hogy kémlelje ki fiának titkait.[4] Részvétele a háborúban már a föntemlített okoknál fogva sem volt honfiainak szája ízére, valamint az sem, hogy az

[1] Lamansky, i. m. 773—791. l.

[2] Lamansky, i. m. 791. l. — Óváry, i. m. 151, 154, 163, 176. sz. — Paruta, Historia Venetiana. Velencze, 1645. 388—390. l.

[3] 1529 szept. 17. Cod. 1933, cl. VII. a velenczei Marcianában. Hogy ez ugyanaz a Marietta-e, kiről az 1534-ik évnél (Magy. Tört. Tár, III. k., 110. l.) szó van, hogy szolgájától, Alvise Foscarinitől fia lett volna, nem tudom.

[4] Óváry, i. m. IV. k. 130, 131. sz.

ausztriai házzal csak nagynehezen kibékített köztársaságot mindenkép szoros szövetségbe akarta hozni a portával. A hivatalos követekkel, Mocenigo Tamással és Zen Péterrel nem jó lábon állott; a szenátus már 1531 deczemberben jónak látta őt meginteni, hogy hűségén ne ejtsen csorbát. Így érthető meg aztán, hogy Alvise Mocenigo nyilt szenátus-ülésben odakiálthatott a dogehez, hogy jobb lett volna, ha ez az ember nem is születik s hogy Daniello de' Ludovici a szenátusban Lodovico magatartását gyanúsnak és önzőnek tüntette fel. Honfitársai ép úgy nem bíztak benne, mint János királyban.[1] A köznép őt okozta a keleti kereskedés hanyatlásáért; mert ő az, a kinek kedveért a szultán minden kereskedést Konstantinápoly körül összpontosít. Buda ostroma idején (1530) azt kivánták, bár elfoghatnák és fölnégyelhetnék.[2] De azért a velenczeiek közbenjárását a hatalmas és rettegett szomszédnál még sem nélkülözhették, melynek jóindulata rájuk nézve olyan fontos volt. Van róla értesülésünk, hogy Gritti minden módon igyekezett a szultánt egy Velenczét fenyegető tengeri háborútól visszatartani.

Midőn egy alkalommal a velenczei tengeri proveditore és török kalózhajók közt összeütközésre került a dolog, komolyan rajta volt, hogy a félreértéseket eloszlassa. Midőn 1553-ban a Velenczében uralgó gabonaszükség a doget és a tizek tanácsát arra indította, hogy Konstantinápolyból kérjenek gabonaszállítást, Gritti Ibrahim basánál öt gabonahajó kirendelését eszközölte ki.[3] A velenczei kereskedőkkel és különösen testvérével, Lőrinczczel, egész élete végeig üzleti összeköttetésekben maradt. Úgy látszik, hogy alkalmilag a velenczei könyvtáraknak is adományokat küldött az általa «kormányzott» Magyarország tudományos kincseiből. A bécsi udvari könyvtár 644. számú kódexe azt az adatot

[1] Alberi, i. m. III. k. I. r. 29, 32. l. Velenczei állami levéltár, Secreto Consiglio Dieci 84/3. k. 59b—60b l. Senato secreti 54. k. 100b—101b l. A velenczei Sz.-Márk könyvtárában. Marino Sanuto Diarii, 54—244b l.

[2] Rodrigo Niño levele Ferdinándhoz, 1530 decz. 22. Bécsi állami levéltár.

[3] Velenczei állami levéltár, Secr. Cons. Dieci 84/3. k. 9, 23. sz. Sen. Secr. 55. k. 125, 140a—141b, 142a—143b l. Paruta, i. m. 365, 366, 386. l. — Della Valle, i. m. 34. l.

tartalmazza, hogy e művet ő vette ki Mátyás király könyvtárából és ő küldötte Velenczébe.

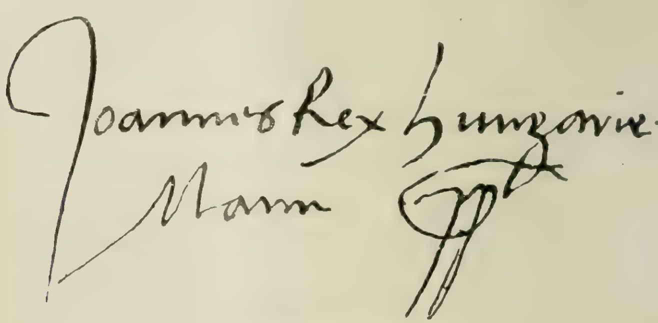
Gritti Lajos már rég túl volt azon, hogy csupán a porta és Velencze közt játszsza a közvetítő szerepét. Ő a Nyugat és Kelet közvetítőjét látta önmagában, s azt a véleményt táplálta, hogy a porta az ő távollétében épen nem fog az ausztriai ház követeivel tárgyalni.[1]

Senki sem érezte ezt annyira, mint János király, a ki Grittit Fekete János kiséretében még január első napjaiban a portára rendelte; ez a kiküldetés a szép zenggi és clissai várakba került, a melyek, hogy a kincstárnok jól legyen hangolva,[2] Gritti tulajdonába mentek át. Elmenetele előtt még egy országgyűlést hívott össze, tűzzel, vassal fenyegetve minden távolmaradót, azután elhagyta Budát, hogy Konstantinápolyba induljon.[3] János király azt hitte, hogy így kell cselekednie. Aggodalmai által környékezve, hogy királyi koronáját megtarthassa, borzalommal tekintve a Habsburgok nagyban erősödő hatalmára; nem bízva a török becsületességében és mégis mindig rájuk szorulva, kénytelen a neki egyedüli mentséget igérő szövetség fentartásával azt az embert megbízni, kit daczára minden áldozatnak sem hűnek, sem megbízhatónak nem tarthat. Helyzete továbbra is válságos, fenyegetett maradt, félelem és remény közepette.

[1] Gritti Lajos levele testvéréhez, Györgyhöz Nischből, 1530 szept. 22. Óváry i. m., II. k. 180. sz.

[2] Óváry i. m., II. k. 167. sz.

[3] Verancsics (Mon. Hung. hist. Script.). 31. l. — Pray, Epistolae procerum Regni Hung. I, 352. — Kovachich, Suppl. ad vestigia comitiorum Hungariae, III. k. 134. l.

15. JÁNOS KIRÁLY ALÁIRÁSA.

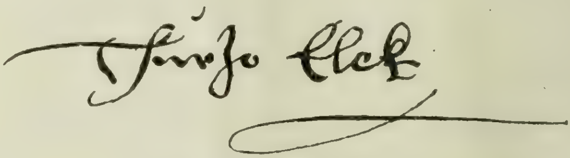
16. TÖRÖK MARTALÓCZOK.

IV.

ORSZÁGOS KORMÁNYZÓSÁG.

A HABSBURG HÁZ zavarteljes helyzetéből hatalmasabban mint valaha emelkedett ki. Ausztriában tekintélyes seregeket állítottak fel. Győr, Komárom, Óvár, Eger és Kassa megint Ferdinánd király kezeibe estek; Esztergom, sőt Buda is hasonló sorsnak néztek eléje. A török veszedelem hatalmasan fölrezzentette a német fejedelmeket is: az augsburgi birodalmi gyűléstől azt várták, hogy erős segélyt fog a török ellen megszavazni. A pápa ezek védenczét egyházi átokkal sújtotta. És dél felől, minden hatalmas ellenségén győztesen közeledett a császár diadalteljes fegyvereivel. Mennyire lehangolhatta János királyt, kinek lelke úgy sem mutatkozott erősnek, midőn így magával szemben látta a Habsburg ház egész erejét. Ismét Törökországhoz folyamodott segítségért. A felhívásra Mehemet bég, a szendrői basa, 1530 késő nyarán mintegy 30,000 emberrel

Magyarországba tört. János Ausztria és Morvaország keleti részére utasította őket, mint alkalmas pusztítási területekre és tapasztalt vezetőket adott a törökök mellé. S meg kellett érnie, hogy ezek, Thurzó Elek által a Vágnál feltartóztatva, az ő saját országában tombolták ki magukat, a Vág és a főváros közt levő területet tisztára kirabolták és ezerekre menő foglyot ejtettek. A király, mint értesülünk, könnyező szemmel maga volt kénytelen szemlélni a szomorú látványt.[1] Egy október 6-ikán kelt iratában keserű szavakkal fordult konstantinápolyi képviselőjéhez, Grittihez, legyen gondja rá, hogy a foglyok megszabadúljanak, és Mehemet garázdálkodásának vége szakadjon; inkább semminő szövetségese se legyen, mint ilyen; ha efélék történnek, akkor Ferdinánd király, a mit eddig nem tehetett, könnyen bebizonyíthatja, hogy ő — János király — a kereszténység romlására szövetkezett a törökkel.[2]

17. THURZÓ ELEK ALÁIRÁSA.

Mialatt a török így országának egy nagy területét elpusztította, ellenfele megtett minden készületet, hogy döntő támadás által fővárosa birtokába jusson. Ferdinánd 1530 augusztus 2-ikán Augsburgból parancsot adott vezérének, Rogendorf Vilmosnak, hogy Buda ellen induljon. Ez október közepén kezdte meg a hadjáratot. János fejére 1000—10,000 forint jutalom tűzetett ki.[3] E zűrzavarban gyámoltalanul fordult ide s tova.

János személyes dicsvágya érdekeit hazája sorsának föléje helyezte, a nélkül hogy azokat nagyszabású politikával szolgálta vagy legalább is állhatatossággal képviselte volna. Elkerülte a

[1] Istvánfi, i. m. 170. l.

[2] Pray, Epistolae procerum I. k. 359. l. — Buchholtz, i. m. IV. k. 65—66. l.

[3] Oláh Miklós levele Mihály kölni préposthoz. Augsburg, 1530 nov. 11. Mon. Hung. hist. Dipl. I. k. 105. l.

mohácsi csatamezőt, hogy Lajos királyt a veszedelemnek kiszolgáltassa és megjelent azon a szultán szolgájának minőségében. A szerencsétlenségben kislelkű, a szerencsében kisszerű volt, eldöntő cselekedetre nem lehetett rábírni; hiába keressük benne a katonai merészség valami magyaros jellemvonását. Habozónak, határozatlannak látjuk őt, a környezet rábeszélésének könnyen zsákmányul esik és az alacsony kincsvágy vonásai sem hiányzanak jelleméből. Ha el is szeretnénk ismerni, hogy sok minden bajában, ha nem is valami nagysággal, de legalább szivóssággal, makacssággal ragaszkodott ügyéhez, ez az érzés mindjárt eloszlik, ha az eszközöket tekintjük, melyeket inkább rövidlátólag, semmint bátran alkalmazásba venni jónak látott. Engedte, hogy a török kényurak és teremtményeik játékszerül használják. Most is, midőn az ellenfél a fővárost fenyegette, úgy látszik, hogy hajlandóbb volt azt feladni, semmint megtartásáért életét koczkáztatni.[1] Ekkor félig elhatározott menekülési kisérlete váratlanul ellentállásra, ő maga pedig segítségre talált.

Gritti Lajost több havi konstantinápolyi tartózkodása után 1530 szeptemberben mint *orator Turci*-t sürgősen Magyarországra küldték.[2] Azzal volt megbízva, hogy Ferdinánd királyt, kinek követei épen útban voltak Konstantinápoly felé, a Magyarországról való lemondásra rábírja. A mennyiben pedig ez nem sikerülne, feladata volt a legközelebbi támadásra kirendelt török sereg részére élelmezési szertárakat állítani.[3] Hogyan ejthette volna el ezt a jövedelmező üzletet? Október 10-ikén érkezett Budára, de János király utasítására megint elhagyta a várost, látszólag azért, hogy a lengyel és szász közvetítés folytán a két ellenkirály részéről megnyitott egyezkedési tanácskozásokra mint a porta képviselője, Posenbe utazzék, vagy pedig e tárgyalásokról informácziókat szerezzen.[4] De ekkor Rogendorf 10,000 emberrel

[1] Tranquillus, i. m. 9a l.

[2] Bécsi cs. és k. udv. és állami levéltár 1530 okt. 31. Bagochi Marcian jelentése Bécsbe (Másolat és kivonat). — Szeptember 22-én Nischben van. Óváry, i. m. II. k. 180. sz.

[3] Gritti levele Zsigmond lengyel királyhoz, 1530 deczember 23, Muffat, Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte, IV. k. 81. l.

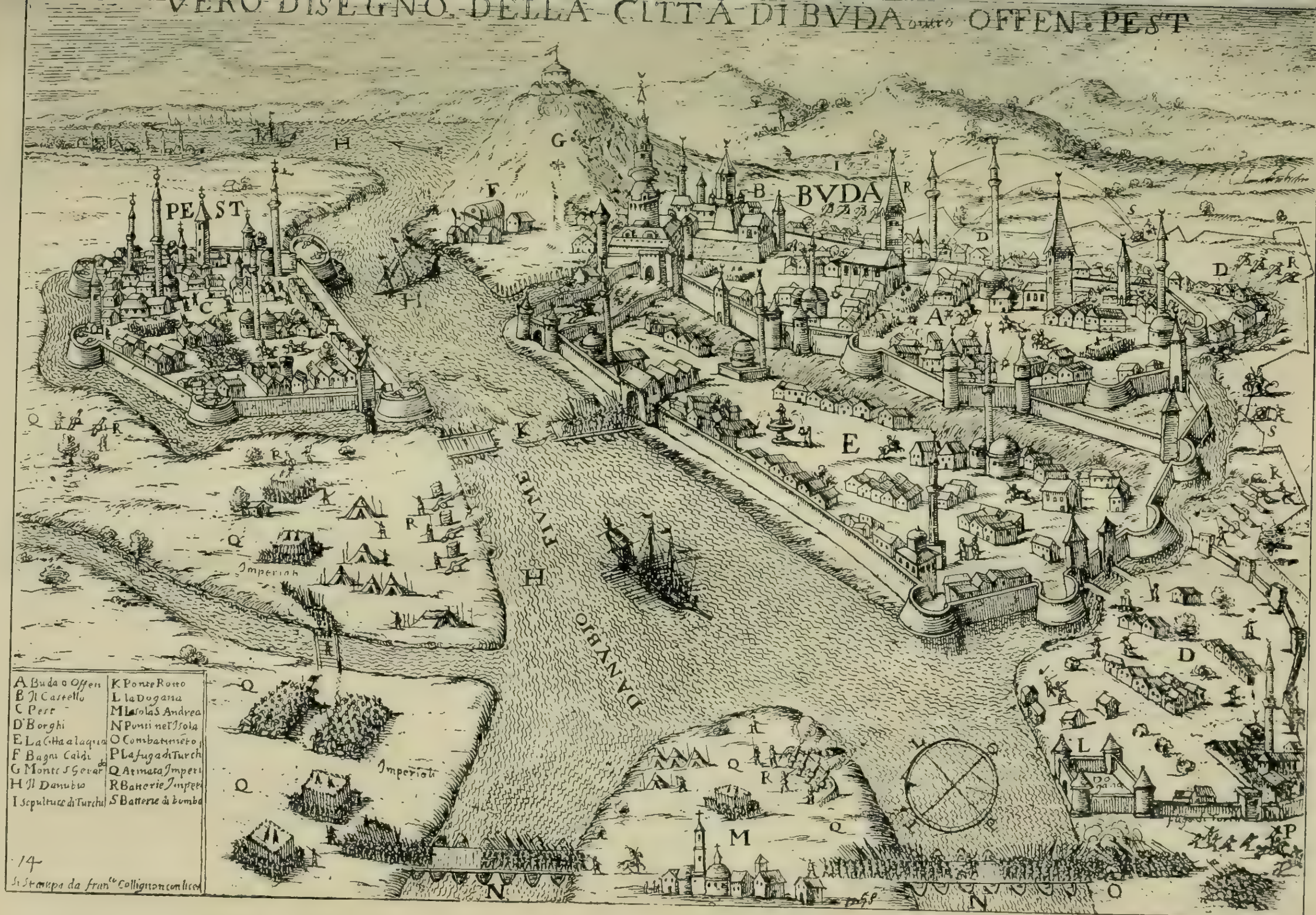
[4] Grittinek Kosztka Szaniszló részére

és egy kis dunai flottillával már közeledett a Duna mentében. Esztergomot és várát az érsek átadta. Gritti és mások sietve vonultak be Budára, a melynek falai alatt Rogendorf serege október 31-ikén megjelent. Most Gritti lett az ellentállás lelke. A lehangolt királyban előbb bátorságot kellett ébresztenie; fölajánlotta magát, hogy ő maga megvédelmezi a helyet, ha a király nem bátorkodnék maradni. «Budának — írja 1531 január 7-ikén — semmiféle körülmények között sem volt szabad a Habsburgok kezébe esnie, mert ha egyszer János királytól elvették, a török pedig, a mint kétségtelen, másodszor is elfoglalja, úgy többé a kereszténység vissza nem nyerhette volna.»[1] Vajjon a fölidézett veszedelemtől döbbent meg, vagy sejtette, hogy Szapolyai elbukásával az ő politikai szerepének is vége Magyarországon? Föltette magában, hogy, habár elégtelen eszközökkel is, Budát a végsőig fogja védelmezni. Mert abban is igazi velenczei volt ő, hogy kereskedés és váltóüzlet mellett sem felejtette el a hadi mesterséget. A történelmi kutatás nem sok pozitiv vonást leshet el a harczias kalmár jelleméből, de azt, hogy gyáva lett volna, sohasem fogja állíthatni.

Buda védelme valóban megérdemelte ezt az eltökélést. Nem csupán azért, mert az ország fővárosa volt. Falai között összpontosul majdnem minden, a mivel János király pártja hatalomban és tekintélyben rendelkezett: mindenekelőtt ott volt ő maga, ki jónak látta a várban megvonulni, továbbá kanczellárja, Verbőczy István, tanácsosa, Pöstyéni Gergely, Czibak Imre nagyváradi püspök, Athinai Simon, úgy látszik, Statilius fehérvári püspök is; a később oly híressé lett Martinuzzi György és még sok más. Nádasdy Tamásnak, ki 1529 szeptember óta Jánosnak félig kényszerűségből párthive lett és másoknak, kik Szigetvár előtt voltak, sikerült az ostromlók által nem teljesen körülzárt városba csellel behatolni; törökök, magyarok összevéve 4000-en

adott instructiójaban a lengyel királyhoz 1531 január 7. Quellen und Erörterungen, IV. k. 90 és 112. l.

[1] Tranquillus, i. m. 9a l.

18. PEST ÉS BUDA A XVI. SZÁZAD DEREKÁN.

lehettek.[1] Gritti Lajosnak sok bajába került őket csak egyszer is együttes cselekvésre bírni; de nem kimélt semmi áldozatot, fáradságot, hogy a várost megtartsa. A pénzzel nem fukarkodott; hogy a törököket feltüzelje, nem kevesebb mint nyolcz arany forintot fizettetett ki egynek-egynek. A maga életét sem kimélte, éjjel-nappal talpon volt; daczára a zimankós hidegnek a falakon sátorban aludt, az ostromlottakat a kitörések alkalmával személyesen vezérelte; az ellenség egy ostromát olyan nyomatékkal verte vissza, hogy az a rákövetkező nap nem mert újra támadni. Még akkor is mentőeszközt talált, mikor a minden bátorságnál erősebb éhség veszedelemmel fenyegetett; deczember 7-ikén meg kellett kezdeni a lovak és szamarak leölését. Már-már híre járt, hogy Buda elfoglaltatott és János király meg Gritti foglyul estek.[2] A király — Gritti sürgetésére — kénytelen volt Mehemed béget segitségül hívni. A bég lovas csapatainak megjelenése tényleg sietteté Rogendorf elhatározását, hogy a hideg és betegségek által megtizedelt seregét Esztergomba visszavezesse. Egy utolsó, meghiusult roham után deczember 23-ikán megszüntették az ostromot. Buda János király birtokában maradt.

Érthető, hogy János király igyekezett rendkívüli módon kitüntetni azt a férfiút, ki életének koczkáztatásával megmentette őt és fővárosát. A kitüntetések özöne követte az ostromot. Buda valamennyi polgára megnemesíttetett, mindegyik felszabadult a katonai és egyéb szolgálattételektől és csupán a várost kelle szolgálnia, a mely nehány területet kapott ajándékba. Nádasdy Fogarast kapta, Laski Erdély czímzetes vajdájává neveztetett

[1] Ehez és a következőkhez fontos Szerémi Györgynek a Mon. Hung. hist. Script.-ben megjelent emlékirata. Szerémi, mint a király udvari káplánja, az egész ostromot végig élte és így mint forrás legelső sorban jön tekintetbe. Csakhogy latinsága oly gyarló, előadási módja oly zavaros, hogy megfigyeléseinek helyességét joggal kétségbe lehet vonni. Szerémiről lásd: Szádeczky, Szerémi György élete és emlékiratai; Értekezések a történeti tudományok köréből. XV. k. Ime egy példa latinságából: «Gritti cum Turcis et cum Tracianis adversus eos (t. i. az ostromlók ellen) irruit et audacter cum pugnabat adversus eos propter aureos florenos, quae ante projiciebant de manica» (289). — Zermegh, i. m. (401—404). Verancsics, i. m. 33. Magyar Történelmi Tár, II. k. 799. l. — Quellen und Erörterungen, IV. k. 112. l. — Ostermayer, i. m. 18.

[2] Mon. Hung. hist. Dipl. I. k. 113. l.

ki.[1] A legnagyobb kitüntetés — a mint méltányos volt — Grittit érte. A király deczember 26-ikán országos kormányzóvá nevezte ki, a mihez járúlt a mármarosi főispánság, a megye minden királyi várának és sóbányáinak gazdag jövedelme, a mely hír szerint évenkint 80,000 tallért tett ki.[2] Azonkívül feljogosította Grittit, hogy czímerében oroszlánfőt viseljen. Gritti 16 éves fia, Antal, Eger választott püspökévé neveztetett ki. Ekként Egernek három püspöke volt: Zalaházi, ki a püspökség Ferdinánd-részi jövedelmét, Gritti Lajos, ki a Szapolyai-rész jövedelmét húzta és Antal. Gritti Lajos ekkor jónak látta fia részére udvarmestert nevezni ki a trevisoi Agostino Museo személyében, ki ágostonrendi szerzetes és egyházjogi tanár volt és a kinek a fiút nemcsak «in grammaticalibus», hanem azokban a dolgokban is oktatni kellett, «miket egy püspöknek tudnia illik».[3]

Nem lehet rajta csodálkoznunk, ha a nemzeti érzületet sértette, hogy a törökverő Hunyadi méltósága egy fattyúszármazású idegen kalandorra ruháztatott, kiről általában az volt a nézet, hogy az országot a török kezére akarja játszani. Azt is állítják, hogy Laski Jeromos, azért, hogy az erdélyi vajdává emelkedéséből származott és szélesebb körökben elterjedt ellenszenvet ellensúlyozza, maga kezdeményezte ezt a kinevezést és törekvésében Verbőczy kanczellár támogatta.[4] Bármint áll is a dolog, az országnagyok tanácsában a terv ellentállásra talált. Ép a legtekintélyesebb férfiak, Nádasdy Tamás, Czibak Imre, Statilius János, Athinai Simon, Várallyay László, a budai prépost, hevesen ellentmondtak.

Mily gyermekes dolog ez, — intették a királyt — az tudva van, hogy kiskorú gyermekek mellé gyámot rendelnek, de hogy felnőtt emberek maguk adassanak maguknak ilyet, mégis különös.[5]

[1] Fessler-Klein, i. m. III. k. 444. l.

[2] Pray, Ep. proc. I. k. 367. l. Katona, i. m. XX. k. 699. és köv. ll. — Szerémi szokása szerint összezavarja a dátumokat s 1530 márczius 12-ét említi mint kinevezési napot.

[3] Magyar Történelmi Tár, III. k. 78. 90. ll. Della Valle, i. m. 21. l.

[4] Zermegh, Historia, 404. l. — Révai Péter, de monarchia et sacra corona regni Hungariae, Schwandtnernél, Scriptores Rerum Hungaricarum, II. k. 721. l. — Simigianus, i. m. 130. l., negyedik jegyzet a XIII. fejezethez.

[5] Szerémi, i. m. 298. l. — Zermegh, i. m. 404. l.

Soha idegen ilyen tisztségre nem emelkedett, mondá Nádasdy, ez a kinevezés ellenkezik a magyar királyság törvényeivel. Ilyen állás nemcsak méltatlan a királyhoz, hanem veszélyes is rá nézve; ezt sohasem szabad megengedni.[1] Statilius is keserű szavakban tört ki Szerémi udvari káplán előtt; Czibak Imre, még akkor, a mikor Gritti elhagyta Budát, erős szemrehányásokat tett a királynak, mikép nevezhette ki ezt a pogányt az ország kormányzójának.[2] János király Verbőczy és Laski tanácsa értelmében döntött. Alighanem fontolóra vette rábeszélésük folytán, hogy csakis ez ügynek Grittire nézve kedvező megoldása által lehet Ibrahim basa és a porta segítségére számítani. Erre aztán állítólag a nevezett országnagyok aláírásukat és pecsétjüket a király által 1530 deczember 30-ikán kiállított decretumtól megtagadták volna, a mely «a mi és országunk kinevezett kormányzóját» felruházza a joggal és hatalommal, hogy bármit, a mi az ország méltóságának és javának megfelel, rendeletek, illetve rendszabályok által életbe léptethessen és igéri, hogy e ténykedésében támogatni fogja.[3]

Gritti még 1530 októberében megújította a rendeletet, mely az ország rendeit mindenszentek napjára gyűlésbe hívta és meg nem jelenés esetén a javak elkobzásával és a szultán haragjával fenyegetőzött.[4] De az országgyűlés megtartását Buda ostroma lehetetlenné tette. A rendek csak az 1530. év utolsó napjaiban gyűltek össze Budán. A behivottak némelyike még most is késedelmeskedett. A bányavárosok követeit 1531 január 6-ikán a kormányzónak ujolag föl kellett szólítania, hogy megjelenjenek.[5] Ezen a napon ötvenhárom országgyűlési követ 1530

[1] Bethlen Farkas, Historia de rebus Transsilvanicis (rendesen Zermeghre vezethető vissza) Szeben, 1782—1793, 186. l.

[2] Szerémi, i. m. 298 és 307. l.

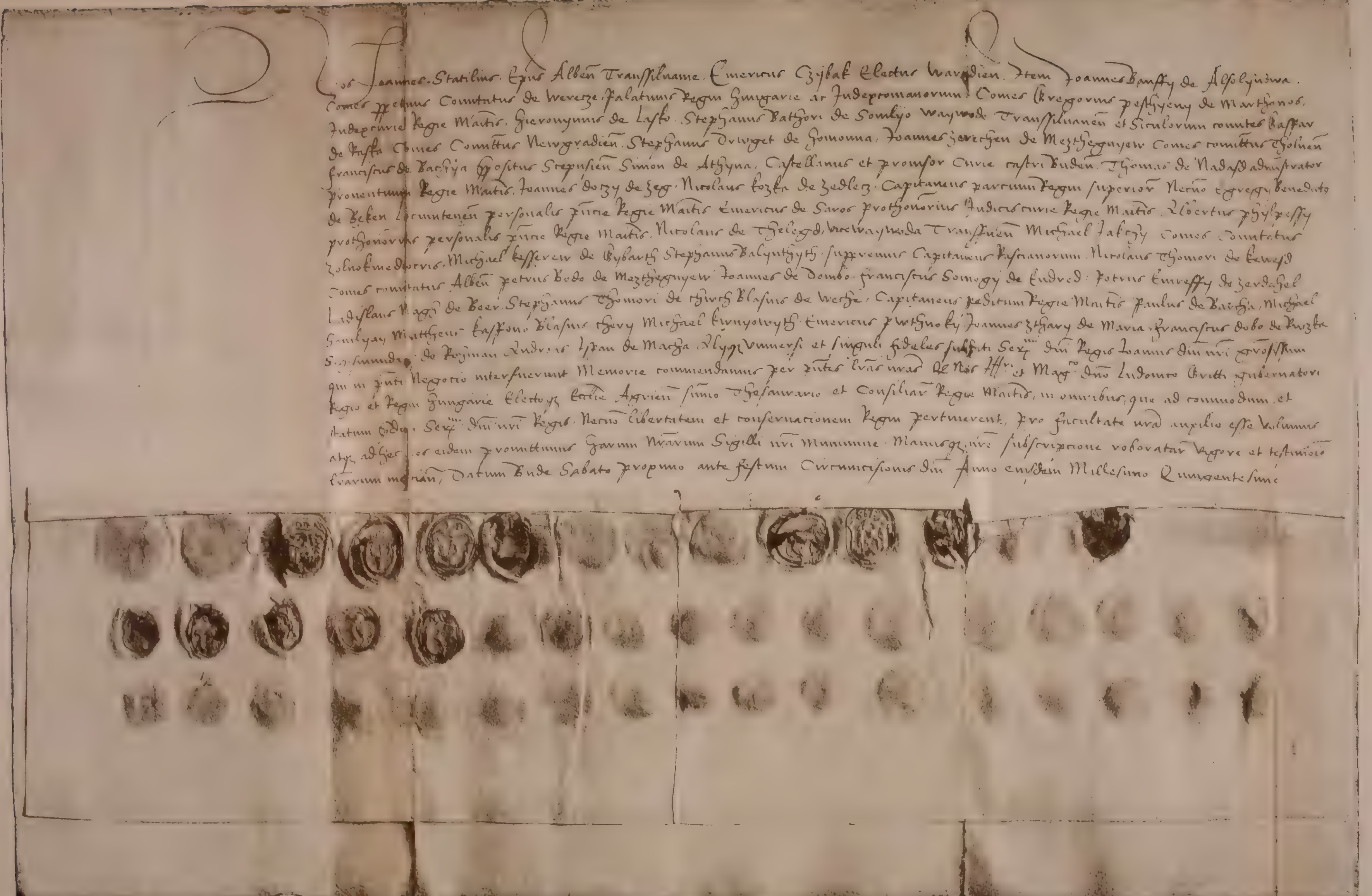
[3] Pray, Ep. proc. I. k. 367. l. — Pray, Annales regum Hungariae ab 997—1564, III. k. 240. l. (Az oklevél eredetije nincs meg.) Tekintve, hogy az okmány Nádasdy, Czibak, Statilius és Athinay Simon aláirásával van ellátva, ellentállásukat Grittivel szemben többen mesének nyilvánították. Nem látom át, hogy miért és e dolgokat, úgy a mint Zermegh és Szerémi előadják, igazoltaknak tartom.

[4] Gritti rendelete Zala- és Vasmegyékhez, 1530 okt. 11. Fraknói, Monumenta comitialia regni Hungariae I. k. 257. l.

[5] Archiv für öst. Gesch. XXI. k. 83, 89 (Gritti levele Körmöczbánya, Selmeczbánya, Besztercze- bánya tanácsához és

ntio: um I. ... — Maylath, Gesch. der

omit. I. k. 251. l. Ungarn, III. k. 28. l.

Nos Joannes Statilius Episcopus Alben Transsilvanie. Emericus Czybak Electus Waradien. Item Joannes Banffy de Alsolyndwa.
Comes Petrus Comitatus de Werecze Palatinus Regni Hungarie ac Judex Romanorum Comes Gregorius Pesthyeny de Marthonos.
Judex curie Regie Maiestatis. Hieronymus de Lasko. Stephanus Bathori de Somlyo Waywoda Transsilvanen et Siculorum comites Gaspar
de Raska Comes Comitatus Newgradien. Stephanus Drugeth de Homonna. Joannes Zerechen de Mezthegnyew Comes comitatus Tholnen
Franciscus de Bathya Prepositus Scepusien. Simon de Athyna. Castellanus et provisor Curie castri Buden. Thomas de Nadasd administrator
proventuum Regie Maiestatis. Joannes Dorozy de Zeg. Nicolaus Kozka de Zedlecz. Capitaneus partium Regni superior. Necnon egregii Benedicto
de Beken Locumtenens personalis Jurie Regie Maiestatis. Emericus de Savos prothonotarius Judicis curie Regie Maiestatis. Albertus Phylpessy
prothonotarius personalis Jurie Regie Maiestatis. Nicolaus de Thelegd Vicewaywoda Transsilvanen. Michael Iakczy Comes Comitatus
Zolnok mediocris. Michael Kesseren de Bybarth. Stephanus Balyntzyth supremus Capitaneus Rascianorum. Nicolaus Thomori de Kewesd
Comes comitatus Alben. Petrus Bodo de Mezthegnyew. Joannes de Dombo. Franciscus Somogy de Endred. Petrus Enwessy de Zerdahel
Ladislaus Nagy de Beer. Stephanus Thomori de Thwrth Blasius de Werthe. Capitaneus peditum Regie Maiestatis. Paulus de Bathya. Michael
Semlyay Matheus Kassano Blasius Thery Michael Ewnyowyth Emericus Pethnokj Joannes Zthary de Maria. Franciscus Dobo de Ruzka
Sigismundus de Roznan Andreas Istan de Macha Alyque universi et singuli fideles subditi Serenissimi domini Regis Joannis domini nostri prosperitatem
qui in presenti Negotio interfuerunt Memorie commendamus per presentes litteras nostras quod Nos Illustrissimo et Magnifico domino Ludouico Gritti Gubernatori
Regio et Regni Hungarie Electoque Ecclesie Agrien summo Thesaurario et Consiliario Regie Maiestatis in omnibus que ad commodum et
statum eiusdem Serenissimi domini nostri Regis. Necnon libertatem et conservationem Regni pertinuerint pro facultate nostra auxilio esse volumus
atque adherere eidem promittimus Harum Nostrarum Sigilli nostri Munimine Manusque nostre subscriptione roborata vigore et testimonio
litterarum mediante. Datum Bude Sabato proximo ante festum Circumcisionis domini Anno eiusdem Millesimo Quingentesimo

AZ ORSZAGGYŰLÉSI KÖVETEK 1350 DECZEMBER 31-IKI HŰSÉGLEVELE.

(Eredetije a m. kir. országos levéltárban.)

deczember 31-iki dátummal ellátott, ünnepélyesen megpecsételt oklevélben megfogadta, hogy Grittinek, a kormányzónak, kincstárnoknak és király tanácsosának mindenben, a mi a király, a szabadság (!) és az ország jólétét czélozza, a lehető legnagyobb buzgalommal segítségére lesz.

Gritti jónak találta előbb kérdést intézni Konstantinápolyba, hogy a neki adományozott és biztosított méltóságot elfogadhatja-e?[2] Csak azután érezte magát biztosnak méltóságában. A biztosító okmányt Nádasdy, Czibak, Statilius és Athinai is aláírták. Ennek daczára a boszúálló olasz nem tudta megbocsátani, hogy kineveztetését ellenezték. Gyülöletével üldözte őket. Czibaknak később meg kellett halnia és úgy látszik, mintha ugyanezt a sorsot szánta volna Statiliusnak is.[3] Athinay budai várkapitányságától megfosztatott, mihelyt Grittinek ott szabad keze volt. De Nádasdy Tamást, kire lett volna oka haragudni, mert 1529-ben életét neki köszönhette, meg akarta magának nyerni. Kinevezte — ő és nem a király — mielőtt Budát elhagyta volna, 1531 január 12-ikén az ország alkormányzójává és a maga helyettesévé.[4] Midőn Nádasdy e kétes értékű kitűntetést, nem minden gőg nélkül, visszautasította, Grittivel való viszonyát végkép elrontotta. Azonban a neki kivetett hálóból eszélyességénél és másünnen jövő intéseknél fogva mindig ki tudott menekülni. Ez a január 12-iki kinevezési okmány különös egy irat! Egész világosan azt tartalmazza, hogy, ha a király vagy bárki más az «officium gubernationis»-ba — a mi csakis a közigazgatást jelentheti, — beleavatkoznék, az alkormányzó ezt azonnal Grittinek jelenteni és hivatalát elhagyni tartozik. Nem tűnik-e fel Gritti kormányzósága ebben a világításban úgy, mint a király ugyanazon időben való lemondása?

polgáraihoz 1531 január 6). — Körmöczbánya, városi levélárt.

1 Az eredeti az Országos Levéltárban Budapesten. Lásd Kovachich, Vestigia comitiorum 1. k. 647. l. — Fraknói, Mon. comit. 1. k. 251. l.

2 Della Valle, i. m. 21. l.

3 Verancsics, 36. l.

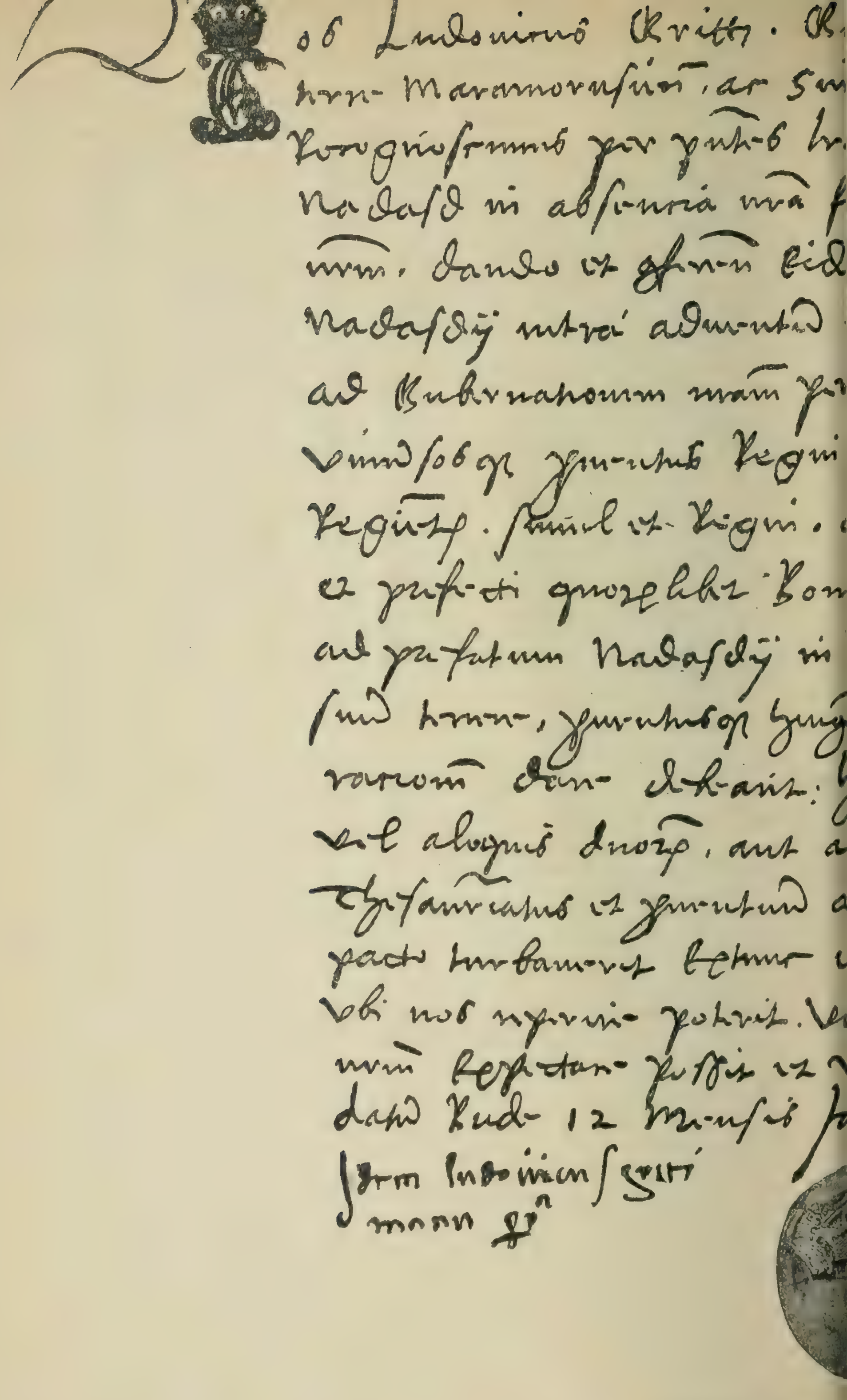
4 Archiv f. öst. Geschichte XXI. k. 83, 89. l. (Gritti Nádasdyhoz 1531 január 12. — Orsz. Levéltár). — Mayláth, Gesch. der Ungarn, III. k. 28. l.

Az október 4-ikén megkezdett egyezkedési tanácskozás Posenben, a melynek megtartására János király a szultán beleegyezését kikérte és megnyerte, csak féleredményre vezetett. Jánosnak kétségtelenül Gritti által formulázott követelésére nézve, hogy országát egész haláláig megtarthassa, mire azután Ferdinándra szálljon, természetesen nem tudtak megegyezni. Azonban a Lengyelország és Szászország részéről tett indítvány, hogy 1530 deczember 13-ikától egy évre a hadakozó felek tényleges birtokállományuk fentartása mellett fegyverszünetet kössenek, időközben pedig a portát birják fegyverszünetre vagy békekötésre, általános helyesléssel találkozott. Ferdinánd 1530 november 25-ikén elfogadta az ajánlatot; de János jónak látta a szultán helybenhagyását kikérni.[1] Végül 1531 január 23-ikán Laski által három havi fegyverszünetet kötött. Természetesen az eközben megkezdett budai ostrom tovább tartott és a panasz, melyet Gritti azután e miatt, mint a fegyverszünet megtörése miatt emelt, jogosulatlan volt. Mint a lengyel király követe 1531 februárban a császárnak jelentette,[2] a porta Grittit ép akkor küldte a poseni tanácskozmányokra, a melyeken Ferdinándot mindennemű fenyegetéssel lemondásra kellett volna rábirni; egyidejüleg megtudjuk azt is, Herberstein Zsigmondnak, a poseni osztrák meghatalmazottnak egy Ferdinándhoz intézett iratából, hogy neki — Herbersteinnek — sikerült rábirni Laskit,[3] hogy Bécsbe utazzék, a ki is e czélból menedéklevelet kér. Laski reméli, hogy Grittit is rábeszélheti, hogy vele együtt Bécsbe jöjjön! Csak a neve ne foglaltassék a menedéklevélbe, hogy «ezt valamikép bűnül ne rójják föl neki». Gritti már bizonynyal akkoriban is azon igyekezett, hogy a Habsburg házhoz vezető minden hidat föl ne égessen és ebben találkozott Laski barátjának nézeteivel. Azonban Magyarországtól minden körülmények között távol akarta tartani. Innen magyarázhatók meg 1530 deczemberben és 1531 ugyancsak deczemberben kelt iratai és jelentései V. Károly csá-

[1] Huber, i. m. IV, k. 34. l.

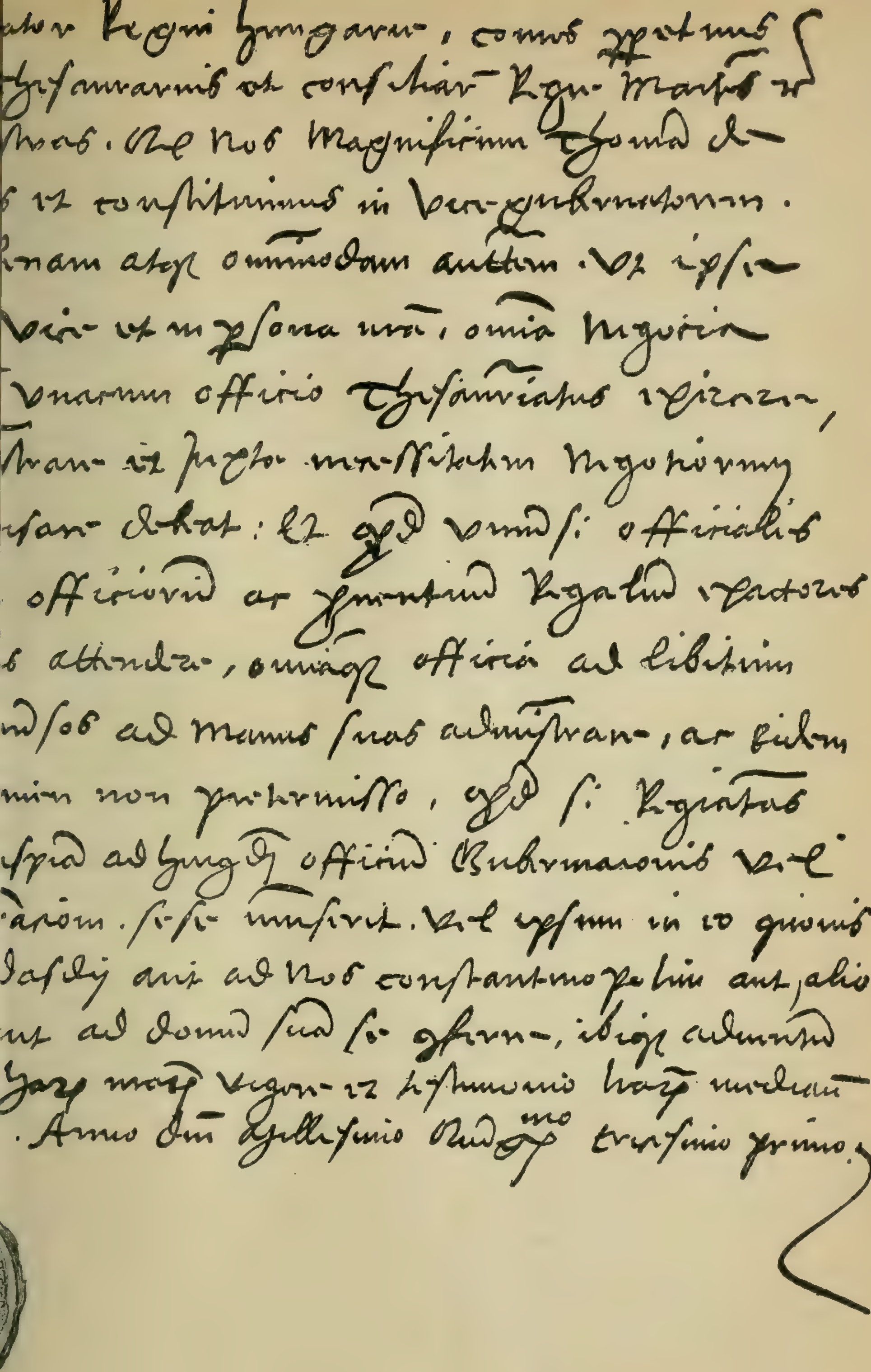
[2] Buchholtz, i. m. IV, k. 542. l.

[3] Bécsi állami levéltár. Levél 1530 nov. 9—10-ikéről.

NÁDASDY TAMÁS K

(Eredetije a m

ator Regni Hungarie, comes perpetuus
thesaurarius et consiliarius Regie Maiestatis et
stras. Ut nos Magnificum Thomam de
s et constituimus in Vicegubernatorem.
nam atque omnimodam auctoritatem. Ut ipse
vice et in persona nostra, omnia negotia
verum officio thesaurariatus incumbentia,
strare et pro ipsa necessitate negotiorum
sare debeat: Et quod omnibus officialibus
officiorum ac proventuum regalium exactoribus
s attendere, omniaque officia ad libitum
ndos ad manus suas administrare, ac eisdem
mina non permisso, quod si Regiatas
spiam ad hunc quoque officium Gubernatoris vel
rariorum. si sic invenerit. Vel ipsum in eo quovis
dasdy aut ad nos Constantinopolim aut alio
ut ad domum suam se conferre, ibique admonitum
Harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante
. Anno domini Millesimo Quingentesimo tricesimo primo.

LYETTESI KINEVEZÉSE.

igos levéltárban.)

szárhoz és Zsigmond lengyel királyhoz,[1] melyek ijesztő híreket tartalmaznak a törökök óriási hadikészületeiről, hogy már minden ellentállás hasztalan; a szultán négy hadsereget akar megindítani: az elsőt személyesen vezeti Bécs ellen, a második Morva-

19. ZSIGMOND LENGYEL KIRÁLY.

országot és Sziléziát fogja elpusztítani, a harmadik Csehország ellen fog nyomúlni és a negyediket Olaszországba szállítják, hogy

[1] 1.) Gritti levele V. Károlyhoz 1530 decz. 23. Lanz, Correspondenz Carls V. 1844 I. k. 411. l. és Mon. Hung. hist. Dipl. I. k. 81–82. l. 2.) Gritti levele Zsigmond lengyel királyhoz, 1530 decz. 27. Quellen u. Erört. IV. k. 36. sz. Gritti Costka Szaniszlónak adott utasitásai a lengyel király részére (17 fő- és 2 pótló-pontban). Quellen u. Erört. IV. k. 88 92. l. — Gritti megbizólevele Minkwitz Miklós részére a bajor herczegek-

a nápolyi királyságot megtámadja; Német- és Olaszországot tűzzel-vassal pusztítják el. Ő jó keresztény és jót kiván a kereszténységnek és keresztényeknek s keservesen esik neki, ha ebben kétkednek vagy őt teszik felelőssé a török veszedelemért. Ismeri a törökök nézeteit: ezek sohasem fogják eltűrni, hogy a németek Magyarországon uralkodjanak; a Habsburg ház volt az — mondja korának sajátszerű képes kifejezésmódjával — mely az alvó kígyó farkára lépett, úgy hogy most fulánkját mutogatja; a Habsburgháznak Magyarországról le kell mondania és Ferdinánd királynak át kell engedni ezt az országot ellenfele javára; más megoldás nem képzelhető. Ha egyszer Magyarországban a rendes állapotok helyreállottak, akkor minden, embertől kitelhetőt el fog követni, hogy a keresztény vallás javát előmozdítsa.

Látni való ebből, hogy úgy beszél, mintha az ország ura volna. Mindezek felől — írja — márcziusig bizonyosságban kell lennie; ha addig a porta nem kap megnyugtató értesülést, akkor a harcz kikerülhetetlen. A lengyel királyt Kosztka Szaniszlo ügynöke által akarta a maga részére hangolni, felszólíttatta Lajos és Vilmos bajor herczegeket Minkwitz Miklós,[1] lengyel szolgálatban álló szász lovag által, hogy birják rá a Habsburgokat; levélben fordúlt VII. Kelemen pápához, hogy közvetítsen a feleknél; ha közbelépésük nem használna semmit, akkor Károlyt és Ferdinándot éri a felelősség a vérért, a melynek akkor okvetlenül folynia kell.

Lehetetlen ezt a buzgalmat a kereszténység békéjeért komolyan venni. Azt a férfit, kit egy párt már most úgy állított oda, mint Magyarország legrátermettebb urát (señor), bizonyosan közelebb fekvő okok bírták rá, hogy a Habsburg-ház igényeivel szemben oly állhatatosan állást foglaljon. A mig a viszály az ország birtokáért tartott, mindig eszébe juthatott a szultánnak, hogy fenyegetését megvalósítsa és Magyarországot török szandzsák-

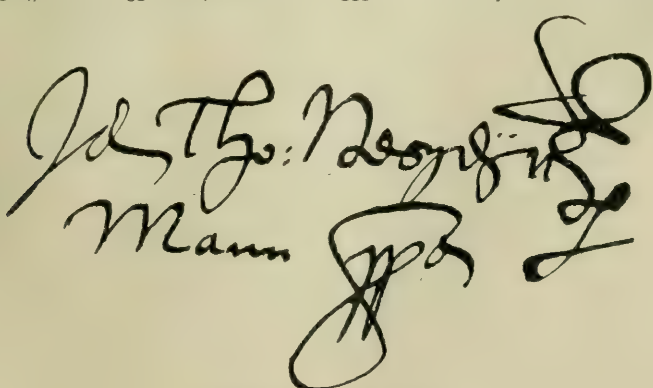
hez. Buda, 1531. jan. 10. Quellen und Erört. IV. k. 94, 95, 99, 101, 110, 119. l. — Negociations de la France dans le Levant, publiés par Charrière (1/24. Collection des documents) I. k. 184. l. — I. Ferencz levele az auxerrei érsekhez, 1531 január 25. Buchholtz, IV. k. 542. l.

[1] Minkwitz a missziót január 31-én Kresdorffer Mártonra ruházta át. Quellen und Erört. IV. k. 99. l.

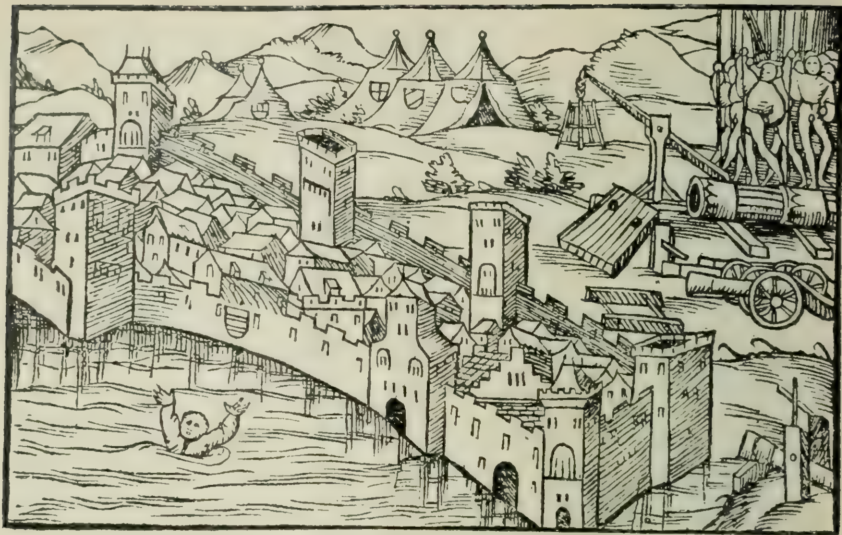
sággá tegye. De ha Ferdinánd király igényeiről egyszer lemondott, akkor igen kellemes és jövedelmező foglalkozás volt a gyönge király gyámját játszani. És ki tudja, nem akad-e alkalom teljesen véget is vetni az ő uraságának. Hogy már most is teljes tudatában volt hatalmának, annak a többek között újabb, véres bizonyítékát adta. János kíraly az Árthándy testvéreket, Pált és Balázst, Ferdinánd királyhoz való áruló üzelmek gyanújában, 1531 január 9-ikén Budán börtönre vettette. Gritti gyűlölte őket, mint az ellene szövetkezett nemesi társaság híveit. Azért még a' hó folyamán, midőn a király alkalmilag vadászaton volt, hajnalban a város elé vezetteté és előzetes ítélethozatal nélkül lefejezteté a két testvért. E tettet nyomon követte a szárnyaló hír, hogy Gritti különösen Árthándy Pál dús vagyonát akarta megkaparítani és hogy Nádasdy Tamás volt, a ki azt megmentette.[1] Abban a reményben, hogy egyfelől kinyeri a szultán beleegyezését a január 23-ikán Visegrádon Laski és Rogendorf között április 22-éig kötött fegyverszünethez, másfelől, hogy e közben a bajor herczegek és a lengyel király igyekezetét a Habsburgoknál érvényesülni látja, január végén, a mint megbízatása parancsolta, visszatért Konstantinápolyba.[2] Milyen nagyszerüen sikerült eddig minden terve! A siker kecsegtette, szerencséje elérte a zenitet.

[1] Hatvani, Magyar történelmi okmánytár, I. k. 122. l.

[2] Az iránt, hogy a kivégzés nem 1533-ban (Szerémi 318), hanem 1531-ben (Verancsics 34) történt, lásd Bunyitay munkáját, «A váradi püspökség története», III. k. 197—198. l. — Továbbá Mon. Hung. hist. Dipl. I. k. 333. l. XXV. k. 272. l.

20. NÁDASDY TAMÁS ALÁIRÁSA.

21. A HÉTTORONY KONSTANTINÁPOLYBAN.

V.

A HATALOM TETŐPONTJÁN.

Gritti Lajos 1531 február végén tért vissza Konstantinápolyba. Buda megvédelmezőjét hősként ünnepelték és dicsőítésekkel halmozták el. A hatalomnak, befolyásnak legmagasabb csúcsára emelkedett. Most, hogy Musztafa basa halva volt, Ájász képzettsége pedig még az ozman igényeket sem elégítette ki, Grittit rangra és tekintélyre nézve a birodalom második emberének lehetett tekinteni.[1] A szultán a legbizalmasabb módon érintkezett vele. Egy krakói török követség elbeszéli, hogy Gritti a császárnál kitűnő tekintélyben áll, és hogy többször látták, a mint a szultán karon fogta és szeretetteljesen, barátságosan beszélgetett vele.[2]

[1] Viaggi alla Tana, 156b. l.
[2] Quellen u. Erört. IV. k. 107. l.

Alig történhetett valami nyugaton, a miről tudomást ne nyert volna. Tanácskozás, tárgyalás ő nélküle meg nem eshetett. Ennek következtében felfuvalkodva, a török birodalomban a legnagyobb tekintélyt követelte magának. Ez volt az az idő, a mikor beszélték, hogy elhagyta vallását és a vezérek közé vétetett fel.[1] Mint olyant is üdvözölték az utczákon, a mit persze a basák nem vettek jó néven. Nekik fájdalmasan esett, hogy meg vannak fosztva attól a tisztességtől, melyben a gyaur oly bőségesen részesült. De Ibrahimtól való félelmükben jónak látták ellenszenvüket palástolni. Mert Ibrahim barátsága mindenkor főtamasztéka volt Gritti hatalmának. Ő volt a szultán és a «bégogli» közt a közvetítő. Ez szemmel látható volt 1533-ban, midőn Ibrahim Perzsiába küldetett; a Konstantinápolyban magára hagyott Gritti állása azonnal megrendült. De tudott is bánni Ibrahimmal. Della Valle egy 1533-ban történt mulatságos esetet beszél el. A velenczei köztársaság folyamodott a portához, hogy küldjön gabonát. De az aratás Törökországban sem ütött ki nagyon jól és a gabona megdrágult. Gritti mégis magára vállalta, hogy a basát ez irányban kellőleg fogja hangolni; jelentkezett nála és más basákat is talált ott. Ibrahim, ki a tereferét szerette, megszólítá Grittit: «Ma éjjel álmodtam rólad, fehér ruhában láttalak, hatalmas turbánnal a fejeden.» — «A dolog világos, válaszolá Gritti hidegvérrel, a fehér köntös hozzád való hűségemet jelenti, a turbán pedig, melyet álmodban viseltem, a tied, melynek árnyékában élek és lélekzem.» Ibrahim, ki a vastagabb hízelgések iránt is fogékony volt, kedvezően fogadta a választ, valamint Gritti kérelmét. Nehány kérelmező szó és Ibrahim 5 gabonával megrakott hajó elindítására kiadta a parancsot.

Gritti úgy vélte, nem szükséges az ellene irányuló ellenszenvvel törődnie. Atyja, a doge, ki hosszú évek tapasztalásából jól ismerte a török viszonyokat, leveleiben hasztalan kötötte lelkére ismételten, hogy a törökök ügyeibe ne nagyon avatkozzék és valahogy eszébe ne jusson barbár országok kormányzására tör-

[1] Jovius, i. m. XXXIII. r. 131 a. l., de ezt ő maga sem hiszi el.

kedni. Nem vette figyelembe a jóakaratu tanácsokat.[1] Ha kérdezzük, mikép sikerült neki ily előkelő állást elfoglalnia és megtartania, úgy erre azt kell felelnünk, hogy sikereit vagyona czélszerű fölhasználásának köszönhette. Ő volt Keleteurópa urának fő pénzkölcsönzője. Eszünkbe jut a felső németországi kereskedelmi házak, a Habsburgok bankárjainak különleges jelentősége, ha látjuk, hogy Gritti Lajos mikép tudta magát a Kelet hatalmasainak hitelezőjévé tenni. Hogy a pazarul költekező Ibrahim basa — kiről azt mondják, hogy Grittitől egész nyaralót kapott ajándékba, kertekkel együtt — folyvást adósa volt, azon nincs mit csodálkozni. Hisz könnyen fizethette a kamatokat. A mint Gritti Budáról visszatért, Ibrahim ráruházta a görög tengeri városok adóinak kezelését, azonkívül neki ajándékozta Gallipoli, Anguri és Cargadori városok jövedelmét, a mi évenként 40,000 aranyra rúgott. A mennyi kereskedelmi kiváltságot Gritti csak akart, Ibrahim annyit szerzett neki. A konstantinápolyi városi adók kezelését is kezeibe kapta. Gritti általában úgy tűnik fel, mint Törökország bankárja.[2] János király óriási összeggel, háromszázezer aranynyal volt adósa, úgy hogy már 1531-ben kénytelen volt neki más jövedelmező források mellett még a ragusai köztársaság által Magyarországnak fizetendő évi jutalékot és később Szeged város adóját is lekötni. De mi ez még ahoz képest, mikor János király kénytelen kormányzójának előlegek fejében Magyarország valamennyi püspöki jövedelmét elzálogosítani.[3] Rinconnak, a franczia követnek is 10,000 aranyat adott kölcsön,[4] és így ezt a lajstromot még jóval meg lehetne nyujtani. A mármarosi jövedelem magában 25,000 aranyra (80,000 tallér)

[1] Viaggi alla Tana, 156—177. l. — Magy. Tört. Tár, III. k. 10—34, 35. l. — Gévay, i. m. 1533, 29.

[2] Jovius, i. m. XXXII. k. 131 a l. és Katona, Hist. crit. Regum Hungariae.

[3] Így mondja ő maga: «Joannes rex debet mihi magis quam trecenta millia ducatorum, quae ego ipsi dedi mutuo de meo.» Gévay, i. m. II. k. 1534, 37. — Hasonlókép Tranquillus, i. m. 24 a l. — Viaggi alla Tana, 157 a, 158 a. — Della Valle, i. m. 19. l. — Gévay, i. m. 1534, 121. — Továbbá Pray Ep. proc., I. k. 370. l. János király levele a raguzaiakhoz 1532 jan. 8 (az 1530-iki keltezés hamis). — Tranquillus, i. m. 14 a l. — Tört. Tár, XII. k. 317. l.

[4] Lásd Óvary, i. m. II. k. 194. sz. — Voyages des Souverains des Pays-Bas, III. k. 51. l.

volt becsülve. Az egri püspökség bevétele 3000 aranyat tett ki. Erdély jövedelmeinek egy jó része Gritti pénztárába folyt be. Mekkora pénzbeli hasznot húzott kormányzói és kincstárnoki hivatalából, azt ma már nem lehet megállapítani; de bizonynyal rendkívül nagy összegeket harácsolhatott. Ez Magyarországnak valóságos kiszivattyúzása volt.

E politikai pénzügyletek mellett Gritti kereskedelmi tevékenységét sem függesztette fel. Mint kalmár lett nagygyá, gazdaggá, kalmár is akart maradni. A mikor Jonus bég, az olasz renegát és portai tolmács, Schepper Kornélnak, V. Károly követének azt mondta: «Gritti egyszerre akar úr és kereskedő lenni — nem képes természetét megtagadni,» eltalálta az igazat. A haszon a politikai tervekkel elfoglalt férfiúra nézve mindig kecsegtető maradt. A velenczei kereskedőkkel, mint már említettük, egész életén át folytonos összeköttetésben állott. Szolimán szultán az ő közvetítésére vett 1534-ben velenczei kereskedőktől egy ékkövekkel díszített arany edényt 200,000 aranyért, a mely összegből azonban csak 90,000-et fizettek ki, mert Gritti időközben meghalt, a mi a kereskedők bukását vonta maga után.[1] Lőrincz testvére valódi üzleti leveleket intéz hozzá Velenczéből. A bukott kereskedőnek provisiora van szüksége és gazdag testvérétől akarja azt kieszközölni. Gritti Lajos e leveleket már nem kapta meg. E levelekben főleg ékkövekről van szó, de van sok más üzleti ügyről is. Így arról értesíti Lőrincz, hogy minden utánjárás daczára sem sikerült Felső-Olaszországban olyan kutyákat találnia, a milyeneket a kormányzó óhajtott és egész stylistikai ügyességét egy szép macska leírására fordítja, «a milyen szépet soha életében sem látott,» és a melyet kétségtelenül el akart testvérének adni.[2] Az ékszerkereskedést folyvást előszeretettel űzte a kormányzó; de a kereskedés más ágaiban is nagy jártasságot tanúsított. A bajor követtől tudjuk, hogy nagyon otthonos volt a bányászati dolgokban.[3] Poli-

[1] Della Valle, i. m. 35. l.

[2] Mind a két levél, valamint egy hasonló tartalmú harmadik, melyet egy bizonyos Pictor János Mária írt 1534 szeptember 15-én, a bécsi állami levéltárban van.

[3] Quellen u. Erört., IV. k. 318. l.

tikai levelei, melyekhez nem használt stilistikai mintákat, félreismerhetetlenül kereskedelmi irályt mutatnak. Ha kereskedelmi levelezését olvassuk, csodálkozhatunk, hogy minő apró részletekkel ráért törődni a praetendens, a ki Magyarország uralmát akarta kezébe kaparintani.

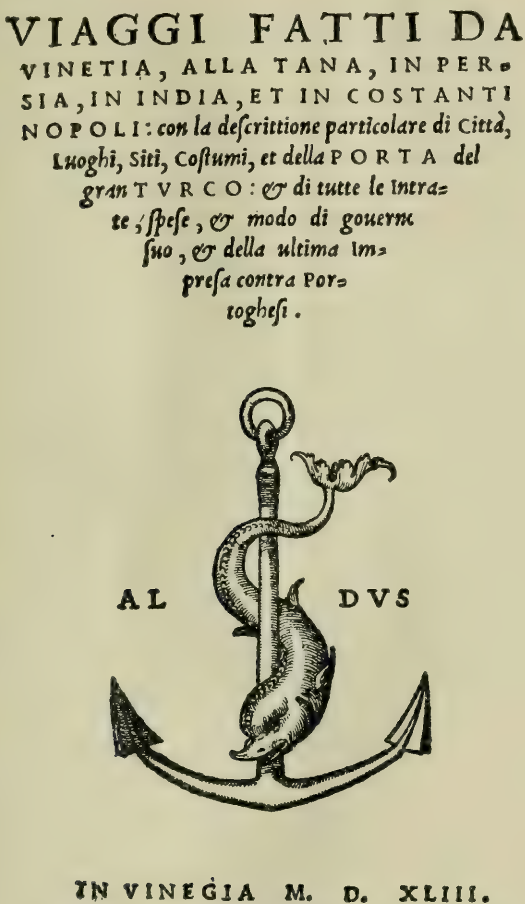
Benedetto Ramberti és az épen akkor — 1531 októberében — hozzá szolgálatba állott kamarása, Della Valle, körülményes tudósításaiból világos és — véleményem szerint — épen nem érdektelen képet alkothatunk magunknak életmódjáról és személyes tulajdonságairól.[1]

Elsőben is feltűnik Gritti hajlama a fényűzésre. Pompás palotája Galatában olasz modorban volt építve és terjedelmes kertekkel körülvéve; ablakaiból egész Konstantinápolyt át lehetett tekinteni. Hogy e pompának lehet-e még ma nyomait találni, azt eddig nem lehetett kitudni. Szerályt tartott ép úgy mint a szultán, csakhogy valamivel kisebbet; ott ép úgy megvoltak háremhölgyei és ifjai, mint akármelyik töröknek. Hogy keresztény ritus szerint nősült-e, nem tudhatni; azért gyermekeinek törvényessége kétséges. Török módra öltözködött aranyba és selyembe, de turbán nélkül. Fején az akkoriban Magyarországon divatos czobolyprémes süveget viselte. Ruháival pazarul bánt; miután hétszer-nyolczszor viselte, szolgáinak ajándékozta azokat. Szolgákat pedig rengeteg nagy számmal tartott. Ezt már életmódja is megkövetelte. Ha lóra ülve elhagyta palotáját — a mi ritkán esett meg, mert nem szeretett a nép közé keveredni — hosszú sor gyalogos szolgával kisértette magát. A ki beszélni akart vele, csak két sor testőr közt juthatott hozzá, nem azért, mintha bizalmatlankodott vagy épen félt volna, hanem a pompa kedvéért. A fényes fölvonulásoknak mestere volt; csak el kell olvasni Della Vallenál a budai 1532 július havi bevonulást vagy

[1] Az utóbbi urának hű szolgája, azért ítéletében nagyon is kedvez neki, könnyenhivő és különösen az idők megjelölésében zavaros. Viaggi alla Tana, 156a—157b l. és Della Valle, i. m. 18. és köv. ll.

[2] Della Valle, i. m. 27 és 33 l. és Museus, i. m. 65—66. l. — Quellen u. Erörterungen, IV. k. 306. l.

Museusnál a bevonulást Erdélybe 1534 nyarán.[2] Ajándékokat örömest fogadott el, de a viszonzásban sem volt fukar. A bajor követ, ki 1533 szeptemberben urait fölszólította, hogy «küldjenek valamit Grittinek,» biztosíthatta őket arról, hogy Gritti mindent

VIAGGI FATTI DA
VINETIA, ALLA TANA, IN PER-
SIA, IN INDIA, ET IN COSTANTI
NOPOLI: con la descrittione particolare di Città,
Luoghi, Siti, Costumi, et della PORTA del
gran TVRCO: & di tutte le Intra-
te, spese, & modo di gouerno
suo, & della ultima Im-
presa contra Por-
toghesi.

AL DVS

IN VINEGIA M. D. XLIII.

22. A RAMBERTI TUDÓSÍTÁSÁT TARTALMAZÓ MUNKA CZÍMLAPJA.

tízszeresen vissza fog fizetni. Benedetto Ramberti pénzen vett rabszolgáinak számát ötszázra teszi; Magyarországon és Törökországban még egyszer annyian esznek asztalánál. Istállóiban 600 ló, 150 teve és 60 öszvér volt. Szerette a bőséges lakomákat, bár ő maga mértékletes volt, keveset evett és még kevesebbet ivott.

Szerette a pártfogót játszani és szivesen ajándékozott; az emberek vetekedtek, hogy a kengyelét tartsák, mert tekintélyes borravaló volt a jutalom. Ha megjelent az utczán, szeretett pénzt szórni és inkább hiúságból, semmint nagylelkűségből nem egyszer bocsátott szabadon rabszolgákat jelentéktelen szolgálatokért.

Nagylelkűségének és bőkezűségének tényeit mindig magasztalva akarta látni; ha nem tették mások, megtette ő maga. Semmi sem hangolta le jobban és semmi sem indíthatta nagyobb panaszra, mint azoknak a hálátlansága, a kikkel jót tett.

Valódi vallásos érzületet nem találunk benne, bár pontosan jelen volt a misén s a többi keresztény ájtatosságon és keresztény voltát leveleiben unos-untig hangoztatta. Bartolo Fontionak, a protestánssá lett minoritának, a kit Velenczéből kiűztek és ki Luthernek a keresztény német nemességhez intézett munkáját olaszra fordította, menhelyet adott.[1] A törökök közt úgy viselte magát mint vérbeli török, a keresztények közt mint keresztény; e tekintetben a szükség vagy előny volt előtte irányadó.

Ötvenegy éves korában csak negyven évesnek látszott. Haja nem őszült, mozgása fiatalos és eleven volt. Nagy és tekintélyes termete meghaladta a középmértéket, arcza erősen megbarnúlt; haja, szakálla, összenőtt szemöldöke fekete, szeme nagy, sötét és szokatlanul élénk volt. Melegséggel, élénk mozdulatokkal beszélt és mint barátja, Ibrahim basa; az egyszer kitörő szóáradatot csak nagy nehezen tudta megfékezni. Hogy a görög, török és olasz nyelven kívül tudta volna a latint is, alap nélkül állítja a két említett író. A Habsburgok követei nehezen tudtak vele érintkezni 1533-ban, mert nem tudott latinul társalogni.[2] Szüntelenül fáradhatatlan tevékenységben, lázas cselekvésben látjuk; állásának nagyságát még fölülmúlja önmagáról és tehetségéről táplált véleménye; hírneves példákra hivatkozva mondogatta, mily szép volna, ha egy Gritti Lajos saját derekassága által jutna el arra a magas polczra, melyet mások csak erőszakkal vagy születésükkel tudnak elérni.

[1] Nuntiaturberichte aus Deutschland, I. k. 172. l.

[2] Gévay, i. m. II. k. 1534, 120.

Megfogható volt, hogy a vakító fényűzés, melylyel a giaur föllépett és jól ismert hajlandósága: játszani mindenfelé a pártfogót, egyre hozzája vonzotta a kitűntetésekre és jutalmakra áhítozókat. Konstantinápolyban a szegények a legnagyobb tisztelettel magasztalták. Olaszországból és a magyar földről kisebb és nagyobb írók keresték fel magasztaló dedicatióikkal. Pietro Aretino, a renaissance költője, ki el nem mulasztotta bármely jelentékenyebb vagy vagyonosabb egyént megénekelni, útatmódot talált, hogy Gritti Lajos kegyéhez és zsebéhez hozzáférjen; 1534 szeptemberében «jóltevőjének és védő patrónusának» mint hálaüdvözletet elküldte Dávid hét bűnbánó zsoltárát, melyeket épületes mondásokkal diszített fel. Midőn Gritti januárban egri püspökségének székhelyére érkezett, a költő fölmagasztalta egy 66 soros költeményben mint Magyarország megmentőjét a szorongattatásoktól és keservektől, mint atyja erényeinek örökösét, a kiben Camillus, Numa, Fabricius és más kitünő római férfiak jó tulajdonságai frigyre léptek.[1] Az agyonmagasztalt férfiú bizonynyal fogékony volt ily hízelgések iránt!

* * *

Laski Jeromos, miután Visegrádon Rogendorffal a fegyvernyugvást illető tárgyalásait befejezte, Konstantinápolyba utazott, hogy Szolimán szultántól a fegyverszünetnek még egy további évre való meghosszabbítását kieszközölje. Kiséretében egyszersmind a portára érkezett Fernando Quiros spanyol kapitány is, a kit Rogendorf hasonló ügyben küldött ki és a kit még azonkívül Grittihez intézett levelekkel is ellátott. Gritti válasza 1531 márczius 7-ikéről van keltezve; hangsúlyozza, mily őszintén munkálkodik Magyarország javán és a fegyverszünet létrejövetelén. Felszólítja Rogendorfot, hogy mint már az V. Károlyhoz és más fejedelmekhez intézett iratokban is benfoglaltatik, igyekezzék a maga részéről is Ferdinánd királyt a Magyarországról való lemondásra rábirni, »a közjót a magánérdek fölé helyezni», mert

[1] Bécsi cs. és k. udv. könyvtár. Cod. 15023, 1b—2b. l.

Magyarország csak János király uralma alatt találhatja meg sóvárgott és szükséges nyugalmát, máskülönben bukása elkerülhetetlen.[1]

A szultán engedékenynek mutatkozott, de csak hosszabb, fáradságos tárgyalások után; végre meghosszabbította a fegyverszünetet 1532 május 1-ig, a mi elég időt nyújtott arra, hogy a Habsburg-ház lemondását az országról ki lehessen eszközölni. A mindkét részről való párthíveknek, kik már mintegy tátott szájjal lesték a zsákmányt, szigorúan meghagyatott, hogy a békét megtartsák. 1531 májusban újra megjelentek Visegrádon az ellenkirályok követei, Rogendorf, Wels Lénárt, Herberstein Zsigmond az egyik, Laski és társai a másik részről, hogy a béketárgyalásokat megkezdjék. Fárasztó volna utána járni mindazon egymást keresztező és ellensúlyozó befolyásoknak, melyek az ellenfelek megegyezését meghiusították. A tárgyalások végén kiderült, hogy egyezséget létrehozni lehetetlen, miután egyik uralkodó sem akar visszalépni. Senki sem óhajtotta annyira az egyezséget a Habsburg-ház rovására, mint Gritti. Mennyi levelet írt, hány követet küldött! Nem elégedve meg a lengyel közvetítéssel, mely pedig elég megbízható volt, azon törekedett, hogy — látszólag a velenczei köztársaság beleegyezésével[2] — Ferdinándra nézve bizonynyal hátrányos franczia közvetítést kezdeményezzen és ez ügyben Párisba küldötte testvérét, Györgyöt. Ennek egyszersmind feladata lett volna behajtani a 10,000 aranyat, melylyel Rincon adós maradt. A kisérlet nem sikerült; Asti császári kormányzója 1531 julius 28-ikán elfogatta Györgyöt; a császár parancsára azonban megint szabadon bocsátotta. Gritti Lajos V. Károly előtt is oly nagy tekintélyben állott, hogy fivére szabadon bocsátása által őt magának lekötelezni vélte, ámbár Ferdinánd nagyon rajta volt, hogy a török és magyar praktikákban oly jártas férfiút ne engedjék el csak úgy könnyedén.[3]

[1] Buchholtz, Urkundenbuch 46 és IV. k. 543. l.

[2] Velenczei állami levéltár. A tizek tanácsának levele Pietro Zenhez 1531 júl. 14. Secr. cons. Dieci 84/3. 92.

[3] Summario di quello ha deponuto el signor Georgio Gritti 1532 a bécsi állami levéltárban. — Velenczei állami levéltár, Secr. cons. X, LXXXIV, 3, 90. — Lang, Correspondenz; I. k. 490, 509. l. — Papiers

Grittit abban a törekvésében, hogy Magyarországot a Habsburgoktól megszabadítsa, épen nem a János király iránti loyalitás vezérelte. Kétségtelen, hogy Gritti konstantinápolyi tartózkodását inkább a maga, mint János király érdekében használta fel. Sok oldalról vesszük azt az értesűlést, hogy azon jár az esze, mikép szakítson Jánossal és szerezze meg Magyarországon az uralmat vagy akár a királyi méltóságot. Az ország általános helyzete nagyon kedvezett czéljainak. A közhangulat mindenütt a legnagyobb elégületlenséget mutatta, a mi mind a két királynak trónjába kerülhetett.

János királyt nem szerették, mert a török pártfogolta, a ki az ország egyes vidékeit elpusztította; növelte az ellenszenvet Grittit kormányzóvá való kinevezése. Ép oly kevéssé volt népszerű Ferdinánd, a ki szűntelenül a német birodalmi és egyéb ügyekkel volt elfoglalva, különösen miután 1531 január 5-ikén római királlyá választatott. Éveken át nem tette lábát az országba és ép oly képtelennek látszott a török veszedelem elhárítására, mint ellenfele. A Habsburg házhoz híven szító férfiak is úgy nyilatkoztak, hogy a király ne csak szóval és írásban, hanem valóságos cselekedetekkel jöjjön az ország segítségére; ha ez nem történik meg, nem marad más hátra, mint a töröknek adni az országot, mert jobb holnap meghalni, mint ma.[1] Így Várdai Pál esztergomi érsek törekvése 1530 januáriusában, hogy a mindkét pártbeli országnagyoknak egy összejövetelét létrehozza, kedvező talajra talált. Ugyanily irányban működött 1531 tavaszán Perényi Péter abban a reményben, hogy fölviheti a királyságig vagy kormányzóságig, mert ő is dicsekedhetett Ibrahim kegyével. E szerint ő volt anegyedik trónkövetelő. Meghívására 1531 márcziusban mintegy 100 egyházi és világi főúr gyűlt össze Székesfejérvárt, a kik mind a két király ellen keserü panaszokban törtek ki és mint egy magyar függetlenségi párt elhatározták, hogy május 18-ikára Veszprémbe országgyűlést hívnak egybe. Hogy létezett az ország-

d'État de Grenvelle, I. k. 555. l. — Óváry, i. m. II. k. 194. sz.

[1] Buchholtz, i. m. IV. k. 552—553. l.

ban egy Gritti felé hajló nem megvetendő párt is, említve volt. A megbénított, elcsigázott ország egyre több töredékre oszladozott.

Grittiről már 1531 márczius havában beszélték tekintélyes emberek, hogy Ibrahim barátságát és János népszerűtlenségét ki akarja használni arra a czélra, hogy az országot a maga kezére kerítse.[1] Tudta, hogy párthívei vannak. Ferdinándnak leghívebb barátai azt mondták: hogy a magyarok, ha a király részéről védelemre nem találnak, módot fognak találni arra, hogy akár János, akár Gritti alatt békében élhessenek, mert ez utóbbinak még legkönnyebben sikerülne békében élni a portával, a határtartományokat visszacsatolni és idebent rendet, békét teremteni. A töröknek amúgy is szándéka János király halála után Grittit nevezni ki az ország teljhatalmú kormányzójává. Valóban a dolog annyira jutott, hogy úgy látszott, «János vagy Gritti»[2] lett a jelszó. Az is kapóra jött Grittinek, hogy Péter moldvai vajda, a helyett, hogy a kapott parancs szerint az oroszokat nyugtalanította volna, Lengyelország területére ütött be. Ezért a lengyel király követet küldött Konstantinápolyba, ki panaszait előterjeszsze. Gritti mindjárt elkezdte cselszövényeit, azon volt, hogy az engedetlen fejedelem országát veszítse, hogy Moldvát valamikép ő maga kaphassa meg, vagy pedig valamelyik barátjának, például Laskinak, vagy épen fiának: Antalnak, kiszolgáltassa. Ugyanekkor élénk szorgoskodásban találjuk őt Klisszáért, a horvát sziklavárért, mely a mai Vocsintól délre fekszik. Ezt János király Zenggel együtt neki ajándékozta, de bizony ez danaida-ajándék volt. Mert Ferdinánd király párthívei benne ültek és a vár a hőslelkű Krusich Péterben kitűnő védelmezőre talált. Gritti ezen a ponton kereskedelmi vonalat akart magának Budáról Velencze felé alkotni és e terve találkozott a köztársaság rokonszenvével, habár ez utóbbi gondosan kerülte

[1] Conte d'Ella levele Ferrarai Miklóshoz Ragusából Anconába 1531 márczius 29 Bécsi áll. levéltár.

[2] Buchholtz, i. m. IV. k. 554. l.

is a nyilt föllépést, miután a Habsburgokkal békét kötött. Gritti azt a tanácsot kapta, hogy Clissa ostromát ne a maga, hanem János király nevében vigye keresztül. Hanem Gritti már nem

23. JÁNOS KIRÁLY PECSÉTJE.

érte meg a vár elfoglalását. Vitéz védelmezője csak a halálát követő évben hagyta azt oda.[1]

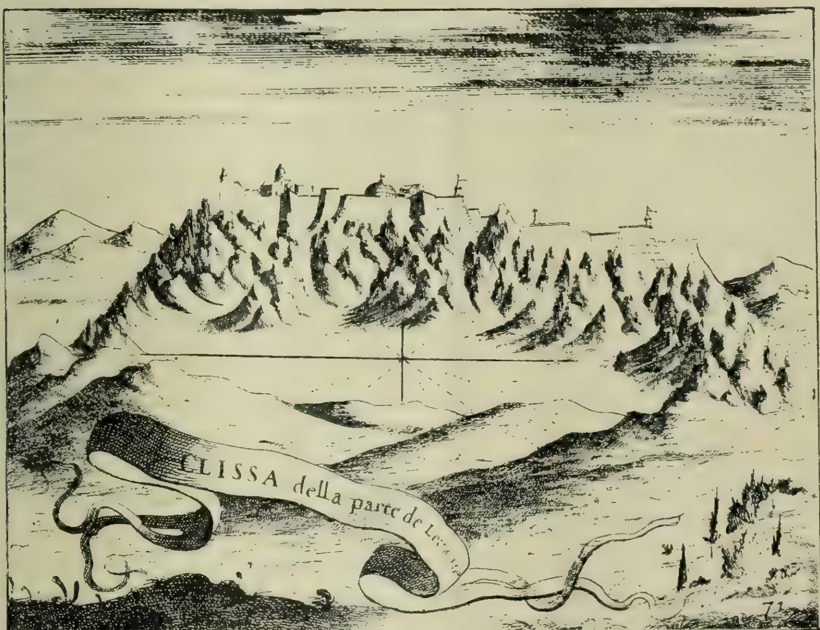
[1] Collection des Voyages des Souverains des Pays-Bas, publiés par M. Gachard et Ch. Piot. 1874—82, III. k. 532. l. — Velenczei állami levélt. Secr. cons. x, 84./3. 58. 1530á pril 21. Mikor Krusich Péter, a vár parancsnoka, 1532 tavaszán Lepoglavai Miklós várkapitányt Velenczébe küldte azzal a kérdéssel, hogy egyetértenek-e ott Gritti szándékaival és hogy az élelmi szerek szállítását Dalmácziából Velencze rendelte-e el, a szenátus azt felelte, hogy nem avatkozik a dologba, de azért az élel-

Kétségtelen, hogy a rendek függetlenségi pártjának újraalakulása nem lehetett Gritti érdekében, bármennyire is örvendhetett másfelől Magyarország politikai szétforgácsolódásának. Már az sem tetszhetett neki, hogy a párt fejei Perényi és Nádasdy voltak; az egyiktől mint vetélytársától félt, a másikat, mint ellenségét gyűlölte. Májusban és azután augusztusban össze kellett volna jönni az országnagyoknak Veszprémbe, hogy a török veszély iránt intézkedjenek. E gyűlésre meg voltak híva az alsó ausztriai rendek is,[1] hogy közösen működhessenek. Valóságban azonban a veszprémi gyűlés helyett novemberben csak egy gyéren látogatott összejövetel jött létre Zákányban. De ebben mégis a XVII. évszázadbeli nagy nemesi mozgalmak csiráját lehet felismerni. Ily természetű mozgalmaknak lelkesítő hatása szokott lenni, különösen politikailag lobbanékony népeknél. Gritti nem nézhette tétlenül, hogy magyar híveit az új párt magához vonja. Csodálatos látvány volt, hogy a három trónkövetelő, az ősi német nemzetségből származó habsburgi király, a magyar főúrból lett fejedelem és a velenczei-görög kalandor mikép igyekeztek egyesült erővel a nemzeti érzülettől áthatott rendi mozgalmat lehetetlenné tenni s a rettegett gyűlést megakadályozni. Gritti a helyzetet a maga czéljaira még más irányban is ki akarta zsákmányolni. Egy török küldött Laskit hirtelen, sértő modorban kiszólította a visegrádi tárgyalásokról. «Laski sok hajlongással és kézcsókkal fejezte ki tiszteletét a töröknek», írják Rogendorf és Fels Bécsbe, «de ez csak hallgatva állott és fejbólintással

mezés dolgában nem tett engedményeket. Bécsi áll. levélt.: Lepoglavai Miklós várnagy levele I. Ferdinándhoz 1532 május 11. — Rodrigo Niño levele ugyanahhoz 1532 május 11. — Velenczei áll. levéltár, Sen. secr. 55. k. 15. l. — A tanács egyszersmind Grittit, ki panaszt emelt, hogy terveit rosszakaratú emberek meghiusitják, megnyugtatni iparkodott, utalva Velencze szükségszerű semleges helyzetére (Vel. levélt. Sen. secr. 55. k. 16a—17b. l.) Krusich 1532 július havában maga elment a pápához és a Habsburgok követeihez, a hol 1600 aranyat és lelkes biztatásokat kapott. Mikor visszatért, Gritti emberei hatalmában találta a várat, de újra elfoglalta és minden ellenséges kisérlet daczára egész 1535-ig megtartotta. Bécsi áll. lev. Krusich jelentése 1532 szeptember 26-án. — Gévay, i. m. II. k. 1532, 48. — Vergerio pápai követ levele Carnesecchi titkárhoz. Prága, 1534 július 28. Nuntiatur-Berichte aus Deutschland, I. k. 288. l. — Collection des Voyages des Souv. des Pays-Bas III. k. 520—521. l.

[1] A meghivó az osztrák belügyminiszterium levéltárában van, Bécsben.

nyujtotta kezét (a csókra). A török Grittitől leveleket hozott Nádasdy az ő helytartója részére». Jelentette, hogy a kormányzó 20,000 lovast szándékozik a határon fölállítani, hogy a veszprémi gyűlésre felügyelhessen. De hát mi más célból volt szükséges ilyen tekintélyes haderőt összegyűjteni, mint hogy ez vagy szétkergesse a gyűlést, vagy pedig Gritti királyságának proclamálására kényszerítse.[1] Grittinek ekként mindjárt egy jókora haderő állott volna szolgálatára. Laskit, a ki amúgy is már nem

24. CLISSA VÁRA.

nagyon vonzódott János és Gritti pártjához — Ferdinánd király 1531 május 15-ikén határozottan jelenti fivérének, hogy Laski az ő szolgálatába akar állni[2] — ez az eljárás mód felett felboszanthatta; úgy látszik, hogy e benyomások alatt nem egy, Grittire nézve kellemetlen titokról vonta le a leplet a visegrádi értekezlet tagjai előtt.[3]

1 Buchholtz, i. m. IV. k. 545. l.
2 Mon. Hung. hist. Dipl. I. k. 89–90. l.
3 Lásd alább.

A Brüsszelből 1531 novemberben elterjedt hír, hogy Gritti a szeptemberre tervezett speieri birodalmi gyűlésre készül jönni, arra enged következtetni, hogy a cselszövő a Habsburgokkal közvetetlenül is érintkezésbe akart lépni;[1] sajnos, hogy az okmányok erre nézve semmiféle felvilágosítást nem nyújtanak. Ha ennek a hírnek egyáltalában alapja volt, úgy föl lehet tenni, hogy Gritti speieri látogatásával ugyanazt akarta elérni, a mire leveleiben és követségeiben törekedett, hogy t. i. Ferdinánd mondjon le a trónról. Ezt elérhetni vélte azzal, hogy élőszóval kifejti az ezzel kapcsolatos előnyöket és az elhárítható veszélyeket. Még 1531 deczember 30-ikán egy óriási török hadsereggel fenyegette Ferdinándot.[2] Egyidejűleg arról is értesülünk, hogy mint török követ részt fog venni a lengyelországi béketárgyaláson.[3] Ebben az összevisszaságban már alig lehet megtalálni a vezérfonalat. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a meghatalmazottak a visegrádi gyűlésen fontolóra vették a cselszövényeket és tanácskoztak, mikép kellene azokat ellensúlyozni. Péter moldvai vajdát Gritti határozottan megintette és János, valamint Ferdinánd egyformán lelkére kötötték a lengyel királynak, hogy a támadó elleni haragját fojtsa magába és Péter elűzése által ne mozdítsa elő Gritti érdekeit. És ezek után Laski a kalandornak egyre újabb és újabb terveit leplezte le, ha csak egy részük igaz is, hallatlanul bűnös terveket. Ezek szerint Moldva megszerzése csak az első lépés lett volna, kezdete sokkal nagyobb dolgoknak. Mihelyt ez országot hatalmába ejti, átadta volna Laskinak; ő maga pedig kisérletet tett volna Jánost méreg által tenni el láb alól, hogy így útat nyisson magának a trónhoz. Erre nézve az egyedűli forrás Laski Jeromos, a ki ugyan nem nagyon megbízható tanu; de ha meggondoljuk, hogy Gritti jelleme épen nem mutat ideális vonásokat, hogy a mérgezések klasszikus hazájában nőtt fel, a hol minden rangfokozatú politikai személyeken sikeresen végrehajtott mérgezésekre a

[1] Mon. Hung. hist. dipl. I. k. 169. l.
[2] Buchholtz, i. m. IV. k. 546. l.
[3] Hatvani M. Brüsseli okmánytár, I. k. 81. l.

jutalmak egész tarifája volt kitűzve, akkor ezt a tudósítást, összevetve a körülményekkel, eléggé elfogadhatónak tarthatjuk. Megtörtént már most, hogy János király nyílt ülésben panaszt emelt, hogy az ő kormányzója, távol a köteles hűségtől, talán hidegvérrel, azon fondorkodik, hogy helyét elfoglalja. Laski, ki a hatalmas ember haragjától rettegett, közlését úgy adta elő, mintha János király az egész rémtörténetet a különben erről értesített Péter vajdától, ez pedig közvetetlenül Konstantinápolyból tudta volna meg.[1] Az erről szóló igen figyelemreméltó levél ezt illető része megérdemli, hogy szószerint közöljük: «Hírlik, hogy Gritti Lajos eláll Magyarországot illető szándékától; a mint Laski urát a Grittivel folytatott beszélgetéseiről értesítette, ki lehetett a szavából venni, hogy János grófot el akarja árulni; előbb azonban elfoglalná Oláhországot s odaadná Laskinak. Erre János úr püspökével, Statiliussal kisütötte, hogy írjon Statilius a moldvai oláh vajdának s tanácsolja neki, hogy tudassa ezeket a híreket intésképen Jánossal, úgy, mintha híreit a török udvarból kapta volna. De ez némelyek előtt kifecsegte a dolgot, úgy hogy közhírré lett. Ezért fél Gritti a Magyarországba jöveteltől; Laski azt hiszi, nem is jön többé.»[2]

Természetes, hogy így állván a dolgok, János király igyekezett kormányzóját testétől minél távolabb tartani. Laski, a ki a tárgyaló felek egyikével sem akarta dolgát elrontani, kivitte, hogy mind a két királytól szeptemberben követek menjenek a lengyel királyi udvarhoz a fegyverszüneti tárgyalások folyta-

[1] Herberstein levele Ferdinándhoz 1531 nov. 2. Buchholtz, Urkundenbuch, 51. — Hasonlókép Buchholtz, i. m. IV. k. 546, 551 és 556. l.

[2] «Der Ludovicus Gritti soll seines Furnemens gen Hungern abgestanden sein, also wie Laski sein Hern bericht der reden so Griti mit Ime getan, daraus zu vernemen gewest, das er Graff Hansen welle vergeben und das Griti zufor die Wollacheien einemen thue, darnach dem Laski zustellen; hat Herr Hans mit seinem Bischolff Statilio geratschlagt, also das derselb Statilius den Moldauschen Wallachen sohls in gehaim zugeschrieben und geraten, das derselb wallach dem Janusch sohls zuschreiben und warnungsweiss verkhunden soll, alls ware Ime solhs von den Turken Hoff verkhundt worden. Der hat die Sachen laut vor meneglichen geworben, das also lautmarig worden. Darumb so scheucht der Griti das Ungarland, vermaint Laski: Er kheme mit mer herwider.»

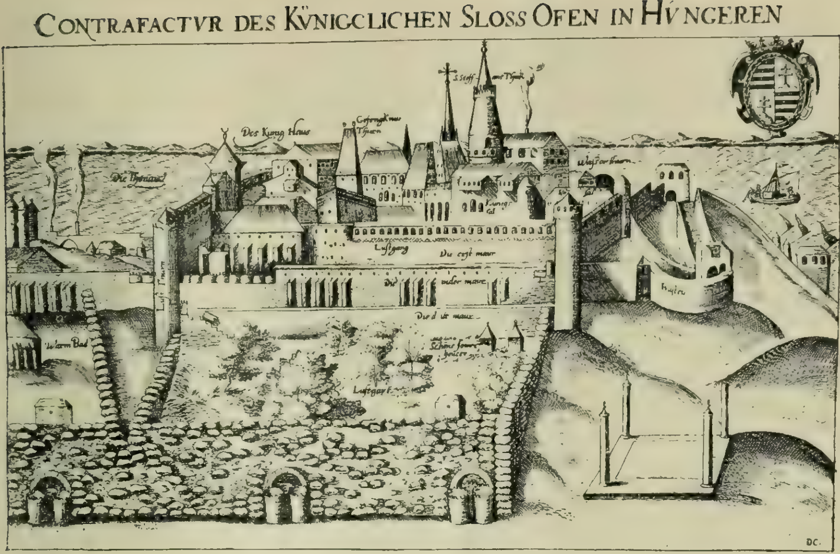
tására. János király, bármennyire hajlott is különben a békére, most már örömest látta volna, ha e tárgyalások elmaradnak, mert úgy Grittinek alkalma lett volna, hogy mint török követ ujólag megjelenjen Magyarországon.[1] A király bizalmas tanácsosai nem titkolták, hogy a királynak tudomása van róla, hogy Gritti az ő vesztére tör és királyságára pályázik.[2]

Érthetővé lesz így az is, hogy Gritti, kinek jövetelét már télire várták,[3] Magyarországra való utazásával késlekedett; csak midőn a fegyverszünet már majdnem letelt és Szolimán megtette a közvetlen előkészületeket Ausztria és a Habsburg ház ellen indítandó második nagy hadjáratához, érezte magát kellő biztosságban, hogy útra kelhessen. Tudta, hogy roppant török haderő van mögötte és mint annak előőrse 500 görög és török lovasból, valamint 200 gyalogosból álló fedezetet hozott magával. 1532 február 26-ikán indúlt el Konstantinápolyból.[4] Most nagyobb bátorságban jöhetett, mint három évvel ezelőtt; elmondhatta, ha ugyan ilyes gondolatoknak volt szivében helye, hogy a béke fentartására minden tőle kitelhetőt megtett.

1 Buchholtz, i. m. IV. k. 556. l.
2 Buchholtz, i. m. IV. k. 546. l.
3 Rodrigo Niño levele I. Ferdinándhoz. Velencze, 1532 január 16, február 3, 21, 24. — Conte d'Ella levele Ferrarihoz. Ragusa, 1532 márcz. 20. Bécsi áll. levéltár.
4 Della Valle, i. m. 21, 22, 49. l.

25. SZOLIMÁN SZULTÁN THUGRÁJA.

26. A BUDAI KIRÁLYI VÁR XVI. SZÁZADI KÉPE.

VI.

ESZTERGOM ÉS BUDA.

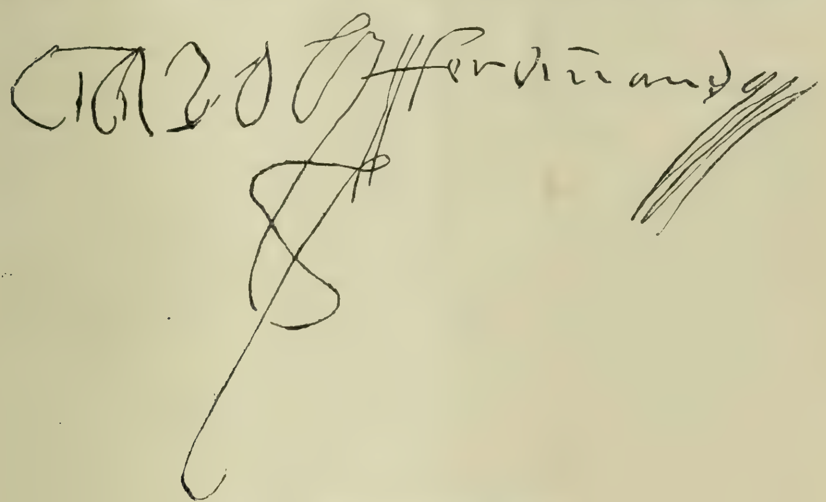
ELSŐ FERDINÁND király nem tartozik a történelem kimagasló alakjai közé; testvére alkotóképessége, a felülmulhatatlan diplomatiai ügyesség, mely a Habsburg-ház spanyol politikáját oly félelmessé tette, nem volt meg benne; nem volt hadvezér, politikai dolgokban pedig inkább V. Károly tanácsait követte, semmint hogy a maga terveit vitte volna keresztül; helytelenül teszik őt felelőssé a néha aggályt keltő útak és módokért, melyekre a habsburgi politika a XVI. évszázadban olykor rátévedt. De van rokonszenves és megnyerő vonás is e férfiú jellemében, ki amaz erkölcsileg romlott korban tisztességteljes, fáradhatatlanul szorgalmas, jószívű és jóakaratú

volt; az ellentéteket kiegyenlíteni iparkodott és a Habsburgok örökletes erényét sohasem tagadta meg, hogy a szerencsétlenségben szívós és méltóságteljes magatartást tanúsított. Midőn minden oldalról veszély környezi, a folytonos pénzhiány megbénítja, a rendek passiv és activ ellentállása cselekvéseit gátolja, nem áll el az örök- és államjog szerint őt megillető magyar királyság igényétől. De most – 1531 őszén, — mikor a török háború ismét kitörni készült, Gritti szüntelen rémítgetéseire is hallgatva, hajlandónak mutatkozott a portára kirendelt követeknek, Nogarola Lénárt és Lamberg József grófoknak megadni a felhatalmazást, hogy a legrosszabb esetben teljesítsék János király képviselőinek eddig mindig visszautasított követelését s engedjék át neki élte fogytáig akár az egész Magyarországot azzal a feltétellel, hogy halála után az ismét ő rá szálljon vissza. Mekkora küzdelmébe kerülhetett Ferdinándnak ez elhatározás!

Ki tudja, hogy nem valósul-e meg ez a megállapodás, ha a követek elutazása különféle formalitások miatt nem húzódott volna el mintegy félévig; így azonban megesett, hogy csak 1532 május 3-ikán indulva el Laibachból, a szultánt már útban találták Magyarország felé és arról értesültek, hogy a nagyúr nem annyira az ő urukkal, Bécsnek kis, szegényes birtokosával, mint inkább a büszke spanyol királlyal akar leszámolni. Mint egykor 1529-ben, úgy most is a legnagyobb engedmények se voltak képesek a háború borzalmait elhárítani.

Úgy látszik Gritti Lajost egy lázroham hosszabb időre visszatartotta Drinápolyban. Az elvesztett időt csapatok fogadására használta. Azután Nikápolyon át, hol a basa őt és kíséretét tiszteletteljesen fogadta, miután ajándékokat cseréltek egymással, április közepén megérkezett a felső Jalomniczánál fekvő Tirgovistbe, az oláh vajda székhelyére. Della Valle, kinek a menetről szóló tudósítását az országot és az embereket érdekesen jellemző megjegyzések különösen érdekessé teszik, élénk leírását adja a városnak, hogy mily büszkék a lakosok a római hagyományokra és mégis mily műveletlenek és hogy a vajda és a kor-

mányzó milyen megtiszteltetésekben részesítették egymást. Megtudjuk, hogy Gritti nehány napi tartózkodás után északra indult *parlamentot* tartani Péter moldvai vajdával, azonban rövid idő múltán csaknem futva tért vissza Tirgovistbe. Péter vajda ugyanis a Visegrádról kapott figyelmeztetésekre megfelelő módon kibékült a lengyel királlyal és most kész volt a kellemetlen vendéget tekintélyes sereggel fogadni — Della Valle túlozva 15,000 embert említ — hogy kíséretével együtt lemészárolja vagy elfogja. A Tirgovistbe visszatért Gritti után aztán értékes ajándékokat

27. V. KÁROLY ÉS FERDINÁND ALÁIRÁSA.

küldött és csodálkozásának, sajnálkozásának adott kifejezést, hogy a kormányzó olyan hirtelen visszavonult. Gritti elfogadta az ajándékokat és a megbizottakat túláradó barátsággal tüntette ki, de elég bölcs volt, hogy Moldvaország veszedelmes földjét elkerülje és birtokáról lemondjon. Átvonult az erdélyi havasokon és pünkösd hete végén Brassóba érkezett.[1]

Nem ok nélkül és már Konstantinápolyban megállapított terv

[1] Della Valle, i. m. 22—24. l. — Gritti levele Nádasdy Tamáshoz 1532 márczius 22. Pray, Ep. proc. II. k. 12. l. — Quellen zur Gesch. der Stadt Kronstadt. II. k. 1889, 258, 259, 260—261. l. — Pray Hist. reg. Hung. Bécs, 1801, 26. jegyz. — Hatvani, Magyar történelmi okmánytár I. k. 156—158. l. — Hurmuzaki, Documente privitore. Suppl. 2. I. k. 65.

szerint választotta ezúttal az erdélyi útat. Erdély a trónviszály első éveiben – különösen a mi a szászok földjét illeti – a Ferdinánd-párt egyik erőssége volt. A szász nemzet elejétől fogva vonakodott a János által követelt hadi adó megajánlása fölött még csak tanácskozni is. Mind a három erdélyi törzs meglehetős egyértelműséggel megtagadott a földjükre menekült királytól minden segítséget, sőt kiszorították őt onnan, a szászok egyeteme azonfelül 1527 augusztus 10-ikén udvarias, de azért elég világos levelet intézett hozzá, melyben kijelentik, hogy elfordulnak tőle. Minél rettentőbbek voltak János király fenyegetései, annál kisebb hatást értek el.[1] De mint mindenütt, úgy ez esetben is, az eszközök, melyekkel Ferdinánd párthívei védelmére akart kelni, elégtelenek voltak. A bárczasági községek elöljárói már 1529-ben panaszt emelnek, hogy a szomszédos, töröktől függő népek magatartása ellenséges, «nyomorúság közepette élnek, egyik oldalon a tűz, másikon a víz».[2] A városok, közöttük Brassó, végre ha kényszerből is, az 1530 és 1531-ik évben egyenként meghódolnak. Csupán Nagy-Szeben sikeres ellentállása tartotta fenn még a mindinkább összeolvadó Habsburg-pártot; az ottani plébánián tanácskoztak a Ferdinánd iránti hűségben egymással versenyző Pempflinger Márk királybíró, a szász nemzet grófja, ki egyszersmind a reformatio egyik előharczosa volt és Gerendi Miklós katolikus püspök az eszközökről, a melyekkel meg lehetne az országot a habsburgi királynak tartani. Azon hitben voltak, hogy királyuk erőteljes fellépése könnyen visszahódíthatja mindazokat az elemeket, melyek csupán a kényszernek engedve csatlakoztak Jánoshoz. Alapos volt az a meggyőződésük, hogy Nagy-Szeben elvesztése egész Erdélyország és azzal a Habsburg-párt egyetlen keleti erősségének elvesztét jelenti. Kezdettől fogva érezték, hogy Grittinek nincs más czélja mint a várost elfoglalni. «Gritti csak a mi városunkra tör,» írja Pempflinger Márk a római

[1] Erről bővebben szól Schneller ezen értekezésében: «Reichersdorfer és kora.» Archiv für oesterr. Geschichte. XXI. k. 223. l.

[2] Archiv für siebenb. Geschichte II. k. 178. l.

királynak, «az oláhokat és moldvaiakat is mind ellenünk ingerli; egész Moldvaországot és Erdélyt hatalmába akarja keríteni; ha, a mitől Isten óvjon, városunkat meghódítja, nem János királynak, hanem a szultánnak fogja azt föntartani, és a mint már gyakran hangoztattuk, a ki Szebent bírja, az egész Erdélyt bírja.»[1]

Az események folyása ez aggodalmakat teljesen igazolta. Gritti már tekintélyes sereget hozott magával; az általa fizetett bőséges zsold az oláhokat nagy számban csalta táborába; Laski szerint júniusban már 12,000 ember élén jelent meg.[2] Tirgovistban szüntelenül fogadta János király gyors futárjait, közöttük Brodarics István kancellárt, a szerémi püspököt. Brassónak jó sok pénzébe került őket ellátni.[3] Egyik utasítását a másik után menesztette onnét Magyarországra. Mint azelőtt, ugy most is csak «helytartójával», Nádasdyval gyűlt meg a baja. Ez abban a véleményben volt, hogy eltekintve Gritti iránt táplált személyes ellenszenvétől, csak úgy lehet biztonságban, ha az olaszt kerüli. Gritti még Tirgovistból felszólította, hogy fontos ügyek megbeszélése végett jelenjen meg nála; Nádasdy ürügyet használva nem jött el. Majd parancsot küldött neki, hogy a közelgő háborúra toborozzon 200 derék lovast, a többire nézve pedig tartsa magát Brodarics utasításaihoz. Nádasdy talán engedelmeskedett, de távol maradt. Gritti később jónak látta biztosítani róla, hogy Magyarországban nincs jobb barátja mint ő, de Nádasdy nem mutatta magát.[4]

Gritti Brassónál tábort ütött és ott maradt május végéig. 2500 forint évi bérleti összeg fejében megengedte, hogy a város az átmenő áruczikkek után huszadot szedhessen és három évre fölmentette a várost minden rendkívüli adó alól a háború okozta

[1] 1532 márczius 23-ikán Pozsonyból írt levél a bécsi áll. levéltárban.

[2] Quellen und Erörter. IV. k. 220. l.

[3] Quellen zur Gesch. der Stadt Kronstadt. II. k. 257—269. l.

[4] Gritti levele Nádasdyhoz, 1532 márczius 22. Pray, Ep. proc. II. k. 12. l. Orsz. levéltár. Továbbá: Tirgovist 1532 april 16. (Thoma Nadasdino tenenti nostro sincere dilecto); Buda, 1532 július 11. valamint Esztergom, 1532 augusztus 19. és 31. Archiv f. öst. Gesch. LXXXIII. k. 90, 93, 96. l.

károkért.[1] Miután keresztény földön volt, török szolgáit keresztény nemesekkelcserélte föl. Azután Nagy-Szebennek fordult. Mint egy, valószínüleg Gerendi által Ferdinándhoz intézett jelentésből tudjuk, még Oláhországból levelet írt a pápának, a császárnak és a római királynak, melyben kijelenti, hogy ők mindnyáján, pápa, császár és király, nem lesznek elegendő erősek ellentállni annak a török hadnak, melyet a szultán Magyarországon, Csehországban vagy Ausztriában akar kiteleltetni. Ferdinándra nézve nincs többé üdv és béke, még akkor sem, ha egész Magyarországról lemond.[2]

Most már Nagy-Szeben elfoglalására került volna a sor, hogy ezzel Erdélyben teljesen véget vessenek a Habsburg-ház uralmának; de a város ostroma, ha egyáltalán komolyan czélba vették is, sikertelen maradt. Gritti egy Gerendivel való találkozásában Szeben kapui előtt, úgy látszik, csak annyit érhetett el, hogy megigérték neki a város átadását hat hónap mulva, azon esetre, ha Ferdinánd Szolimán által legyőzetnék.[3] E problematikus igéretnél többet Gritti nem tudott kieszközölni. Június első felére összehívta az erdélyi rendeket Vizaknára «pro conservatione regni»,[4] de a gyűlés megtartását nem várta be, hanem Kolozsváron át Nagyváradra vonult. Czibak Imre minden félelem nélkül találkozott vele, míg Statilius püspök arra a hírre, hogy Gritti jön, menekülni készült.[5] Innen, Debreczenen át Budára érkezett és a Kelenföldön ütött tábort. Úgy látszik, hogy már útközben találkozott János királylyal. A fővárosban nagyszerű pompával fogadták. Frangepán Ferencz, a kalocsai érsek és Brodarics István, János király kanczellárjai, Dóczy János kincstárnok számos

[1] Archiv der Stadt Kronstadt. Schnell-féle gyüjtemény II. k. 96. és 98. sz. Archiv f. öst. Gesch. LXXXIII. k. 91. l.

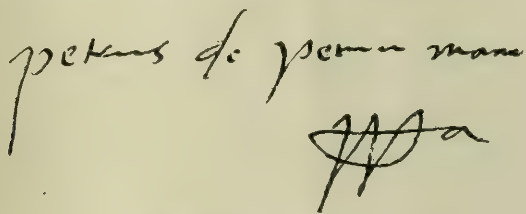
[2] Bécsi áll. levéltár.

[3] Frangepán Ferencz levele Nádasdy Tamáshoz 1532 jún. 14. Pray ep. proc. II. k. 13–15. l. — Ostermayer J. krónikája 1520–1561 Keménynél, Deutsche Fundgruben zur Gesch. Siebenbürgens, Kolozsvár, I. k. 1–69. l. «Gritti pünkösd után Brassóba jött, a honnan Szeben ellen indult, hogy azt János királynak alávesse, de semmire se tudott menni.» Ostermayer erre Grittit Budán ostrom alá véteti, «a budaiak olyan nyomorúságba kerülnek, hogy szamár- és lóhúst kell enniök.» Világos, hogy az 1530-ki ostromot érti.

[4] Pray, Ep. proc. II. k. 13–15. l. — Archiv f. oest. Gesch. XXI. k. 247. l. — Mon. Hung. hist. Dipl. XXV. k. 229–230. l.

[5] Tranquillus, i. m. 10a l.

nemes és óriási néptömeg kiséretében a Dunán át Gritti elé vonultak, hogy a királyhoz kisérjék. A ragyogó szépségü menet a budai várnak tartott. Elől ment festői öltözetében a török katonaság, azután következett a király testőrsége, majd Buda és Pest hatóságai, utánuk Szerecsen pécsi püspök és Dóczy János között Gritti Antal, végre egész sereg nemes ember után maga Gritti Lajos lóháton, szemkápráztató török öltözetben, egész vagyont hordva magán aranyban, ezüstben és ékkövekben. Kiséretét egy század janicsár és két szakasz magyar lovas képezte. János király harangzúgás és ágyúdörej közepette lovagolt eléje. Az érsek nagy misét mondott. A király még aznap kinevezte Grittit Magyarország főkapitányává és méltóságának jeléül vezéri botot

28. PERÉNYI PÉTER ALÁIRÁSA

s zászlót nyújtott át neki. Záradékul következett még egy lakoma, melyen az asztalok csak úgy roskadoztak.[1]

Az új főkapitányra fontos teendők várakoztak. Szolimán, a ki 1532 április 26-ikán indult el, most már Magyarország határán állott. János király nemeseit június 24-ikére Budára rendelte a nagyúr üdvözlésére, maga helyett pedig Grittit küldte a szultán elé. Gritti július 17-ikén hagyta el Budát és július 20-ikán érkezett a szultánhoz Eszékre.[2]

Ösztökélésére a szultán elfogatta Perényi Pétert, a függetlenségi párt fejét, mikor Valpó várából a nagyvezér látogatására jött és Konstantinápolyba visszatértében átadta őt Grittinek, hogy

[1] Della Valle, i. m. 24—26. l. a városokról élvezetes és épen nem értéktelen leírásokat közöl, a melyekre különösen felhivjuk a figyelmet.

[2] Pray ep. proc. II. k. 15. 18. l.

szolgáltassa ki a királynak és «bánjon el vele érdeme szerint.» Perényi fiát Ferenczet pedig Gritti magával vitte Törökországba, midőn 1538 márcziusban Budát elhagyta. A szánalomraméltó fiú sohasem látta többé sem atyját, sem hazáját és valószínüleg mint janicsár távol földön végezte napjait.[1]

Hogy Eszéken mit végeztek, az meglehetősen kiviláglik a későbbi eseményekből. Nagyon valószínű, hogy Gritti tárgyalásai a bajor herczegekkel összefüggésben voltak a német birodalmi neutralitással arra az esetre, ha a török Csehország ellen támadást intézne.[2] Más határozatokról biztosabb tudomásunk van. Midőn Gritti a kihallgatások és tárgyalások befejezése után Budára visszatért, János király kénytelen volt a várost és a várat neki átadni. Meg kellett élnie azt is, hogy kormányzója, kétségtelenül a szultánnak Eszéken kiadott parancsára, a keresztény tiszteket és katonákat törökökkel cserélte föl. Mondják, hogy e miatt úgy sírt mint egy gyermek. Még a távol állók is, például a franczia követek, azt írták haza, hogy Gritti hívatva van Magyarország fölött az uralmat átvenni.[3]

Vajjon azt a végzést hozták Eszéken, hogy Ausztria elfoglalása esetén Jánost a királyságtól megfoszszák és Grittit kiáltsák ki az ország urává? Némely adatok szerint Gritti rá akarta bírni a királyt, hogy rendkívüli országgyűlést hívjon egybe, azzal a jól megfontolt szándékkal, hogy majd ezt a törökök által szétugrasztja és a nemzeti királyságnak egyáltalán véget vet. Ezt a tervet pedig csak Nádasdy Tamás hiusította volna meg, ki az egészről értesülést nyert és a királyt, ki az országgyűlés összehívásának már meg volt nyerve, arról le tudta beszélni.[4] Hogy e valószínüleg túlzott híresztelésekből mennyi felelt meg a valóságnak, nehéz eldönteni. Csupán annyi bizonyos, hogy Gritti buzgón toborzott hadakat, de nem valami kaland keresztülvite-

[1] Zermegh Schwandtnernél, II. k. 406. 407. l. — Della Valle, i. m. 32. l. — Quellen u. Erört. IV. k. 253. 259. 300. l.

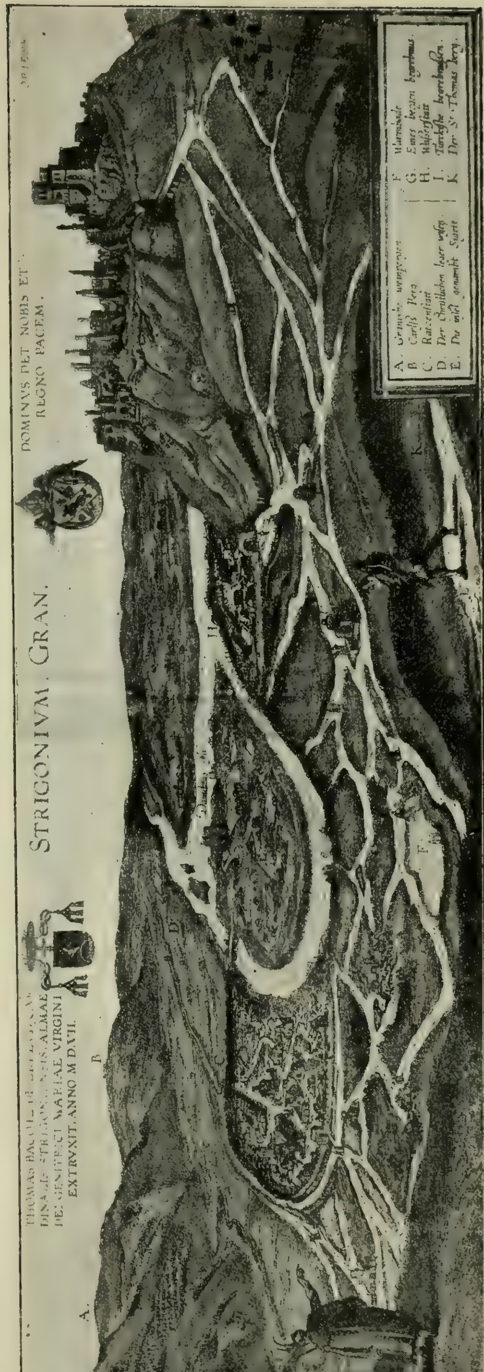
[2] Quellen u. Erört. IV. k. 254. l. — Huber, i. m. IV. k. 40. l.

[3] Charrière, Négociations de la France dans le Levant I. k. 212. l.

[4] Jongelinus, Catalogus palatinorum regni Hung. Katona, XX. k. 859. l.

lére, hanem hogy kellő hadierővel foghasson Esztergom ostromához, melyet a szultán elrendelt.[1]

Esztergom városa és vára volt a Habsburg birtokok legerősebb keleti pontja Magyarországon. Várdai Pál érsek magatartása nem igen volt megbízható; az 1530—31 évek függetlenségi mozgalmának ő volt a szellemi szerzője. Mivel kezdetben Ferdinándnak volt híve, Szapolyai minden vagyonát elkobozta. Ekkor történt az a különös eset, hogy egy katholikus egyházfejedelem a mohamedán császárhoz fordult, hogy ennek parancsára az elvett birtokot ismét visszakaphassa. Gritti és Laski 1529-ben tárgyaltak ez ügyben. Midőn aztán Esztergom 1530-ban Fer-

29. ESZTERGOM XVI. SZÁZADI KÉPE.

[1] Szerémi, i. m. 299—300. l. — Lásd az 1532 aug. 5-éről kelt okmányt, melyben Gritti a beszterczei tanácstól 1000 frtot és bizonyos számú lovat követel, Archiv f. ö. Gesch. LXXXIII. k. 95. l.

dinándé lett, János király párthívei, talán Várdai tudtával hirtelen meglepetéssel akarták a várat kézrekeríteni. De a merénylet balúl ütött ki s Ferdinánd keze természetesen súlyosan nehezedett a gyanus érsekre, kinek a pápa közbelépését kelle kikérnie, hogy jobb elbánásban részesülhessen.[1] A vár eldöntő ostromának tehát most kellett volna megtörténnie. Ez már czélba volt véve a hadjárat kezdetén. A velenczei tanács már 1532 május 28-ikán értesítette a franczia követet, hogy Gritti indulóban van Esztergom ellen.[2] Ferdinánd nem hagyhatta a várost minden oltalom nélkül. A szultánnak annál inkább érdekében volt, hogy támadásával az ellenfél erejének egy részét lekösse. Gritti, mint valami török alvezér augusztus 14-ikén a vett parancs szerint elindult Budáról 10,000 emberből és a dunai török flottillából álló s minden szükséges ostromszerrel fölszerelt sereggel, a kitűnően megerősített Esztergom ellen, melyet de Lazcano Tamás spanyol, német és horvát zsoldosokkal, Horváth Bertalan pedig az elmenekült érsek embereivel védelmezett. A rohamok sikertelenek maradtak; sőt az ostromlottak ismételt kitöréseikkel még érzékeny veszteségeket is okoztak az ostromló seregnek. Miután azonban az élelmi szer megfogyatkozott, kénytelenek voltak a pozsonyiaknak hírt adni, hogy ezek lássák el őket a szükségesekkel. Az ott állomásozó tanácsosok kérdést intéztek Bécsbe Ferdinánd parancsnokához, Katzianerhez. Ez, Szolimán támadásától tartva, nem merte a Bécsnél táborozó sereget megosztani és azért azt az útasítást adta, hogy induljanak el azonnal a Pozsonynál levő hatvan naszáddal Esztergom felé; ő maga nagyobb hajókkal fogja fedezni a könnyű naszádokat. A naszádosok parancsnoka, Corporanus, elsőben is Komáromnál akarta az erősítést bevárni. De Gritti szökevények által értesült a dologról és oda küldte a török flottillát. Pesthanus, a naszádok második parancsnoka, a Pozsonyba való visszavonulást tanácsolta, de Corporanus mégis Komáromban maradt. Így egy szeptemberi reggel véres csatára

[1] Óváry, i. m. II. k. 198. sz. — Bucholtz, i. m. IV. k. 543—544. l.

[2] Óváry, i. m. II. k. 196. sz. (helytelenül keltezve 1531-ről.

került a dolog, mely a naszádok teljes legyőzetésével végződött. Ugyanis a törökök egész éjjel fölfelé vonultak a Dunán és meglepve a legénységet, melyet a fölkelő nap fénye amúgy is kápráztatott, hamar erőt vettek rajta és sok naszádot zsákmányul ejtettek.[1]

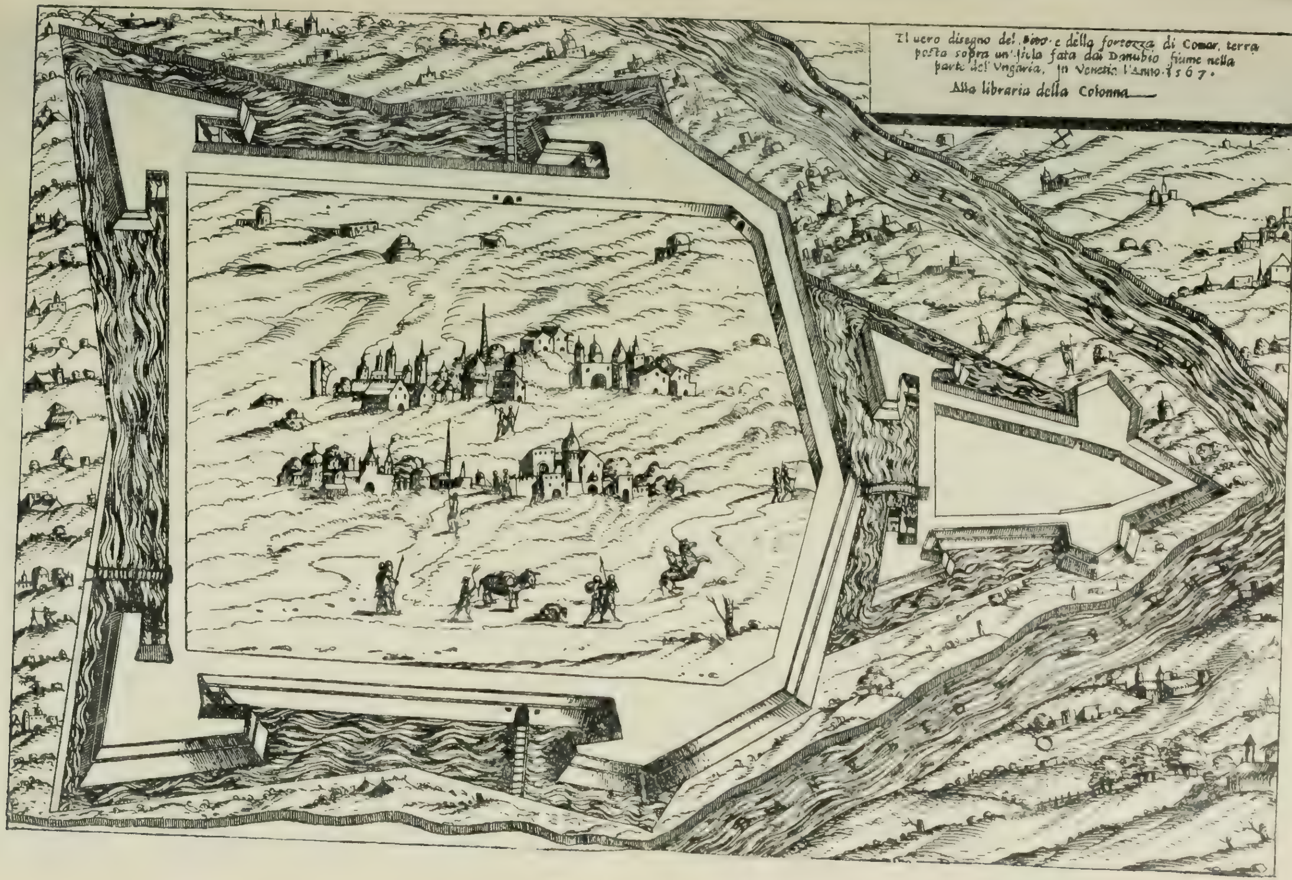
De Gritti nem volt abban a helyzetben, hogy a győzelmet kihasználhatta volna. A lőpor nem volt elegendő, az ostromgépek egy része eltörött, a sereg egyre fogyott; a magyarok, kik az ő parancsnoksága alatt szolgálatot vállaltak, nem titkolták az ostromlottak iránti rokonszenvüket. Ilyen nehézségek közepette a már úgy is elcsigázott város kiéheztetésével akart kisérletet tenni. De erre sem került a sor. A török főseregtől és Ausztriából fölötte nyugtalanító hirek érkeztek. Azt a különös

30. DE LAZCANO TAMÁS ALÁIRÁSA.

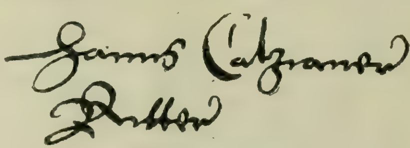
hírt vette, hogy Szolimán egy jelentéktelen magyar városkánál, Kőszegnél váratlan ellentállásra talált; melynek a Jurisits Miklós által vezetett csekély számú de vitéz védelmezőit három heti ostrom nem törhette meg. Még ezren sem voltak, a kik halálmegvetéssel szembeszálltak a százszoros túlerővel. A törökök ezt az ellentállást valami emberfölöttinek tartották; ők azt látták, hogy az ellenséget égi hatalmak segítik és azért most minden kedvüket elvesztették arra, hogy a császárral összetüzzenek. Ha már ezer ember ily nagyot mível, mi történik, ha az ellenség főereje megmozdul? A szultán ragadós betegségek és egyéb nyomorúságok által megtizedelt seregét visszavezette és még visszavonulásában is érzékeny veszteségeket szenvedett. És ugyanakkor Bécs alatt állott Katzianer vezetése alatt a leghatalmasabb

[1] Della Valle, i. m. 29–32. l. — Jovius, i. m. xxx. k. 101–103. l.

3[1] KOMÁROM XVI. SZÁZADI KÉPE.

sereg, mely fölött Ferdinánd valaha rendelkezett. Teljes 86,000 fő, a császár, a birodalom és az osztrák tartományok csapataiból alakulva! A császár már kiadta a parancsot az esztergomi őrsereg hathatós támogatására. Ily haderővel lehetetlen volt szembeszállani. Felhagytak tehát a borzasztóan elpusztított város ostromával. János király és Gritti sebes elvonulása csaknem meneküléshez hasonlított. Szeptember végén, valószínüleg Szent-Mihály napján érkeztek Budára.[1] Mint annak idején Rogendorf vállalata Buda ellen, úgy szenvedett most hajótörést Gritti szándéka Esztergom elfoglalására. Meg kellett elégednie azzal, hogy Ferdinánd híveihez fenyegető leveleket intézett, felszólítva őket, hogy Jánoshoz való átpártolásuk által biztosítsák maguknak a büntetlenséget. Hogy a királyi utasításra általa kiszabott hadi adók «az ország védelmére» mennyire folytak be, nem lehet megállapítani.[2]

32. KATZIANER ALÁIRÁSA.

A szultán a kormányzót megérkezése után csakhamar magához rendelte. Dóczy János, Batthyáni Orbán, Laski Jeromos és mások kisérték útjában. János király 75,000 ezüst márka értékű ajándékokat adott át Grittinek a szultán számára, hogy ez őt a környező veszedelemben el ne hagyja. Drága barátság! Gritti október közepén érkezett Szent-Endrére, hol a török tábor megállapodott. A szultán barátságosan fogadta, vele és Ibrahimmal kedélyesen beszélgetve haladt át a táboron; általában véve kitűntetőleg bántak vele. Egyébként még sem volt könnyű feladat a sikertelen hadjárat miatt felboszantott fejedelmet, kinek kedve lett volna egész Szlavóniát Magyarországtól elszakítani és Törökországhoz csatolni, jó hangulatba hozni. De végűl

1 Óváry, i. m. II. k. 248, 251, 261, 270. sz. — Szerémi, i. m. 303. l. — Della Valle, i. m. 31. l.

2 Gritti levele Erdődi Simon zágrábi püspökhöz, Buda, 1532 július 16. Archiv f. öst. Gesch. LXXXIII. k. A szebeni Siebenbürgener Bote melléklapjában, a Hungariában 1845 VI. k. 31. sz. szintén található egy hasonló tartalmú eredeti okmány Marktschelken részére. — Gritti levele Körmöczbányához és Selmeczbányához 1533 szept. 5. Archiv f. öst. Gesch. LXXXIII. k. 97. l.

Ibrahim és Gritti kipróbált rábeszélő tehetségükkel mégis keresztülvitték, a mit akartak. Szolimán teljesítette Jánosnak Gritti által előadott kérelmét, hogy egy török hadsereg állíttassék fel a határokon az Ausztria felől várható támadások ellen. A 60,000 főből álló sereg kilencz szandzsák alá volt rendelve és hat hóra terjedő munitioval fölszerelve; Eszéken kelle áttelelnie és szükség esetén Gritti segítségére lennie. Ez katonában, lóban, hajóban, fegyverben, pénzben a leghathatósabb támogatást nyerte. Több mint 5000 embert, 3000 szpáhit, 2000 válogatott jancsárt, kiknek fél évi zsoldja ki volt fizetve, 24 nagyobb, 50 kisebb hadihajót, 32 ágyut, bazsiliskokat, mozsarakat hozott magával, mindet a legjobb állapotban. Winzerer Gáspár bajor követ azt írja haza, hogy «sohasem látott még erősebb derekabb embereket, a bazsiliskok mázsányi vasat lőnek ki és 200 mázsa súlyt nyomnak, ezeknél nagyobb, hosszabb ágyukat sohasem látott.» Azonkívül Gritti sok pénzt és gazdag ajándékokat kapott. János király is tekintélyes sereget gyűjtött; parasztokat fegyverzett föl, székely lovasokat toborzott, minden valószinűség szerint nem azért, hogy Ferdinánd ellen hadakozzék, hanem hogy kormányzójával szemben biztos lehessen. Csak midőn Gritti, titkárja Tranquillus által sürgetőleg kérte, határozta el magát a király a találkozásra. Ez a Tiszánál ment végbe deczember közepén. Gritti a szultán nevében jelentést tett a királynak, hogy Szolimán mint «legkedvesebb barátját» üdvözli, hogy már kétszer kereste Ferdinándot a nélkül, hogy azt képes lett volna megtalálni, hogy ezért az uralkodásra méltatlan asszonynak tartja és szükség esetén a jövő évben ismét el fog jönni, hogy Magyarországot engedelmességre kényszerítse. Továbbá jelentette Gritti, hogy a nagyúr az ő jelenlétében esküdött meg a prófétára, atyja üdvösségére és kardjára, hogy ha Ferdinánd nem marad békében, felkeresi őt birodalma bármely pontján; mindkettejök istenére megfogadta, hogy János királyt el nem hagyja.[1]

[1] Della Valle, i. m. 31–32. l. — Hatvani M. okmánytár I. k. 194. l. — Mon. Hung. hist. Dipl. xxv. k. 286. l. — Koller, Historia episcopatus Quinqueecclesiarum, Pozsony, 1801, v. k. 226. l. — Quellen u. Erört. iv. k. 253, 258, 259, 262, 263. l. — Szerémi, i. m. 304. l. Tranquillus, i. m. 10b. l.

Warhafftige Anzaygung/

der geschicht deß Türckischen kriegs / wie es sich in disem 32. Jar/des Monats September/ In Osterreich vnd Steyrmarckt zů getragen vñ verloffen hat/Auch wie der Türckisch Keyser/mit grossem schaden seines volcks abgezogẽ/vnd wenig sygs erlangt hat.

33. EGYKORÚ ÚJSÁGLAP SZOLIMÁN 1532-IKI HADJARATÁRÓL

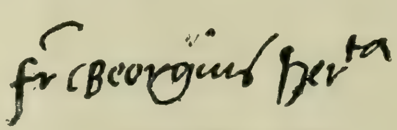
János királyt Szolimán hangzatos fenyegetései és hadikészülődése nem menthette volna meg, ha az Ausztriában fölállított óriási sereg valósággal támadást intézett volna ellene. De miután Szolimán visszavonulásával a közvetetlen török veszély elmúlt, a 24,000 főnyi birodalmi sereget azért, mert nem János, hanem a török ellen volt fölállítva, az Ausztria iránt ellenséges birodalmi párt ösztökélésére visszavonták. A császár azután a spanyolok és olaszok nagy részét maga elvezette, a többi pedig szétoszlott, pusztítva és zsákmányolva mindenfelé. Még a nemesi hadak sem mutattak nagy kedvet a harczra. Ferdinánd keserves panaszai érthetőkké válnak, midőn látnia kellett, hogy ez a félelmes hadsereg, a milyennel többé sohasem rendelkezhetett, mikép züllik szét. «Olyan fájdalmat okoz ez nekem,» írja nővérének, Mária királynénak, «hogy nem tudom, lesz-e valaha öröm, mely azt felejtetheti.» [1] Így újból meg kellett kezdeni a kínos huzavonós béketárgyalásokat.

Gritti Lajos ezalatt a legrosszabb hangulatban vonúlt Buda felé. Sok olyan dolog történt az országban, a mi nem tetszhetett neki. Már az is lehangolta, hogy a Tiszánál való találkozást csak nagy sürgetésre vihette keresztül. Ott azt határozták, hogy ő előre indúl Budára, a király pedig csakhamar követni fogja. Útjában azt a hírt vette, hogy az általa kinevezett mármarosi sóbányaigazgatót, Pizzacamino Andrást, egy páduai nemes embert, Nádasdy Tamás felbujtására agyonlőtték; hogy ugyancsak Nádasdy, Athinay Simon és Pozaka Pál, Bogádi Literátus Jánost, a Grittinek felelős harmincadost a saját házában megrohanták és tőle 2000 márka ezüstöt, nagyrészt a harminczad jövedelmét azzal az indokolással csikartak ki, hogy Gritti, a kinek parancsára ezek a pénzek beszedettek, a szultán által gyalázatosan kivégeztetett és sohasem fogja többé lábát magyar földre tenni. És ezzel meg nem elégedve, az ártatlan embert börtönre vetették. Athinay Simon lakásán az összegyűlt előkelő fiatalság és a főváros kétes

[1] Bucholtz, i. m. IV. k. 117. l.

hölgyei gúnykaczaja között színpadra hozták a kormányzó mulatságos alakját. Milyen benyomást tehettek ezek a dolgok a hiú és ingerlékeny férfiúra, a ki deczember 21-ikén — nagy hófúvás közepette, hogy alig lehetett előrehaladni — Budára érkezett. «Hűtleneknek és istentől elrugaszkodottaknak» találta a magyarokat, a nemeseket, kik urukat és pártjukat szűntelenül cserélgették. Feltette magában, hogy elrettentő példát fog adni.[1]

Haragját még fokozta az a körülmény, hogy János király Czibak rábeszélésére, Budára jövetelét húzta-halasztotta. Gritti titkárját, Tranquillust újból hozzá küldte. A király jelentőségteljes mosolylyal fogadta a követet: «már egyszer azzal áltatta, hogy Gritti, Isten tudja, milyen fontos titkokat akart vele közölni, s végre is semmit sem hallott belőlük.» Aztán valamelyes üzenetet bizott a követre, de azért még mindig nem ment Grittihez. Ez most már szenvedélyes hangú iratban emelt panaszt a rajta elkövetett sérelem és az irányában táplált bizalmatlanság miatt és kérte a királyt, fontolja meg, el akar-e hozzá menni vagy nem; ha nem akar, egy perczig sem marad meg tovább hivatalában. Ez érthetően volt mondva. A szánalomraméltó fejedelem két tűz közé szorúlt. Hallgatott Báthory István erdélyi vajda tanácsára és Budára jött. De mit nem kellett itt megérnie! A kormányzó a törvény egész súlyával sújtott le ellenségeire. Athinayt, a ki különben sem felelt meg kötelességének és a király iránti köteles tiszteletet sem tartotta be, megfosztotta a várkapitányságtól. El is menekült. A helyébe a nagy dolgokra hivatott Utyesenovich György, «György barát» lépett. Legjobban el volt

34. FRÁTER GYÖRGY ALÁIRÁSA.

[1] Szerémi, i. m. 311—320. l. — Tranquillus, i. m. 11a l. — Maylád levele Nádasdyhoz, Pozsony, 1533 február 25.: «Multa de dominatione vestra magnifica mala locutus est Gritti. Ibraim eciam intimavit Joanni regi ex suasionibus Gritti, ut dominationem vestram captivent. Orsz. Levéltár. — Gévay, i. m. 1533, 46—47. l. — Pray ep. proc. II. k. 43—44. l. — Magyar történelmi tár III. k. 96—97. l.

Gritti Nádasdy Tamás ellen keseredve, őt mindenkép kézre szerette volna keríteni. Sürgetésére a porta meghagyta a királynak, fogassa el azonnal. Csakhogy «a rókát» sehol sem lehetett megtalálni! Még 1532 júliusban Konstantinápolyban is kérte az osztrák követeket, birják rá fejedelmüket, hogy ezt a halálos ellenségét szolgáltassa ki neki, a kitől mód nélkül irígyelte a gazdag hozományt, melyre Kanizsay Orsolyával való házasságában számíthatott. Hogy Nádasdyra mint főbűnösre minő sors várt volna, Pozaka Pál esetéből lehetett sejteni, a kit tulajdon házában akasztottak föl. Hagyatékában 4000 forintot találtak. Ennek egy negyedrészével megválthatta volna az életét, mondja Szerémi. Nádasdy helytartói tisztét Dóczy János, a főkincstárnok kapta meg, a ki ügyes hízelgéseivel meg tudta nyerni Gritti bizalmát. Dóczy alacsony gondolkozású, boszuálló ember volt, a kiről azt beszélték, hogy Grittinek kiszolgáltatta saját feleségét. Mellette még Batthyány Orbán, Gritti egyik legkiválóbb párthíve tűnik fel, ki ép úgy mint Gritti, Páduában végezte tanúlmányait, jártasságot szerzett a latin és görög irodalomban és igen megnyerő modorral birt. Mégis egyike volt az elsőknek, kik urat cseréltek, midőn 1534-ben Medgyesen Gritti ügyét veszve látták. Lehetséges, hogy a kormányzó nem egy erőszakos tettét izgatásukkal ők idézték fel. Kétségtelenül részük volt abban, ha Gritti azt az elvet, hogy a ki uralkodni akar, annak nem szabad a vérontástól irtózni, ridegen érvényre juttatta. Tényleg az úr, a diktátor szerepét játszotta. Ragyogó udvart tartott, a mint azt már Konstantinápolyban is tette. Kiséretét 7000 török katona képezte. Több magyar harczost tartott szolgálatában, mint a király és mindig fordultak elő surlódások az ő és a király csapatai között. Az utóbbiak száma pedig egyre apadt, mert az olasz a magasabb zsolddal magához csalta őket. Kétszáz fegyveres kisérte a királyi palotába, töltött puskával és égő kanóczczal. A helyzet olyan volt, hogy Szerémi oda kiálthatott Pöstyény királyi tanácsosnak: «Vigyázzatok csak, hogy a királylyal együtt valamennyien a fejeteket ne veszítsétek!»

Hogy János király uralmának véget akart vetni, nyilvános titok volt.[1]

Egyébként látszólagos lojalitásának kimutatására annyiban kedvező alkalom kínálkozott, hogy Ferdinánd híveinek leküzdése és a két ellenkirálynak egymástól való távoltartása általában megfelelt az ő szándékainak. Így, daczára a már 1533 februáriusában megkötött fegyverszünetnek, megkezdte a félelmes Ferdinánd-párti Móré László várának, Palotának ostromlását és azt a vitéz védelem daczára el is foglalta. A Ferdinándhoz szító felső-magyarországi bányavárosokat felszólította, hogy tekintélyes polgárokat küldjenek követekül Budára politikai értekezletre; nem valószínűtlen, hogy a követeket el akarta fogatni és így a városokra nyomást gyakorolni. Ferdinándnak épen Pozsonyban tartózkodó tanácsosai a bányavárosokat a követek küldéséről le is beszélték. A fondorlatoknak Erdély, és különösen Nagy-Szeben ellen sem hossza, sem vége nem volt. A bajor herczegekkel szünet nélkül érintkezésben állott, jó szolgálatait folyton fölajánlotta nekik és általuk összeköttetést keresett Hesszeni Fülöppel és Frigyessel a szász fejedelemmel. Ezek meg is igérték neki, hogy, ha a béke nem jön létre, be fognak törni az osztrák tartományokba. A német történetnek nem épen dicsőséges lapja ez. Gritti e fejedelmekkel kapcsolatban az ellenkirályok kibékülésének ellene dolgozott. Sikerült megakadályoznia, hogy János Pozsonyban Ferdinánddal személyesen találkozzék és egyezkedjék; a kibékülés művét ő maga akarta létrehozni. 1533 márczius havában Budára, a Szent János kolostorba, gyűlést hirdetett, a hol helytartója, Dóczy, a ki Szerémi szavai szerint «mint egy sátán» állott mellette, előadást tartott arról: hogy a míg Gritti az országban van, török részről semmi veszedelem sem fenyegeti Magyarországot; több háboru nem lesz, mindnyájan

[1] A magyar biztosok levele Ferdinándhoz 1533 febr. 27. a bécsi udv. és áll. levéltárban. Maylád levele Nádasdyhoz. Pozsony 1533 febr. 25. az Orsz. Levéltárban. — Arch. f. öst. Gesch. LXXXIII. k. 98—99. l. — Quellen u. Erörter. IV. k. 268—9. l. — Gévay, i. m. 1533, 19. l. — Tranquillus, i. m. 11 a. l. — Ferdinánd panaszlevele Palota elfoglalása miatt 1533 jún. 14-ről Gévaynál, i. m. 1533, 133—135. l.

35 FÜLÖP HESSZENI GRÓF.

nyugalomban élhetnek, reméli, hogy még a Szerémséget is visszaszerezheti az országnak. — Épen ez volt a leghőbb óhajtása egy tekintélyes pártnak. — Reméli, hogy Ferdinánd királyt meg tudja fékezni, de pénzáldozatok nélkül lehetetlen sikert elérni.

Valóságos trónbeszéd volt ez. A gyűlés tagjai nem bíztak benne, másokat indulatba hozott fölfuvalkodott föllépése. Azt kérdezték, miért is van nekik királyuk, a ki nem gyermek, hanem érett ember? Akarnak-e neki engedelmeskedni vagy nem? Két küldött Jánoshoz ment, ki nagy keserűséggel hallgatta meg panaszukat. «Most egyszerre eszükbe jutott Magyarország rendeinek királyuk, válaszolt, miután négy ízben tett esküjöket mindannyiszor megszegték? Ők maguk az okai annak, hogy minden így történt. Most az olasz a kormányzójuk, tehát engedelmeskedjenek neki.» A két követ Verbőczy kanczellárnál is jelentkezett, de ez sem tudott más feleletet adni. Igy tehát el kellett fogadniok Gritti követeléseit. Ezek pedig nem csekélyek voltak. A nemesség és papság adja át adóba ingó vagyona felét; a behajtást a megyék alispánjai fogják eszközölni. Ehez még eredeti adóprést eszelt ki. Tömérdek sáfránya volt raktáron és és ezt meg kellett venni a megyéknek, községeknek és nemeseknek, akár használhatták, akár nem. A brassóiak a kelletlenül megvásárolt sáfrán nagy részét a vízbe szórták. Erdélyben, folytatá Gritti, fölfedezett egy aranyhegyet és hogy az érczet abból kibányászhassa, pénzre van szüksége; ha elhagyja Magyarországot, a hegy úgy is visszamarad. Ez nem volt épen üres beszéd. Az erdélyi aranybányákat értette, a melyeket akkoriban nyitottak meg. Egy szállítási üzlettel is foglalkozott: mikép lehetne a felső Magyarországon kibányászott rezet a legolcsóbban Törökországba juttatni. A politikai kalandor uralomra czélzó tervei mellett mindig ott találjuk a kalmár üzleti spekuláczióit.

Mind e tervezgetések közepette vette Gritti a hírt, hogy Ferdinánd és a porta között komoly béketárgyalások vannak folyamatban; érdekében állott tehát, hogy ügyeit dülőre juttassa; hiszen sokszor mondta fitogtatással, hogy «a (török) császárt

illetőleg a békét ő tartja a kezében, abba ne avatkozzék senki».[1] Azonfelül a szultán Konstantinápolyba parancsolta őt. Márczius 25-én tehát elhagyta Budát; kiséretében volt Dóczy, kit Szerémi következetesen sátánnak nevez, és Batthyány. Török csapatainak egy részével Debreczenen és Nagyváradon át Törökországnak tartott. Az átvonulás szomorú emlékeket hagyott a lakosságnál. Antal fiát, a tizenkilencz éves czímzetes egri püspököt erős fedezettel Budán hagyta. A lakosság ott is szüntelenül panaszkodott a török katonaság durvasága és kihágásai miatt. Az emberek szerencsét kivántak egymásnak, hogy Gritti, «a kígyó», eltávozott. De csakhamar tapasztalták, hogy az ő elmenetele után sem lett kellemesebb az élet a félig törökké vált fővárosban.[2]

[1] Quellen und Erörterungen, IV. k. 253. l.
[2] Szerémi, i. m. 313–322. l. — Ostermayer, i. m. 18. l. — Della Valle, i. m. 33. l. — Okmányok a bécsi áll. levéltárban. — Tranquillus, i. m. 11a. l.

36. I. FERDINÁND CZÍMERE.

37. TÖRÖK ÉS CSÁSZÁRI KÖVETEK TALÁLKOZÁSA

VII.

A KONSTANTINÁPOLYI TÁRGYALÁSOK.

Szolimán szultán 1532-ik évi őszi hadjárat óta nagyobb hajlandóságot mutatott a békére mint azelőtt; két hadjáratból tanulta meg, hogy a Habsburgház megtámadása mily erőt igényel. 1529-ben seregei nem tudtak erőt venni Bécs nehány ezernyi védelmezőjén; 1532 augusztusban pedig a törökök százezrei még egy szerény, ismeretlen magyar erősséget sem birtak elfoglalni. A hatalmas Károly szerencséjéről babonás hírek szállingóztak keleten; oda is elhatottak a régi jóslatok, hogy 1500 körül eljövend egy nagy császár, ki a birodalmat ismét dicsővé fogja tenni és ennek erejét a török hatalom megalázására fogja fordítani. Most az történt, hogy Doria András genuai doge, ki maga is államfő volt, mint a császár fővezére elfoglalta a görögországi erősséget, Koronét. A török most láthatta, hogy az ellenség mint gyujtja fel az ő tulajdon

házát. Ehez járult a szultán szándéka: Perzsia ellen hadat indítani. Először mutatkozott tehát engedékenynek a Habsburgház és különösen Ferdinánd iránt. Ez engedékenységnek hasznát venni csakhamar alkalom kinálkozott.

Ferdinánd király a nagy hadsereg szétoszlása után azonnal új tárgyalásokat kezdett meg. Katzianert másokkal egyetemben elküldte Pozsonyba, hogy ott János király képviselőivel érintkezzenek, Kőszeg védőjének idősebb fivérét, vagy féltestvérét Zárai Jeromost pedig a portára, hogy a szultántól fegyverszünetet vagy békét eszközöljön ki. Két irányban óhajtott működni, hogy annál biztosabb sikert érhessen el. És valóban, az ellenkirályok képviselői már 1532 deczember 30-ikán a Csallóközben megállapodásra jutottak négyhavi fegyverszünetre és a béketárgyalások megkezdésére nézve, a melyek Pozsonyban 1533 február 7-ikén kezdetüket is vették. De ezek nem vezettek sikerre, mert katholikus és protestáns német fejedelmek, a bajor herczegek és a hesseni gróf természetesen Gritti közbelépésére minden igyekezetükkel ellene dolgoztak a kiegyezésnek.[1] De mialatt Pozsonyban az annyira sürgős kibékülés «a német szabadság» kedvéért hajótörést szenvedett, Zárai Jeromosnak Konstantinápolyban tizenegy napi tartózkodás alatt sikerült egy kielégítő megegyezést létrehozni. Január 21-ikén már jelentést tehetett Bécsbe, hogy a szultán hajlandó Ferdinánddal békét kötni és hogy már ezirányú rendeleteit elküldte szandzsákjaiba, különösen pedig János királynak és Grittinek, kiknek kötelességükké tétetett, hogy halálbüntetés terhe alatt gátolják meg a király hiveinek zaklatását vagy megsértését a határtartományokban. Mehemet bég csausz (nagykövet) Zárai Jeromos fiával, Vespasiannal Bécsbe útazott, hogy ezt a királylyal ünnepélyesen közölje és hogy bejelentse, hogy a szultán a császárral és V. Károlylyal is kész szövetségre lépni. Egyszersmind magával hozta Ibrahim egy iratát, a mely biztosította a királynak az általa birt magyar

[1] Huber, i. m. IV., k. 46, 47. l.

38. DORIA ANDRÁS.

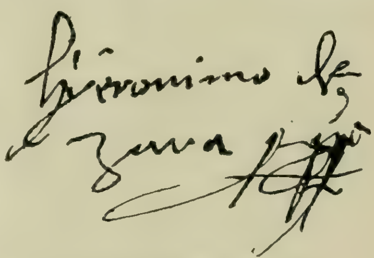
területet. Eszerint Gritti parancsot kapott, hogy János királyt az ezen területről való formalis lemondásra rábirja. Ferdinánd viszont ezért elfogadta azt a megalázó feltételt, hogy Esztergom várának egyik kulcsát hódolata jeléül átadja s azután, a hogyan fogadta a csauszt, ép oly ünnepélyesen bocsátotta útnak, elhalmozva őt gazdag ajándékokkal. Az akkor birt terület biztosítása, az új béke legfontosabb pontja Ibrahim saját elhatározásából eredt, a nélkül, hogy erre nézve a szultánt megkérdezte volna. Sehol sem fordul az elő a Ferdinándhoz, Korone fő embereihez, Katzianerhez, Lazcano Tamáshoz, az alsó-ausztriai kormányhoz és másokhoz intézett iratokban, melyek Zárai Jeromostól erednek, sem Ferdinándnak a magyar biztosokhoz és nővéréhez irt leveleiben. Erről a feltételről csak Ibrahim föntemlített leveléből és a király magyar biztosaival közölt előterjesztéseiből veszünk tudomást. A további tárgyalások Konstantinápolyban kétségtelenül bizonyítják, hogy itt Ibrahimnak egy souverain önkényü tényével állunk szembe. A «basa» — mert általában így nevezték — azt hitte, hogy ilyeneket megengedhet magának.[1]

Mig az ozman főemberek ennyire békülékeny hangulatot mutattak, Grittinek a Habsburgok ellen folytatott ellenséges magatartása 1533 tavaszán budai tartózkodása alatt éles ellentétben állott a szultán parancsaival és ennélfogva bizalmatlanságot, vagy épen gyanut kelthetett Konstantinápolyban. Midőn aztán ő maga azt a jelentést küldte oda, hogy Ferdinánd és Zsigmond lengyel király János királlyal és vele a kötendő békére nézve egyetértésre jutottak volna, Ibrahim ingerülten fölkiáltott: sem a vajda, sem a kormányzó nem avatkozhatnak a békekötésbe; ez kizárólag a szultán dolga. Még az hiányzik, hogy a tárgyalások nehézségeit kettős tárgyalással tetézzék. Grittit tüstént Konstantinápolyba rendelték. Meg akarták gátolni, hogy az ügyek menetébe önhatalmulag beleavatkozhassék, mert Ibrahim már bizonyosan tisztában volt magyarországi terveivel. Azonkívül

[1] Gévay, i. m. II. k. 1532, 66, 68, 71, 73, 101—105, 112. l. — 1534, 109. l. — Katona, i. m. XX. k. 881—883. l. — Buchholtz, i. m. IV. k. 122. l.

a tárgyalásoknál a magyarországi ügyekben való jártasságának is hasznát akarták venni. Ibrahim igéretei nem maradhattak titokban a király előtt; látnia kellett, hogy azok Gritti eddig követett politikájával egyenes ellentétben voltak. Gritti talán nem hazudott, midőn a megrendült királyt biztosította, hogy mindent föl fog forgatni a portánál, csak egyszer ott legyen! Hogy később ismét azt a nyilatkozatot tette, hogy Jánosnak minden, a béke helyreállítása ellen irányuló törekvését meg fogja béníitani, nem épen biztos, de rá vall.[1]

Gritti több mint egy hónapig tartó utazás után április 29-ikén megérkezett Konstantinápolyba, május 3-ikán bemutatkozott Ibrahim basánál, nehány nappal utóbb pedig a szultánnál. 300 szolga czipelte a nagy értékü arany, ezüst és selyem drágaságokat, a melyekkel a szultánnak kedveskedett. Szolimán kegyesen fogadta a gyönyörü ajándékokat, szívélyesen elbeszélgetett az ajándékhozóval és barátságosan bocsátotta el. Az ajándékhoz

39. ZÁRAI JEROMOS ALÁIRÁSA.

méltó volt a szultán viszontajándéka: Tizenkét skárláttakaróval diszített paripa, mindegyik két zsákkal megterhelve, melyek mindegyike tizenkét ezer aranynyal volt megtöltve.[2] Hihetetlen kincsek! Mintha csak az ezeregy éjszaka egy meséjét olvasnánk! Hanem az is eredeti, hogy a kormányzó hazaérve, egy asztalra öntette ki a pénzt és *megszámoltatta*, nem mulasztván el dúsan megjutalmazni a számadással elfoglaltakat. Annyi bizonyos, hogy a minden irányban való ellenszenv elenyészett.

Midőn Gritti megérkezett, a tárgyalások Zárai Jeromos és a porta között, már folyamatban voltak. Ibrahim basa már korábban

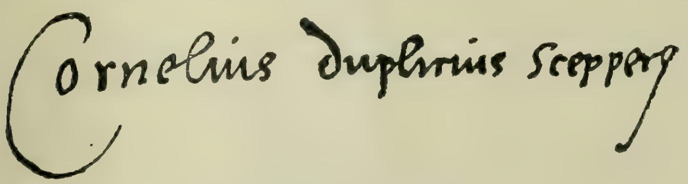
[1] Gévay, i. m. II. k. 1532, 82, 84—86, 91. l. 1533, 4. l. — Katona, i. m. XX. k. 881—883. l. — Quellen u. Erört. IV. k. 288. l. — A következőkhöz lásd Zárai Jeromos és Schepper Kornél naplótöredékét a bécsi udvari könyvtárban, Cod. 9026. szám alatt. A nem hiteles közlemény Bethlennél I. k. 204. l.

[2] Della Valle, i. m. 33. l. — Quellen u. Erörter. IV. k. 290. l.

igéretet tett, hogy rábeszéli János királyt, mondjon le az országról és koronáról azonnal vagy legalább is örököseire nézve. A követ várakozása elég magasra volt csigázva. Most aztán vegye át Gritti az alkudozásokat, ugyanaz a férfiú, a kinek becsületességében Ferdinánd oly kevés bizalmat helyezett, hogy már 1533 április 7-ikén fölszólította Zárai Jeromost, hogy mozdítson meg minden követ és beszélje rá Ibrahim basát a legjobb és legalkalmasabb szavakkal, hogy Grittinek sem ebben, sem egyéb ügyekben ne legyen része, hanem zárassék ki a tárgyalásokból, s adja értésére, hogy a király legjobban szeretné, ha az alkudozást magával Ibrahimmal folytathatná minden más befolyás mellőzésével, miután ő császárja bizalmával dicsekedhetik és ez minden tanácsát követi. Csak ha sehogyse volna máskép lehetséges, fogadja el a követ Gritti közbenjárását és akkor lehetőleg igyekezzen vele szembe kerülni. A kezdet nem is kecsegtetett sok reménynyel. Gritti azt fejtegette, hogy az osztrák ház Magyarország, vagy egyes részei megszerzésének eszméjét verje ki a fejéből; Magyarország János király birtokában fog maradni. V. Károlyt csak Korone föltétlen visszaadása mellett vonják be a békekötésbe; tehát az eddigi alkudozásokat és Ibrahim becses igéreteit semmiseknek kell tekinteni. Ő maga, folytatá, sehogy sem ért egyet a már megállapított pontozatokkal; ha ő jelen lett volna, ezek nem is jöhettek volna létre. Ez ügyben különben még értekezni fog Ibrahimmal. Zárai Jeromos hizelgő szavakkal igyekezett Gritti ingerültségét csillapítani és beszéde a hiú velenczeire nem is maradt hatás nélkül.[1] Az alkudozások 1533 május 6-ikától 24-ikéig megakadtak, mert meg akarták várni az úton lévő Mehemet béget és Schepper Kornélt, a második követet. Május 24-ikén megérkezett Mehemet és Zárai Vespasian, Jeromos fia, Esztergom bekövetelt kulcsaival és 7000 arany értékű ajándékkal

[1] Gévay, i. m. II. k. 1533, 6, 7, 118. l. — Voyages des Souverains des Pays Bas III. k. 454. l. — Az alkudozások további folyamatára, a forrást mindig az osztrák követek Gévaynál kiadott jelentései képezik; elsősorban Jeromos és Schepper jelentése 1533 szeptember 27-éről. Gévay, i. m. II. k. 1533, 1—48. l.

a nagyvezér számára. Egy nappal utóbb érkezett Konstantinápolyba az elsasi származásu Schepper Kornél, a császár tanácsosa és titkárja, mint ennek nem hivatalos és a királynak második hivatalos képviselője. Az utóbbi olyan utasításokat adott nekik, hogy elsőben is követeljék egész Magyarországot, hogy aztán legalább ennek egy részét megkaphassák. A király a legjobb reményekkel volt eltelve. V. Károly császár sem volt rosszat váró hangulatban; a feltételek melyek mellett Koronét vissza akarta adni, ugyancsak előnyösek voltak: hogy testvére egész Magyarországot bírja, a török adja vissza a spanyoloktól elvett Argel szigetet és a békébe foglaltassanak be az összes keresztény államok. Május 27-ikén fogadta Ibrahim a két követet ünnepélyes kihalgatáson. Schepper Kornél átadta a Ferdinánd

40. SCHEPPER KORNÉL ALÁIRÁSA.

király, testvére és az özvegy Mária királyné üdvözletét, Jeromos Esztergom várának kivánt kulcsait, mindketten az ajándékokat. Ibrahim ez utóbbiakat örömmel vette át, azután mosolyogva intett Jeromosnak, hogy a kulcsokat megtarthatja. Majd köszönetet mondott az üdvözletekért és azonnal hozzáfogott egy beszédhez, melynek nem volt se hossza se vége: előfordultak abban a jancsárok zsoldja, a császári kincstár gazdagsága, a háború borzalmai, de mindenekfölött ő maga és az ő fontos szerepe, hogy ő kormányozza a birodalmat, ő osztogatja a hatalmat, tőle függ gazdagság, háború és béke. Midőn Schepper V. Károly császárnak fivére részére kiállított ajánlólevelét átnyujtotta, Ibrahim fölkelt, megcsókolta azt és török módra üdvözletül homlokához emelte. Mert «ez nagy úr, a kit tisztelnie kell». A követek elbámúltak a nagy megalázkodáson. Ez az ember félig komédiásnak, félig

közönséges henczegőnek mutatja magát. Miután Károly föltételeit eléje terjesztették, aggodalmának adott kifejezést. Rajta lesz, hogy a Károly császár által nővére, Mária királyné részére kivánt özvegyi tulajdont visszaszerezze. Ha a királyné Budán marad és az ő kezébe jut, a szultán olyan tiszteletben részesítette volna akár a nővérét. Befejezésül a követeket a magyar ügyekben Grittihez utasította, mint a ki török részről meg van hatalmazva és a birodalom viszonyaiban a legnagyobb jártassággal bir. E kijelentésnek nem nagyon örültek meg a követek. Ferdinánd utasításaira emlékezve meghökkenve tekintettek egymásra és hallgatva leültek, úgy hogy Ibrahim jónak látta őket azzal a biztatással megnyugtatni, hogy Gritti csakis az ő parancsait fogja végrehajtani.

Gritti, mint a «pártfelek képviselője és egyúttal biró», kényes tisztét két konferenczián viselte május 28-ikán és 30-ikán. Miként az első értekezlet alkalmával, most is, Jeromossal tárgyalva minden előterjesztett föltételt visszautasított. Fejtegette, hogy Korone amúgy is közel van ahoz, hogy a törökök visszafoglalják, miért csapnak tehát akkora lármát vele? Khaireddin Barbarossa Argel szigetét, melyet meghódított, és a mely az ő szandsákságához tartozik, aligha fogja kiadni. Magyarországot a szultán az ország urának, János királynak ajándékozta és ezen nem lehet változtatni. A keresztény államoknak a békébe foglalása pedig a császár önkényes követelése, a melyhez azokat megkérdezni elmulasztotta; a velenczei követek épen ma — május 28-ikán — jelentették ki neki, hogy a köztársaságot ez a dolog épen nem illeti, mert amúgy is békében él a magas portával. Ez Velencze magatartására nézve megint jellemző volt! Schepper gúnyosan jegyezte meg, hogy Gritti a velenczeiek iránt nagyon is jó indulattal viseltetik. Gritti mosolyogva vallotta be, hogy ez valóban úgy van; «a vér nem válik vizzé». Azután azt a kijelentést tette, hogy föl van hatalmazva azt kívánni, küldjön Károly császár mindenekelőtt teljes hitelű nagykövetet a portára, de addig is, mig ez megtörténik, kaphat három hónapos fegyverszünetet. Továbbá, miután igen hizelgő volt rá nézve, hogy Ferdinánd király vele

titkos egyességre igyekszik lépni, úgy nyilatkozott, hogy reméli kieszközölheti a szultántól, hogy Magyarország Szapolyai halála után az ő birtokába menjen át. A mit az ő czéljairól híresztelnek Magyarországra vonatkozólag, rossz akaratu mese; ha ez igaz, dögöljön meg mint egy kutya. A magyar gyalázatos, hitszegő, szerződésekkel nem törődő nemzet; a nemesek közt nincs egy se, ki egy vagy többször is urat ne cserélt volna. Hálát fog adni istennek, ismétli megint később (1534) Zárai Vespasian és Schepper előtt, ha ezzel az átkozott országgal nem lesz több dolga. Egy nappal sem akar tovább maradni magyar földön, mint a szükség parancsolja; már megelégelte, hogy ez országért éjjel-nappal fáradalmaknak és kellemetlenségeknek tegye ki magát.

41. IBRAHIM NAGYVEZÉR KÉZJEGYE.

Ha akarta volna, már beglerbég lehetett volna Magyarországon; de ő keresztény és igényt tart arra az érdemre, hogy Magyarországot a török hódítástól megmentette. «Erre vonatkozólag természetesen eltérők a vélemények», jegyzi meg jelentésében Zárai Vespasian.[1] — Ez élesen kifejezett czáfolaton nem lehet eléggé bámulni; de tapasztalásból tudjuk, hogy egy meghazudtolás annál kétségesebb, minél erélyesebb a hangja. Egy június 2-ikán — pünkösd hétfőn — Ibrahimnál tartott kihallgatáson, melyben Gritti, Juniszbég a porta tolmácsa és Musztafa Dselálfáde (Cselebi) államtitkár és történetíró is részt vettek, a nagyvezér helybenhagyta Gritti nyilatkozatait. Ibrahim megint úszott a szóáradat-

[1] Lásd a bécsi cs. és kir. udv. könyvtár 118. A. 1. számú kéziratán kivül Gévayt, i. m. 1534, 48, 107, 117. l.

ban; kikérdezte a követeket Spanyol- és Francziaországra vonatkozólag, a császárra és levelére most ép olyan kíméletlenül panaszkodott, mint a milyen tisztelettel bánt azelőtt vele és a követeknek azt a komikusan hangzó parabolát kötötte a lelkére, hogy császárjukat, a kinek ők őrei és gondozói, fegyelmezzék meg ép úgy az igazság botjával, mint a hogy azt szultánjával ő is tenni szokta. Ugyanezen Szolimán szultán még aznap este Ibrahimmal meglátogatta Grittit palotájában és késő éjszakáig időzve, teljes három óráig maradt ott. A törökök elkeseredetten panaszkodtak, hogy uruknak talán az esze ment el, kába, el van bűvölve Ibrahim és Gritti által. És ebben igazuk lehetett, mert a két utóbbi már körülbelül azt cselekedte, a mi nekik tetszett. 1533 június 11-ikén Gritti kijelentette a követek előtt, hogy ő fel van hatalmazva a két ellenkirály közti ellentéteket Magyarországra vonatkozólag kiegyenlíteni és területeik határait kölcsönös beleegyezésükkel kijelölni.[1] Ehez képest a szultán és Ibrahim hivatalos értesítést küldtek Bécsbe, kijelentve, hogy Gritti mint «Magyarország protektora a porta részéről» és mint «a szultán jogainak védelmezője és ügyvéde» e feladat megoldására csakhamar oda fog utazni.[2] Ibrahim, ki «gubernator supremus et magnus consiliarius super omnes dominos»-nak nevezte magát, ezúttal megint önkényüleg cselekedett, mert világos, hogy csak a tényleges birtokviszonyokat akarta fenntartani, ami a Habsburgok iránt jó indulattal viseltető urának nem történt kedve szerint. Ellenben nagyon tetszése szerint volt, hogy Ibrahim ép oly önkényüleg az V. Károlyhoz való viszonyok rendezését szintén Grittire bízta és az ő elhatározásától tette függővé, hogy mely államok foglaltassanak a békébe. A szultán a június 23-ikán tartott búcsúkihallgatáson, a melyben a megállapodásokat jóváhagyta és különösen megigérte, hogy Mária királyné ügye még Gritti Magyarországra érkezése előtt kedvezőleg fog elintéztetni, nem tudott meg ezekről a dolgokról semmit,

[1] Pray Epistolae proc. II. k. 39. l.
[2] Gévay, i. m. II. k. 1533, 139. l. — Voyages des Souv. des Pays Bas III. k. 467. l.

valamint azokról a «secretumokról» sem, melyekről Ibrahim június 22-ikén azt mondta, hogy Gritti közölni fogja azokat Ferdinánddal. Junis bég a tolmács maga beszélte később, hogy Ibrahim az ő szavait részben megváltoztatva közölte a szultánnal, és hogy még sok egyebet mondott, a miről a többi basa semmit sem tudott.

A követek június 24-ikén Gritti jelenlétében megkapták Ibrahimtól a lepecsételt békeokmányokat. Engedélyt kértek, hogy megtekinthessék az iratokat, vagy, ha ez nem volna lehetséges, kapják meg azok másolatát. Ibrahim úgy nyilatkozott, hogy ez nem szokás a töröknél; de az ellen nem tett kifogást, hogy Gritti a másolatot nekik kiszolgáltassa. A szultán szavait magyarázni is elég vakmerő volt. Mária királyné ügyét is ő akarta rendezni, daczára a szultán nyilatkozatainak. Erre Schepper és Gritti közt ingerült szóváltás keletkezett, melynek Ibrahim azon szavakkal vetett véget, hogy Gritti csak azt fogja tenni, a mit ő parancsol. Ez alkalommal e sokat jelentő szavakat szalasztotta ki: «Ez az ember minduntalan visszaesik a modorába; én tudom, mit jelent az, hogy ő Mária királynét meg akarja látogatni». Egyébiránt a királynak, mint testvérének üdvözletét küldte és mindkét követet nyájasan elbocsátotta. Gritti hasonlókép előzékeny és szeretetreméltó volt a július 14-iki búcsúkonferenczián.[1] Miután hosszabb ideig a láz gyötörte, a követeknek várniok kellett mig a szultán, Ibrahim és a maga iratait Ferdinándhoz kiállítja.[2] Megígérte, hogy hű szolgája lesz a királynak és behatólag kérte, hogy csakis ő vele tárgyaljon és ne engedje meg egy megbízhatatlan magyarnak sem az alkudozásokban való részvételt. A császárnak is felajánlotta hű szolgálatait; viszonzásul csak annyit kért, hogy adják ki neki halálos ellenségét, Nádasdyt. Annyira ment a képmutatásban a követekkel szemben, hogy jó barátját, Laskit is, aki az előszobában várt bebocsáttatásért esedezve, megtagadta. Engedjék meg — így szólt nevetve —

[1] Voyages des Souv. des Pays Bas, III. k. 465. l.
[2] Gévay, i. m. II. k. 1533, 140—141. l.

hogy beléphessen; ő ugyan ki nem állhatja ezt az embert, de kénytelen annak tekinteni, a mi: Szapolyai János követének. Ugyanekkor azt írta János királynak, hogy országának legcsekélyebb részecskéje se fog Ferdinánd birtokába jutni.[1] A szultán és a nagyvezér pedig augusztus 4-ikén felhívást intéztek a magyar hatóságokhoz, legyenek törhetetlen engedelmességgel igazi uruk, János király iránt.[2] A követek csakhamar tapasztalták is Gritti megbízhatóságát. Alig hogy július 16-ikán Konstantinápolyt elhagyták, már Clissa vára ellen, minden biztosítások daczára, egy újabb támadást kisérlettek meg.

Ferdinánd azonban nagy örömmel fogadta a régen várt békehírt. Az oly kedvező előjelek között megkötött egyességet országaiban kihirdetteté, némán tűrve a megaláztatásokat, melyek az alkudozások közben érték. Sürgeti Gritti utazását s biztosítja a Bécsbe meghívott magyar főúrakat, hogy a mily gyorsan csak lehet, helyet és időt tűz ki a Grittivel való találkozásra. A három török uralkodóhoz — így lehetne a szultánt, Ibrahimot és Grittit joggal nevezni — intézett leveleiben október 5-ikén azon kérelmét fejezi ki, hogy Gritti elutazása oly módon eszközöltessék, hogy már újévre Bécsbe érkezzék. Azt is óhajtaná, hogy az ítélőbíró, ki János igényeire nézve Morvában és Sziléziában is intézkedik és most Mária királyné ügyében is bírói szerepet visz, egyszersmind nyerjen fölhatalmazást a lengyel király és a Törökország közti tárgyalások vezetésére, hogy már egyszer mindennek a végére jussanak! Mindezeket nem a közvetítőbe vetett bizalom sugalta. Hogy ennek szereplését, mint annak előtte, úgy most is gyanusnak tartotta, kitűnik a követeknek adott utasításokból, hogy egyikök kövesse Grittit útjában, továbbá abból is, hogy Gritti kérelmével ellenkezőleg a már említett magyar főurakat Bécsbe rendelte azon czélból, hogy a tárgyalásoknál jelenlegyenek, biztosítva őket, hogy a megállapodások csak az ő tanácsukkal és közreműködésükkel fognak létre jönni. Egyik

[1] Katona, i. m. XX. k. 839. l. Nuntiaturberichte aus Deutschland, I. k. I. és 123. l.
[2] Gévay, i. m. II. k. 1533, 144. l.

42. I. FERDINÁND KIRÁLY

leghívebb embere, Zalaházi egri püspök kereken kimondta, hogy neki úgy tetszik, mintha Gritti a királyra háruló kellemetlenségeket megszüntetni sem nem tudná, sem nem akarná.[1] Mindazonáltal mindenki, a pápa, a császár, Ferdinánd, János király, a német fejedelmek, a magyar főurak csak ő rá vártak. Még Londonba küldött jelentések is beszélnek megérkezéséről. Már júliusban igéretet tett a követeknek az elutazásra. Azután kijelentette, hogy csak Verbőczy kanczellárt akarja még bevárni, hogy «abban az órában» útra keljen és a békét végkép létesítse. Verbőczy szeptember 10-ikén érkezett meg. Gritti még mindig nem hagyta el a török fővárost. János király Pécsett akarta bevárni, s még az őszszel lement oda, nyilván azért, hogy legyen ideje őt kellőleg a maga érdekeire hangolni. «Az összes ügyek Gritti eljövetelétől függnek,» írja Laski november 8-ikán Bajorországba. És ő még mindig nem jött. És volt rá oka, hogy ne jőjjön. A dolgok az aranyszarvnál aggasztó fordulatot vettek. Ezekről azonnal értesülni fogunk.[2]

* * *

Szapolyai nem maradt tétlenül 1533 nyarán, midőn látnia kellett, mint készül a portának őt romlással fenyegető egyezkedése a Habsburg házzal. Képviselője, Laski Jeromos június 28-ikán jelent meg a portánál, hogy egész ügyességével fordulatot eszközölhessen ki. Egyidejüleg megjelent a franczia követ, Camillo Orsini kétségkívül készen arra, hogy mindenben támogassa őt.[3] Hiszen a franczia politika már régóta bele volt szövődve a magyar trónharczba. Majdnem úgy lehetett ezt tekinteni, mint a Valois

[1] Nuntiaturberichte I. k. 1, 121, 125, 160, 163. l. — Gévay, i. m. II. k. 1533, 40, 151, 152. l. 1534, 69. l. — Pray Epistolae procerum, II. k. 40. l. — Quellen u. Erörter. IV. k. 348. l. — Mon. Hung. hist. Dipl. I. k. 385, 410. l. — Voyages des Souv. des Pays Bas III. k. 460. l.

[2] Voyages des Souv. des Pays Bas. III. k. 463, 464. l. — Nuntiaturberichte I. k. 1, 129, 133, 145, 151, 153, 158, 163, 169, 172, 173, 184, 185, 190, 200, 203, 205, 216, 228, 239. l. — Mon. Hung. hist. Dipl. I. k. 426, 431, 433, 441, 444, 447, 456, 457, 459, 460, 461, 463, 465, 467, 474, 481, 482, 484, 490, 493, 495. l. — XXV. k. 320, 323. l. — Quellen u. Erörter. IV. k. 301, 302, 321. l. — A Records Office actái Londonban. Letters of Henry VIII., VII. köt., 193. l.

[3] Gévay, i. m. II. k. 1533, 45. l. — Hatvani M. Okmánytár, I. k. 256. l.

és Habsburg uralkodóházak világtörténeti küzdelmeinek egy epizódját. A franczia diplomáczia 1527-ben Lengyelországban azon dolgozik, hogy a nemességet a németek ellen izgassa. Rincon franczia követ ellensúlyozza Ferdinánd alkudozásait Nanada kánnal, a rettegett «fekete emberrel». I. Ferencz király készségesen elismerte János királyságát, megkötötte vele az 1528-iki szövetséget, és támogatására sem pénzzel, sem fegyverrel nem fukarkodott. A török császár, írja jelentésében a bajor követ, felhívta a franczia királyt, hogy a császárral békét ne kössön és megígérte, hogy a császári korona elnyerésében segítségére lesz.[1] A Habsburg ház ellenségei mindenütt nyiltan és alattomban azon voltak, hogy a magyar ügyeknek Ferdinándra nézve kedvező elintézését megakadályozzák. A bajor herczegek nyíltan kimondották, hogy minden kitelhető módon meg kell akadályozni, hogy Magyarország Ferdinánd hatalma alá kerüljön. A német fejedelmek csodálatos coalitiója, a mely már 1533 tavaszán a pozsonyi egyezkedéseknek ellenszegült, most még szorosabbra fűződött: Vilmos és Lajos bajor herczegek, a katholikus birodalmi fejedelemség előharczosai és a schmalkaldeni protestáns szövetség vezérei Hesseni Fülöp gróf és Frigyes szász fejedelem[2] személyében.

Ez összekuszált diplomácziai ármánykodások közepette jelenik meg Gritti. Laski és Verbőczy erősen ostromolják, hogy intézze el kedvezőleg uruk igényeit, különösen Morvában és Sziléziában. Winzerer Gáspár azt tanácsolta urainak, a bajor herczegeknek, tűntessék ki az annyira körűlrajongott Grittit ajándékokkal, mert «ő a szultánnál Ibrahim mellett a legmagasabb személy és igaz szívű, őszinte úr», — ez már több volt, mint a mennyiért az ágens el tudta volna vállalni a felelősséget — ki azután annál hajlandóbb lesz a herczegek czéljaira közreműködni: hogy t. i. a Ferdinánd és Szapolyai közt kötendő béke ne jőjjön létre a német birodalmi fejedelmek közbenjötte nélkül. VII. Kelemen pápa az ő közbenjárására a megkötendő békébe

[1] Quellen u. Erörter. IV. k. 302. l.
[2] Quellen u. Erörter. IV. k. 307, 309, 322, stb. ll.

minden keresztény államot be akart foglaltatni vagy legalább is tiz évre érvényes fegyverszünetet létesíteni. Gherardi Lajos firenzei követ által tárgyalt vele, a ki Grittit jóakaratunak és a

43. I. FERENCZ FRANCZIA KIRÁLY.

portánál fölötte befolyásosnak jellemzi. Gritti Francziaországba, söt még Angliába is küld követeket és leveleket.[1] A bajor követ

[1] Quellen u. Erörter. IV. k. 306, 317, 326, 347, 348, 408. l. Voyages des Souv. des Pays Bas III. k. 477. l. — Katona, i. m. XX. k. 835, 913. és köv. ll. — Gévay, i. m.

helyesen vagy helytelenül, azt állítja, hogy Gritti Rincon franczia követtel egy az Árpádok trónjára emelendő franczia herczeg jelöltségéről tárgyalt. Egyike lehetett ez ama rögtönzött terveknek, melyek akkoriban sűrűen burjánozhattak fel. Hogy János király tárgyalásai a franczia királylyal, VIII. Henrik angol királylyal, a skót Stuartokkal egy a Habsburgok ellen irányzandó szövetség létesítésére az ő kezén mentek keresztül, Gritti maga bevallja és okmányokból bizonyítható. Mily kár, hogy e politika szövevényei nincsenek világosabban földerítve, hogy a párisi és londoni levéltárak nem nyújtanak kielégítő felvilágosításokat. Bizonyos, hogy egy angol-franczia-magyar szövetségnek ezt a tervét VIII. Henrik hiusította meg, a ki nem csak átallotta a szultán társaságában más keresztény hatalmasságokat megtámadni, hanem I. Ferencztől még követelte is, hogy bontsa fel viszonyát a törökkel, sőt segítsen azt leküzdeni. János király ügynöke különben a franczia királyban sem tudott valami nagy bizalmat kelteni. Jónak találta «kedves barátját» Grittit ura iránt hűségre inteni és Corsini előtt azon gyanujának adott kifejezést, hogy Gritti törekvéseit gyanusaknak találja; az általa vett tudósítások szerint Gritti «a császári párthoz» hajlik.

Szemben mindezekkel Ferdinánd lehetőleg sietve jelentette a portánál, hogy a békét elfogadja. Zárai Vespasian már november 15-ikén megjelent Konstantinápolyban, hogy urának hivatalos nyilatkozatát átadja. De már lényegesen megváltozott helyzetet talált.[1] Ibrahim basa 1533 október 25-ikén Perzsiába utazott, hogy ott a háborúra az előkészületeket megtegye. A közbenjáró Gritti és a szultán között most hiányzott és az Ibrahim önkényes politikája most már nem volt keresztülvihető. Midőn Gritti ötheti távollét után november 28-ikán Konstantinápolyba visszaérkezett, az első kon-

II. k. 1534, 77—81. l. — Okmányok a bécsi áll. levéltárban: I. Ferencz levele Grittihez, 1534 aug. 24. lenyomatva: Archiv. f. ö. Gesch. LXXXIII. k. 102. l. — Corsinius Grittihez 1534 szept. 15. — Conte de Villanova Abbatis Ibrahimhoz és Grittihez 1534 aug. 8. London, Record Office. — Archiv. für öst. Gesch. LXXXIII. k. 69. l.

[1] A főforrás Vespasian tudósítása 1534 márcz. 5-ikéről. Gévaynál, i. m. II. k. 1534, 104. l.

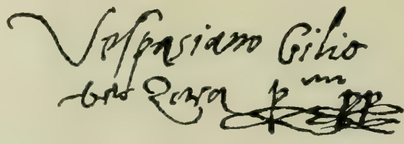
ferenczián november 30-ikán szeretetreméltóan fogadta a követet, kétszer megcsókolta, nagy szorgoskodással kérdezősködve a király és a követek egészségi állapota felől és utánozva a nagyzásban urát és mesterét Ibrahimot; dicsekedett, hogy mindenről beszél a szultánnal, hogy azt tesz vele a mit akar, hogy markába tartja a birodalmat és így tovább — mindezt vakmerően és szeretetreméltósággal. De mikor Ferdinándnak Ibrahimhoz intézett levelét felbontotta — mert a király csak a nagyvezérrel akart tárgyalni — és azon passzushoz ért, a hol a határigazitásról volt szó, kereken tagadta, hogy valaha ilyen igéretről szó volt volna. A szultán János királynak adta az országot, ezen nem lehet változtatni. Pedig Ibrahim a Mehemet bég által Ferdinánd királynak küldött levelében teljes biztonsággal meg igérte, hogy az országnak jelenleg birtokában levő része Ferdinánd kezén marad. De, mint már mondottuk, ez is önkényes tette volt a nagyvezérnek és jó barátjának, Grittinek a mit most le kellett tagadni. Mert erről a záradékról sem Ájász basa, ki Ibrahim helyébe lépett, sem a szultán nem tudtak semmit. A tagadás Grittinek nem eshetett nehezére, mert az Ibrahim által Ausztriának tett engedményeket valószínüleg soha sem helyeselhette. Hiszen a mi egyszer Ferdinánd hatalmába került, az az ő befolyása alól ki volt már vonva.

1533 deczember utolsó napján levelet írt Ferdinándnak, a melyben igérte, hogy a közjóért mindenre kész, de ugyanakkor megjegyezte, hogy a királynak október 5-ikén a szultánhoz írt levelében olyan «articulusok és clausulák» foglaltatnak, a melyek a portánál sohasem kerültek tárgyalás alá, a melyek tehát a királyi oratorok hamisításai.[1] E miatt csak nehezen nyugtathatta meg a felingerült szultánt. Ugyanily értelemben írt néhány nap mulva Zárai Jeromosnak. Ez a vádat nem hagyta magán száradni és a királynak írva egyenesen kimondja, hogy Gritti e levele csak félig igaz, félig pedig hazug dolgokat tartalmaz. Gritti most az Ibrahim távollétében a kikötött pontozatokat

[1] Voyages des Souv. des Pays Bas III. k. 507. l.

elferdíti, mert Szapolyai pártján áll. Ezt könnyen tehette, mert Ferdinándnak a szultánhoz, vagy Ibrahimhoz intézett leveleit sohasem fordította szóról-szóra, hanem előbb megváltoztatta és csak azután juttatta kézhez. Ebből látni lehet, hogy a Habsburgok egész levelezése a portával Gritti kezén ment keresztül. Ájász basával könnyen elbánik Gritti, mert az nem ért a dolgokhoz. Gritti egész pogánynyá lett, mondja Schepper és eladta magát az ördögnek, hogy a szultánnak szolgáljon; így hát vakon tagadja, a mit pedig jól tud.[1]

Zárai Vespasiant nem kevéssé megíjesztette a helyzetnek ez a változása. «Ő tagad, írja, pedig atyám és Schepper jelenlétében Ibrahim szájából értesült mindenről». Gritti iparkodott őt megnyugtatni; nem akar ő semmit sem elmulasztani, hogy Ferdinándnak a kereszténység harmadik fejének a megillető tiszteletet megadja. Valóságos zavarban volt, midőn kijelentette, hogy Ibrahimnak a királyhoz írt leveléről semmit sem tud és végre azt ajánlotta, nehogy Ájász basának, mint hivatalos képviselő mutassa be magát, miután ő maga fog mindent a legczélszerűbben tisztába hozni. Ferdinánd levelét lefordítja és az eredetivel együtt el fogja küldeni Ibrahimnak. Azután egy álló hétig tanácskozott Ájász basával, a kinek Ibrahim igéreteiről sejtelme sem volt és a kit ezekre az ujságokra elő kellett készíteni és a ki különben csekély képzettsége és tehetsége miatt nem volt képes a politikai csalfaságokból kivezető utat találni. Helytelen a követnek az a véleménye, hogy Ájásznak vele szemben követett magaviselete tulajdonkép egy Grittivel szőtt ármány lett volna. Grittinek mindent el kellett követni, hogy az ő és Ibrahim önkényességei lehetőleg napfényre ne kerüljenek. Vespasiánnal különösen rejtekhelyeken szeretett tanácskozni. Végre ha nagy

44. ZÁRAI VESPASIÁN ALÁIRÁSA.

[1] Voyages des Souv. des Pays Bas III. k. 529. l.

fáradsággal is, de létrejött az egyezmény, melyre a szultán is megadta a szankcziót: Ferdinánd tartsa meg az ő magyar birtokrészét úgy, a hogy az II. Lajos halála előtt volt. Ezzel a tavaszszal adott igéretek, a mennyiben Magyarországra vonatkoztak, tettleg érvényüket vesztették. De alig, hogy elhárították ezt a bajt, Gritti már újabb igéretekkel és biztosításokkal kecsegtette Vespasiant: hogy a szultán igen rossz hangulatban volt, de ő lecsendesítette, márczius végén el fog jönni Budára, innen pedig Bécsnek veendi útját. Nemcsak a magyar kérdést fogja mindenek megelégedésére megoldani – csak a magyarok kizárását kéri az alkudozásokból – hanem fel van hatalmazva arra is, hogy a császárral a békét megkösse. Nehéz volt ezen Ibrahim által ismét önhatalmulag tett igéretekben bízni, mikor épen az imént vallottak egy ilyen igérettel kudarczot. És különösen veszélyes, tekintve, hogy Gritti állása Ibrahim távolléte óta meg volt rendülve. Ájász basa sohasem rokonszenvezett sem vele, sem az urával. A porta tolmácsa, Junisz bég, halálos ellensége volt és a követ előtt egész leplezetlenül úgy nyilatkozott, hogy minden bajnak ő az oka; ő tudta a nagy urat annyira behálózni, hogy ez oly vakon bízik benne, mintha csak az eszét vesztette volna. — Ezek a török udvari emberek valamennyien szabadszájúak voltak! – Gritti ép olyan rossz keresztény, mint a milyen rossz török, a mit mond, mind gyanus vagy hazugság. Európa és Ázsia örvendezhetnének, ha valaki eltenné láb alól; halálával csakhamar elkövetkezne a béke. A követ Ibrahim visszaérkezését nagyon óhajtotta volna, miután Grittivel aligha lehet valamit kezdeni. Házában nagy a rendetlenség; egyetlen latinul értő emberre, Tranquillus titkár távol van. Gritti, bár tagadja, egy szót sem tud latinul. Ferdinándhoz intézett leveleit, a velenczei követtel fogalmaztatja és így attól lehet tartani, hogy ennek fontos titkokat árul el, melyek ismét János király fülébe juthatnak; ez a Gritti izről-izre álnok. Gondolja meg ezt a király és a tárgyalásoknál legyen a legnagyobb mértékben óvatos. E kevéssé vígasztaló elmélkedéssel hagyta el a követ mindjárt januárban Konstantinápolyt.

Ezalatt Magyarországon és Ausztriában még mindig várták a közbenjárót. János király, aki az ő megkérdezése nélkül mellőzte a bajor herczegek azon tervét, hogy a würtembergi herczeget igtassák országába és Ausztriát támadják meg, husvétra várta őt. A bajor herczegek, követüknek, Weinmeisternek azt az utasítást adták, hogy legyen jelen Grittinek és Ferdinándnak közelgő találkozásán; figyelje meg jól az ott lefolyó dolgokat és erre a czélra ne kimélje a költséget.[1] A római kuria részéről is azt hitték, hogy Gritti megérkezéséből a békére vonatkozólag hasznot húzhatnak. Vergerio nunczius, ki Grittit ismerte és barátságával is dicsekedett, persze óvatosságot tanácsolt. Az pedig teljességgel hihetetlen, hogy a pápának komoly szándéka lett volna a huszéves Antalt atyja kedveért bíborossá kinevezni; bizonyos csak annyi, hogy a kuria igen komolyan számot vetett érkezésével és főleg befolyásával.[2] Ferdinánd Gritti vakmerő hazugságaira és az oratorok elleni vádjaira csak hallgatott és egy 1534 február 20-án

45. JÁNOS MAGYAR KIRÁLY.

1 Quellen u. Erörterungen, IV. k. 340, 351, 356. l.

2 Nuntiaturberichte I. k. 160., 191., 193, 281., 284., 289. l. — Gévay i. m. II. k. 1534, 77. l. — Sleidanus, De statu religionis et rei publicae sub Carolo V. (ed. 1555) 136b. l.

kelt iratában csupán azt kívánta, hogy ügyét becsületesen, őszintén képviselje, akár van Ibrahim jelen a portán, akár nincs. Midőn Czeglédi Izidor, Gritti küldötte, ki neki és a török basáknak az európai államokról fölvilágosításokat adott, a kezei közé került, tekintettel volt a kormányzóra és szabadon bocsátotta. Révay Ferencz, turóczi főispánnak márczius 30-ikán megparancsolja, hogy számos jól fölfegyverezett lovas kiséretében jelenjen meg nála, mikor Gritti Bécsbe lesz érkezendő. Gritti volt a beszéd tárgya Magyarországon.[1] De a várakozók, mint ezelőtt, úgy most is csalódtak. «Magyarország protektora» mindig csak közeli megérkezését helyezte kilátásba. Most is azt tette egy a lengyel királyhoz írt levelében, a melyben a határrendezés végzetes ügyét fordítási tévedésre akarja visszavezetni, küldetéséről pedig vakmerő és nagyzoló szavakban beszél. Herberstein Zsigmond udvari tanácsos, ki a Ferdinánddal közölt levélről véleményt volt mondandó, indulatosan jegyzi meg, hogy jobb volna, ha ez az ember egyátalában nem jönne; legalább ő a maga együgyü esze után Gritti eljövetelétől és cselekvésétől semmi tisztességes, vagy hasznos eredményt nem vár. És sokan, csaknem mindnyájan így gondolkoztak. Senkisem viselkedett iránta bizalommal, de eljövetelét mégis óhajtották. Zárai Jeromos azt a tanácsot adta a királynak, vigyázzon, hogy a folytonos Grittire való várakozással nevetségessé ne váljék; tegye magát mintha lemondólevelet kapott volna tőle és most megjelenését újból sürgetné.[2]

A porta kívánságára V. Károly egyelőre Schepper Kornélt nevezte ki Konstantinápolyba hivatalos képviselőjévé. 1534 deczember 24-ikén kiadott, nem egész világos utasításában lelkére kötötte a követnek, hogy vizsgálja meg alaposan Gritti felhatalmazását és minden erélyével és szívósságával hasson oda, hogy a békébe minden keresztény állam be legyen értve, Khaireddin Barbarossa pedig büntetését vegye. Egyidejüleg, deczember 31-ikén igazoló

[1] Archiv für österr. Gesch. LXXXIII. k. 99. 101. l. — Nuntiaturberichte I. k. 189., 207. l. — Óváry, i. m. II. k. 273., 278., 280., 281. l. — A Révay család levéltárában. Levelezés. Fasc. I. 18. Kis-Selmecz.

[2] Gévay, i. m. II. k. 1534, 129—131., 132. l. — Mon. Hung. hist. Dipl. I. k. 493. l.

okmányt adott át neki a szultán, Ibrahim és Gritti «a török császár tanácsosa és legfőbb ügynökéhez» czímezve.[1]

Schepper április 14-ikén érkezett meg Konstantinápolyba. Még megérkezése előtt levelet kapott Grittitől, melyben ez meghagyta neki, hogy főleg Junisz bég előtt mindaddig hallgasson, mig vele nem beszélt, mert neki titkos egyessége van Szolimánnal. Eddig azért nem jöhetett el, mert tárgyalásai voltak a pápával és miután ezeket már befejezte, épen az tartotta vissza, hogy Schepperre várt. Ezeket az ürügyeket május 9-ikén ismételte, a nélkül, hogy valakit meggyőzött volna velük. Junisz bég Scheppert biztosította arról, hogy nem a szultán tartóztatta Grittit, aki már régen elutazhatott volna, ha magánügyei vissza nem tartották volna, Zárai Vespasian pedig azt a tudósítást küldi, hogy Gritti Albániából február közepéig 30,000 arany jövedelem megérkezésére várt. Elmaradását tehát kereskedelmi ügyletek okozták s hihetőleg a magyarok gyűlöletétől való félelme, a kikkel csak jól felkészülve akart találkozni. Végre Ibrahimra is folyton várakozott, hogy megrendült állását segítségével megszilárdítsa és ellenségein boszút álljon.[2]

Hogy Gritti éppen Schepper kintlétekor egyre többet vesztett befolyásából, azt a követ is észrevette. Nagyon bánthatta Grittit, hogy Chaireddin Barbarossa, ki ép úgy, mint ő, valamikor kereskedő volt és a kit ő emelt a magasba, nemcsak adósságainak megfizetését tagadta meg, hanem a hol csak tehette, sértegette.[3] Barbarossa elbizakodottságában a konstantinápolyi keresztény kalmárokat, kiknek Gritti volt a védnöke, fogságba tétette, a nélkül, hogy javukra valamit tenni lehetett volna. Sokan közülök, különösen a velenczeiek, köztük Gritti György, a kormányzó testvére, visszavándoroltak hazájukba. És ez nem volt elég. Gritti az általa kezelt görögországi adókról mindig természetben, különösen ékkövekben számolt el. Most a kincstárnok közbelépésére

[1] Gévay, i. m. II. k. 1534, 86—91. l. A következőre a főforrás Schepper jelentése Ferdinándhoz 1534 augusztus 2. Gévay, i. m. II. k. 1534, 27—65. l.

[2] Voyages des Souv. des Pays Bas III. k. 529., 537. l.

[3] Della Valle, i. m. 36. l.

kényytelen volt a fizetéseket pénzben teljesíteni és a 200,000 aranyra rúgó hátralék két ötödét beszolgáltatni. Hogy ezt tehesse, egész arany és ezüst házikészletét el kellett adnia, «különben pórúl járt volna», jegyzi meg Schepper. Mert közgyűlölet tárgya volt, mint legjobb barátjai is tudták. A neki alárendelt szandsák megesküdött, hogy háború esetén egyetlen lovast sem ad neki. Junisz bég nemcsak Vespasian, hanem Schepper előtt is szabadfolyást engedett Gritti elleni haragjának, azt mondva róla, hogy a legrosszabb, leghaszontalanabb ember, a kit ismer; valamennyi ember együttvéve nem teheti jóvá azt a rosszat, a mit ő okozott. Meg nem foghatja, hogy a különben oly ingerlékeny magyarok közt nem akadt senki, a ki leütötte volna. «Ki törődnék ennek a fattyuszülöttnek a halálával»!

Semmi kétség! ezek más idők voltak, mint az 1531-ki év, a melyben Gritti Budáról visszatért.[1] Ilyen helyzetben juthatott eszébe Grittinek a magánéletbe visszavonulni. Úgy nyilatkozott, hogy a magyar ügy befejezése után életét Szalonában akarja befejezni tudósoktól és művészektől környezve.

Majdnem négy hétbe került, a mig Schepper a gyűlölt emberrel találkozhatott. Május 4-ikén titkos levélben mentegette magát, hogy eddig a törökök gyanusításai miatt nem mutatkozhatott. Csak május 9-ikén jött el hozzá lopva és panaszkodott neki, hogy Ibrahim távozása óta milyen rosszak az idők. Minden erejével azon van, hogy a két császár között békét hozzon létre, de hogyan sikerüljön ez, mikor Barbarossa készületeket tesz hadihajóival a császár flottáját megtámadni. Ha Ibrahim jelen volna, ennek a támadásnak még elejét lehetne venni; ő maga nem hiszi, hogy valami érdemes dolgot művelhessen.

Az események nem is alakultak úgy, hogy állása kedvezőbbre változhatott volna. A szultán pártfogását is elvesztette, midőn a követ május 17-iki kihallgatása alkalmával szóba került a Károly császárral való tárgyalások önkényes felvétele. Egész

[1] Voyages des Souv. des Pays Bas III. k. 529. l. — Tranquillus, i. m. 24 a/b. l.

drámai jelenet folyt le a szerályban; Schepper elmondta a történteket, mire a szultán fejét felvetve ingerülten kérdé: «Mért lett volna Gritti bégogli?» «Hogy az egyezkedést a császárral

46. KHAIREDDIN BARBAROSSA

vezesse» felelé Schepper. A fölingerült szultán harsány hangon szólt: «bégogli? bégogli? Ezekben a dolgokban semmiféle meghatalmazást sem kapott tőlem. A magyar ügyek vannak rá bízva, egyéb semmi. A császár ügyét egyenesen a portára, hozzám kell

intézni.» Hogy az így visszaútasított Gritti, legalább is Ibrahim távolléte alatt teljesen háttérbe szorult, az iránt neki magának se lehetett semmi kétsége. Barbarossa május 19-ikén elútazott, a nélkül, hogy Gritti ellene valamit tehetett volna. Ekkor Gritti határozottan közeledett a császári követhez. És egyszerre mily messze kiható tervek fogamzottak meg agyában! Két tanácskozmányban, május 22-ikén és június 11-ikén azt az ajánlatot tette, szövetkezzék a császár Velenczével és Francziaországgal, vagy legalább is Velenczével; a köztársaság most Törökország teljesíthetetlen követeléseitől úgy is meg van döbbenve és így könnyen meg lesz nyerhető. A török hatalom ellen csak így lehet erőteljesen föllépni és ehez most mutatkozik a legjobb alkalom. Barbarossa Afrikában van, a szárazföldi török hadsereg távol, Perzsiában harczol. Ilyen körülmények között könnyen el lehet foglalni Törökország valamely parti erősségét, sőt még Konstantinápolyt is sikerrel meg lehet támadni. A Hellespontus erődítvényei gyöngék. A szövetségesek itt csekély ellenállásra találnának és rengeteg hadiszert zsákmányolhatnának. Barbarossa kalózhajóit pedig a szövetséges hajóhadak tönkretehetnék. Törökországnak hajóhaddal való megtámadása nem volt új eszme. 1534 márcziusban maga Schepper ajánlotta a császárnak Algir megtámadását — később tettek is ilyen kisérletet.[1] De minő hatást tehettek ez óriási tervek a követre! Gritti egyre tüzesebben belebeszélte magát merész reményeibe. Ígérte, hogy életét és vagyonát fogja érte koczkára tenni. Ő jobban ismeri a török állapotokat, mint a törökök maguk. Ő legjobban fölfejtheti Ferdinánd előtt a módokat, hogy Görögországot mikép lehetne legkönnyebben meghódítani. Mert ő őszintén keresztény és híve a császárnak, írja Károlynak is június 7-ikén.[2] Ámde gyorsan kell cselekedni. Ha a keresztény hatalmak ismét húznák, halasztanák a dolgot, ha megint nem értenének egyet és e közben a perzsa hadjárat véget érne, akkor olyan háború várna rájuk, mely

[1] Voyages des Souv. des Pays Bas, III. k. 449—450. l.

[2] Ugyanott, III. k. 544. l.

47. V. KÁROLY CSÁSZÁR

felülmulná erejüket. Nem mindig a védelem, hanem a támadás, Velencze és a császár szövetkezése — ez a győzelem útja!

A magyar dolgokkal már torkig van. Most már Laski megint erdélyi vajda akar lenni és ezért levelekkel ostromolja, a király pedig az ellenkezőt akarja.[1] Még azt a tanácsot is adta a követnek, hogy színlelje János előtt, mintha ő vele (Grittivel) nagyon elégedetlen volna, mert az eszélyesség ezt így követeli. Különben János király és az ő emberei mindjárt panaszt emelnének a portánál és ez neki árthatna. És Ferdinánd se csodálkozzék azon, ha ő kezdetben olyan lépéseket tenne, mely ellene irányulnának. Az csak arra való lesz, hogy a király el legyen altatva. Ennek megfelel az a körülmény, hogy V. Károly 1533 deczemberi útasításainak pótló czikkelyeiben titoktartó embereket kíván a Grittivel való tárgyalásokhoz küldetni, hogy róla és lépéseiről minden gyanú el legyen hárítva.[2] Gritti még azt is mondta, hogy Erdélyen át fog Magyarországba jönni és elhatározott szándéka minden ellenállást vérbe fojtani. Június 11-ikén egyenesen kijelentette, hogy egynehány főnek porba kell hullni. Egy héttel később — június 18-ikán — elhagyta Konstantinápolyt.

Róla és terveiről Magyarországon különféle hírek voltak elterjedve. «Némelyek, írja Laski Lengyelországba, azt állítják, hogy meghalt, mások ismét hogy Perzsiában van.[3] Híre járta, hogy török megállapodások szerint Dóczy nádorrá, Batthyáni temesi vajdává és Gritti maga magyar királlyá lesz.[4] Midőn az utóbbit végzete már elérte volt, a pápai nuntius és a bécsi velenczei követ csaknem egybehangzólag jelentik, hogy egy kifőzött terv szerint János királyt és legfőbb párthíveit meg akarták ölni, hogy így Gritti számára az út a trónhoz szabad legyen. Czibakon kezdték meg a hívek kiirtását, a midőn az események folyása Erdélyben mindent megakasztott.[5]

[1] Archiv für öst. Gesch., LXXXIII. k. 64. l.

[2] Voyages des Souv. des Pays Bas, III. k. 503—505. l.

[3] Laski levele Jostus lengyel királyi titkárhoz és Bonner Szeverinhez, 1534 április 14-én. Bécsi áll. levéltár.

[4] Szerémi, i. m. 324. l.

[5] Nuntiaturberichte, I. k. 305—316. l. — Magyar történelmi tár, III. k. 97—99. l.

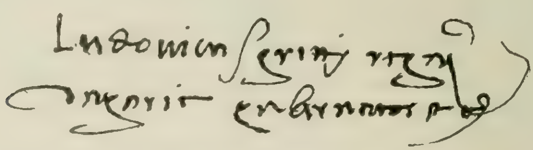
Nehéz elgondolni, hogy Gritti, úgy, mint azelőtt, a magyar királyság elnyerésére gondolt volna. A Schepperrel folytatott bizalmas tárgyalásokon áruló ajánlataival bizonyos mértékig kiszolgáltatta magát a császári követnek. Úgy látszik, hogy ő azért nem akart a portával szakítani; hiszen az osztrák követi jelentések minden lapján olvasható, hogy a konstantinápolyi hatalmasok milyen vakmerő nyilatkozatokat engedtek meg maguknak a nélkül, hogy e miatt veszedelmes helyzetbe kerülnének. De az bizonyos, hogy Ibrahim távolléte alatt a Schepperrel folytatott beszélgetések nyilvánosságra jutása a «begoglit» a legnagyobb veszélybe sodorhatta volna. Nem valószínűtlen, hogy örömest felcserélte volna a török főváros veszedelmes talaját a gondtalan élettel Magyarországon vagy másutt, ha meggondolta, mennyire gyűlölik őt és védurát, a kivel sorsa összekötötte. De ez esetben tűrhető viszonyban kellett lennie a hatalmas Habsburg uralkodó családdal és el kellett ejteni az ellenségeskedés minden gondolatát a császár és Ferdinánd ellen. A Habsburg-velenczei szövetség terve valóban nem volt ügyetlenül kigondolva. Egy sikeres tengeri támadás Törökország ellen különösen Velenczére nézve mérhetetlen következményekkel járt volna. Hanem a fontos pillanat későn érkezett el, ott már csak törpe nemzedékre talált. És ha Gritti kieszelt tervei valóban sikerültek volna, ha Konstantinápoly csakugyan a szövetségesek kezébe kerül és a török hatalom Ázsiába visszaszoríttatik, nem volt-e kizárva minden lehetőség arra nézve, hogy Magyarországot birtokába vehesse? Bizonyos, hogy Gritti, ki hivatva volt az Árpádok nagy birodalmában királyi módon intézkedni, vakmerő dícsvágyában fokozódó önérzettel gondolhatott egy új latin császárságra! És ki lehetett volna inkább hivatva annak sorsát intézni — ha nem is mint császár, legalább mint herczeg vagy fejedelem — mint a velenczei doge fia, a konstantinápolyi kalmár, a kelet kincstárnoka?

És ha e tervek nem sikerültek, vagy megvalósításukra kisérlet sem történt, még mindig fennállott Ibrahimhoz való baráti

viszonya, a mely fentarthatta. Menekülve a tűrhetetlen viszonyok nyomásától keleten, nyugodtan bevárhatta barátja visszaérkezését, kivel nem egy sötét titok kapcsolta össze. Miért ne adnánk hitelt Zárai Vespasian 1536 április 16-iki határozott jelentésének,[1] hogy Ibrahim basának erőszakos halállal kelle kimulnia, mert a szultán életére és trónjára tört ép úgy mint Gritti a Szapolyaiéra? Ha pedig ez való, akkor az egyetértés kettőjök közt kétségtelen és a Szeréminél található mende-mondák erősebb alapot nyernek. Gritti talán épen most, mikor a török sereg távol volt, királyi sereg pedig nem is létezett, találta alkalomszerűnek szándékait foganatba venni és ezeket az V. Károlyra és Velenczére épített reményeknek eléje tenni. Bizonyosnak látszik, hogy a ravasz férfiú kettős tervénél fogva biztosra vette egy vagy más úton a sikert.

Ily körülmények között útazott Magyarországra. Épen a mikor el akart indulni, beszéli Della Valle, ajánlotta fel neki Zsigmond lengyel király Laski által leányának, Izabellának, a későbbi magyar királynénak kezét. Laski a herczegnő arczképét is átnyujtotta neki. A dolog csak azért maradt abban, mert a kiszemelt vőlegény útja igen sürgős volt. Azonban valószínű az a föltevés, hogy Laski önkényűleg, s a lengyel udvar tudta nélkül tette az ajánlatot Grittinek, hogy ezzel neki hízelegjen.[2] Valóban csodálni lehetne, hogy Gritti két kézzel nem kapott e kitüntető ajánlaton és hogy Zsigmond király, a ki épen nem rajongott Grittiért, leányának, egy Jagello herczegnőnek kezével ajándékozta volna meg a törvénytelen származású kalandort.

[1] Gévay, i. m. II. k. 1536. 105. l.
[2] Della Valle, i. m. 35. l. — Hirschberg, i. m. 210. l.

48. GRITTI ALAJOS ALÁIRÁSA.

TRANQVÌL-LÌ ANDRONÌ-CÌ DALMATÆ TRAGVRÌ-ENSÌS

DE Rebus in Hungaria Gestis ab Ill.mo & Mag.co LVDOVICO Gritti: Deq; eius obitu

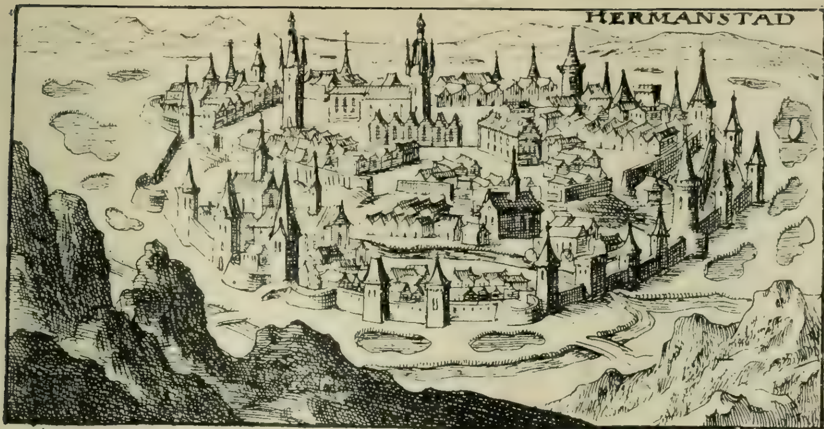
EPÍSTOLA

ILL.^{MO} & MAG.^{CO} DOMINO DNO ALBERTO DE LASCHO PALATINO SYRADIENSI, & Libero BARONI IN KIESMARK.

Franciscus Andronicus S. P.

INGENIORVM monumenta, eorum præsertim hominum, qui non minus ipsa scientia, quàm rerum usu excelluerunt, ALBERTE LASCHI, semper eiusmodi custodia sepienda esse putaui, ut ad omnez etiam posteritatem per manus quasi transmissa humanæ vitæ usui esse perpetuò possint. Ratio autem ea monumenta custodiendi antea quidem compluribus in eandem sententiam conscriptis libris, nunc uerò typys commendatis, optima esse ducitur Siquidem hoc demum illud est, quod uiros illustres ab hominum obliuione uindicet, & tanquam immortalitatis quadam ciuitate donet. Patruus meus Tranquillus Andronicus quo ingenio, qua doctrina quàm exquisita fuerit, si cuipiam no-

tum

49. NAGY-SZEBEN RÉGI KÉPE.

VIII.

A KATASZTRÓFA.[1]

A HATALOMÉRT való szűntelen versengésben 1534-ben ismét Ferdinánd király pártja jutott túlsulyra. A portával kötött béke nem kevéssel járult ahoz, hogy újabban számos főúr János királytól az osztrák házhoz szegődött. Nádasdy Tamás, a ki sohasem volt egészen a János pártján, régi urához pártolt vissza, a kit öt év előtt kényszrűségből hagyott el. Erdődy Simon zágrábi püspök, a ki már régóta ingadozott, követte példáját. Szapolyai környezetéből kitértek még a többi között Verbőczy kanczellár fia Imre, Bebek Ferencz, a hadverő kapitány, és Serédy Gáspár. Gritti egy június 17-ikén kelt iratában panaszt emelt a miatt, hogy Ferdinánd az átpártolásokat szívesen fogadta és ez által a békét megszegte. De hasztalan! Bécsben azt a nézetet vallották, hogy a béke nem

[1] Lásd erre vonatkozólag Schuller Károlynak főleg Museusból és Della Vallėból merített munkáját: «Ludwig Gritti's Ende.» (Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. N. F. II. k. 1855). A brüsszeli Archives generales du Royaumeban a lundeni érsek eredeti levelei Granvelle bíboroshoz és a császárhoz Gritti haláláról. (Bécs, 1534 október 1. 3. 10. 16.)

János királylyal, hanem a szultánnal köttetett meg.[1] Ferdinánd türelmetlenül sürgette a közbenjáró jövetelét. Remélte, hogy augusztus végén már találkozhatik vele. A cselszövő nagyhangú igéretei nem maradhattak előtte közönyösek. Némely emberei azt tanácsolták, hogy ne várja be Grittit, hanem hirtelen támadással semmisítse meg az ellenkirály gyengülő pártját. Így ajánlotta ezt Bakics Pál és hasonló módon okolta meg tanácsát, mint Gritti a császárnak a Velenczével való gyors szövetséget.[2] Azonban a Habsburg ház sokat magasztalt politikája érdemesnek találhatta, hogy Grittit bőbeszédűségének saját hálójában fogja meg. Ferdinánd abban a hitben volt, hogy megjelenése véget fog vetni a szűnni nem akaró zavaroknak.[3]

Egészen más érzelmekkel várta János király kormányzójának eljövetelét, ki őt «nem királynak, hanem társának tekintette», a kinek márczius 21-ikén Szegedet és püspökségei jövedelmeinek jelentékeny részét kénytelen volt elzálogosítani, a kinek jóakaratát újabban is óriási pénzadománynyal — Schepper 200,000 aranyról beszél — kellett kinyernie. Már gyanakodott — s joggal, — hogy Gritti, Laski és Schepper olyasvalamit forraltak, a mi aligha mozdithatta elő az ő javát s jónak találta a Magyarországon és Erdélyben az összes idegenek, de főleg Gritti ellen támadó hangulatot még ingerültebbé tenni és kihasználni.[4]

A lakosság egy jó része Grittiben csak a gyűlölt török kényuralom képviselőjét látta. Híveit lebeszélték és a kik nem engedtek, azokkal ellenség módjára bántak. A magyar főurak arról tanácskoztak, mikép lehetne az országot a közeledő «protector» ellen legsikeresebben lázadásra birni. János király e törekvésekkel teljesen egyetértett; Czibak Imrét Erdélybe küldte, hogy ott a fölkelést szervezze. És úgy látszik, hogy ez jól értett e mesterségéhez.[5]

[1] Gévay, II. k. 1534, 139. l. — Magyar történelmi tár, III. k. 88. l.

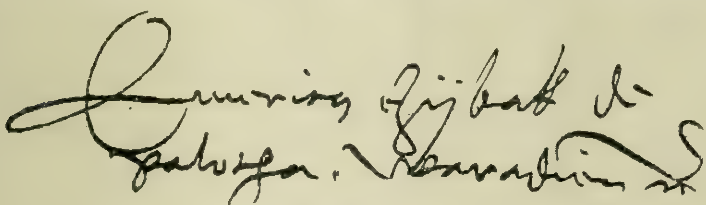
[2] 1534 aug. 1-jén kelt levél a bécsi áll. levéltárban.

[3] Gévay, i. m. II. k. 1584, 141, 146, 148. l.

[4] Tört. Tár, XII. k. 317. l. — Voyages des Souverains des Pays Bas, III. k. 549. l. — Quellen u. Erört., IV. k. 409. l. — Pray, Ep. Proc., II. k. 47. l. — Archiv f. öst. Gesch., XXI. k. 272. l.

[5] Tranquillus, i. m. 11b és 12a. l.

Czibak Imre (Cibacco) bevándorolt olasz családból vette származását és az 1514-iki parasztlázadásban, valamint a mohácsi csatában eszélyessége és vitézsége által tűnt ki. 1530-ban Buda védői és azok közt találjuk, kik Grittinek kormányzóvá kinevezését ellenezték. Szapolyai 1535-ben a nagyváradi püspöki czímet és jövedelmet adományozta neki és megtette Erdély helyettes vajdájának. Műveletlen, nyers, óriási termetű és erejű ember volt, valódi ellentéte a papi méltóságnak. Nem igen tartották megbízhatónak; azt beszélték róla, hogy átment volna Ferdinánd pártjára, ha ez püspökségét meghagyta volna. Gazdag volt, kitünő szónok, nagy erélyű és nagy befolyású ember. Azt tartották róla, hogy azért gyűlöli Grittit, mert a Báthory István halálával megüresedett erdélyi vajdaságot el nem nyerheti, mert Gritti kormányzósága óta nem volt több alkalma a királytól rokonai

50. CZIBAK IMRE ALÁIRÁSA.

részére előnyöket kicsikarni és mert a püspökségek zálogbavetése miatt saját püspökségét is veszélyeztetve látta. Tudta, hogy Gritti is gyűlöli őt, mert kineveztetését ellenezte, mert az ő parancsa és akarata ellenére ostrom alá vette és el is foglalta a Brandenburgi György őrgróf birtokát képező Hunyadot. Jól tudta, hogy Grittinek Konstantinápolyban tett azon fenyegetése, hogy «a büszke magyar mágnások fejeit meg fogja alázni», első sorban is ő rá vonatkozik. «János király mindig vonakodott ezt tenni, de a ki uralkodni akar, annak nem szabad a vérontástól félni.» Czibak dús lakomákat adott és nagy beszédeket tartott, hogy magának híveket szerezzen. «A magyar, Németország és Olaszország réme, fejtegeté, a magyar, a ki még sohasem engedelmeskedett idegennek, most a török és egy jövevény olasz rabszolgaságába esett, a ki

az országos jövedelmeket mind zsebre rakja. Az országban csak Grittinek van tekintélye. Ha az általa követelt pénzt és sereget neki megszavazzuk, magunk leszünk okai Magyarország teljes romlásának. Ennek az állapotnak véget kell vetni.» A hallgatók megértették a dolgot; ha nem is mondták ki határozatképen a kormányzó halálát, tudta mindenki, hogy az olasznak meg kell halni.[1]

A népet kiáltványok szólították fegyverre. A vagyonosak fegyverkezzenek maguk, a szegények Nagyváradon kapnak fegyvereket.

Midőn Museus, Gritti Antal udvarmestere 1534 nyarán Magyarországon keresztűl Brassóba utazott, egész kocsirakományokat látott Gyalu várába és Moldvaországba vonulni. Gyalu akkor Statilius püspöké volt. Péter vajda — kit Gritti titkára Tranquillus «bipedum omnium sceleratissimum, specimen perfidiae plusquam punicae» gyanánt jellemez — Gritti elleni gyűlöletében már áprilisban összeköttetésbe lépett Maylád Istvánnal, Nádasdy Tamás sógorával és Fogaras urával, ki akkoriban befolyásos híve volt Ferdinándnak. Azonkívül fölhívta a Habsburgérzelmű nagyszebenieket, hogy a kormányzó leküzdésére vele összeköttetésbe lépjenek. Gritti Oláhországon átvonulva már közeledett. A vajda ekkor ajándékokat és követet küldött eléje, a kit fölhatalmazott, hogy Grittivel okmány, pecsét és esküvel eszközlendő szövetséget kössön. Ez a szövetség tényleg meg is köttetett. Azután minden politikai becsület arczulcsapásával megegyezett az erdélyiekkel, hogy látszólag, mintha az ellenfélnek segíteni akarna, tekintélyes sereggel jövend az országba, hogy így Grittit annál biztosabban kézre keríthesse és megölhesse. A szebeniek visszautasították a közreműködést. Ők Grittit osztrák érzelműnek tartották és attól féltek, hogy épen emiatt fogják Oláhországban vagy Erdélyben meggyilkolni. Egyébként egész Erdély ellenséges állást foglalt a közeledő protectorral szemben. Museus beszéli, hogy mikor Brassóba utazva Hunyadon meg-

[1] Tranquillus, i. m. 12–13. l.

állapodott, egy öreg asszony adott neki szállást. Ez hallva, hogy ő Gritti szolgája, fölsóhajtott: «Szerencsétlenek, hova akartok menni? Forduljatok vissza, mert mindnyájan a halál fiai vagytok!» Az asszony férje pedig hozzátette: «Az idén rosz dolgoknak nézünk eléje; egy intés és Erdély föl fog kelni, hogy Grittinek útját állja, akár békét akar, akár háborút hoz magával.» A Gritti ellen szőtt összeesküvés még a parasztviskókban is ismeretes volt. Gritti Antal, Dóczy János és Batthyány Orbán egyaránt intették őt, ne jöjjön Erdélybe. Állítólag maga a király is azt írta neki, hogy kerüljön inkább Belgrádnak. Museus is közölte vele aggodalmait. Gritti mellőzte a figyelmeztetéseket. Megszállta a hatalmasok biztonságba ringató hangulata, a kik azt hiszik, hogy nem követhetnek el hibát.[1]

Pedig már az út kezdete sem kecsegtetett sok reménynyel. A szandzsákok és vajdák nem mutattak valami nagy buzgalmat a csatlakozásban. Egy bojárt, Eliast, Gritti a Duna partján fölakasztatott, mert nem gondoskodott kellő számú csónakról. Volad, az oláh vajda, ki őt 1532-ben oly fényes fogadásban részesítette, most — július végén — haddal jött ellene. Gritti meg volt bízva, hogy a török kincstár számára 12,000 arany adóhátralékot hajtson be tőle. Alig volt képes megnyugtatni a vajdát, a ki bevallotta, hogy őt Czibak Imre ingerelte föl. Gritti, elhárítva ezt a kellemetlenséget, most már biztosra vette, hogy Péter vajda a szövetséget fentartja vele. Így augusztus kezdetén az erdélyi havasokon átvonulva, 7-ikén elérte Brassót és a városhoz közel a Fortyogón tábort ütött.[2] Itt maga köré gyüjté a fia, Antal és párthívei által vezetett csapatokat. Antal atyja parancsára már márczius 1-én elhagyta Budát 100 janicsárral, 80 spahival és mintegy 80 magyar lovassal. Czibak Nagyváradon barátságosan fogadta. Azután összetalálkozott Dóczy Jánossal, Batthyány Orbán-

[1] Archiv f. öst. Gesch., XXI. k. 272—274. l. — Museus, i. m. 63—65. l. — Óváry, i. m. II. k. 284. sz. — Tranquillus, i. m. 16b. l.

[2] Museus, i. m. 65. l. — Della Valle, i. m. 37. l. hibásan július 6-ikára teszi a megállapodás napját. — Paduai egyet. könyvtár, 2219. sz. kézirat, 118. l. (Biografie di Veneti illustri). Ostermayer, i. m. 20. 21. l. (A datum hibásan augusztus 20-ra téve.) — Istvánffy, i. m. 196. l.

nal és Penesich Gáspárral, a kik 800 lovassal jöttek. Húsvétra érkeztek meg Brassóba.[1] A csapatok számára vonatkozó adatok nagyon eltérnek egymástól. Museus és Tranquillus, pedig ők érdemelnek legtöbb hitelt, 3000—4000 emberre becsülik a sereget. Ezekből 1000 gyalog harczos, közöttük 200 janicsár a szultán testőrségéből, a többi lovas: török, magyar és oláh. A tábor 250 sátorból állott. Ez tehát nem valami nagy haderő volt, az emberek pedig csak részben voltak jól megválogatva.[2] Gritti, a ki második fiát, a tizenkét éves Pétert is magával hozta, Brassóban nagy pompát fejtett ki, a mint az már szokása volt. 500 forintos lovon jelent meg; a lószerszám ragyogott az aranytól, ezüsttől. Társzekerek, tevék, öszvérek hordták utána a drágaságokat, az ékköveket, aranyat, ezüstöt, selymet és készpénzt. Museus mindezeket egy millióra becsüli.[3] Mint kormányzó ítélt a fenforgó polgári és büntető ügyekben és meghívta a szász képviselőket egy augusztus 26-ikán Medgyesen tartandó országgyűlésre, a melynek minden panaszos ügyben intézkednie kelle. Egy kiadott parancs értelmében a magyar nemeseknek a szultán képviselője előtt meg kellett jelenniök. Ennek következtében János király, szorongásában és félelmében, megbízta Statilius püspököt és az Erdélyben nagy befolyású Kun Kocsárdot, hogy jelenjenek meg a kormányzónál; hasonlókép tisztelgett Maylád István is, valószínűleg Ferdinánd kívánságára. Ez utóbbi ugyanis hírét vette, hogy Gritti Erdélyben való rövid tartózkodás után Bécsnek veszi útját. A küldöttek, miután kifejezték hűségüket, szépen visszavonúltak várkastélyaikba. Nemsokára a brassói táborban elterjedt a híre, hogy Ferdinánd főemberei, Bebek Ferencz és Serédy Gáspár ostrom alá vették Gritti püspöki székhelyét, Egert. A kormányzó kijelentette, hogy a várost azonnal föl kell menteni és kinevezte Batthyányt az oda küldendő sereg parancsnokává. E készülődések közepette esett meg Czibak katasztrófája.[4]

[1] Kiséretükben volt Museus, a ki azután még egyszer Budára ment és június 24-én újból visszatért Brassóba.

[2] Museus, i. m. 63—65. l. — Della Valle, i. m. 36. 37. l. — Tranquillus, i. m. 16a. l. — Archiv für öst. Gesch., LXXXIII. k. 73. l.

[3] Museus, i. m. 66. l.

[4] Della Valle, i. m. 38. l. — Tranquillus,

Gritti és Czibak egymáshoz való viszonya ismeretes. Grittit még inkább fölingerelte a hozzá érkezett hír, hogy az ellene irányzott népmozgalom középpontja Czibak területén van és hogy e mozgalom lelke ő maga; ő izgatta fel a népet, hogy Grittit és embereit megrohanja és megsemmisítse. Hogy Gritti kapott-e utasítást a szultántól Czibak kézrekerítésére, nem tudhatni. Szolimán János király képviselője előtt úgy nyilatkozott, hogy «ő nem adott neki utasítást Czibak vagy mások megölésére.» Bizonyos, hogy mindketten egymás életére törtek, s bár oktalan, de nem a legrosszabb tette volt Grittinek, hogy egy csapat lovast küldött ki Czibak elfogatására. Tranquillus találóan idézi a régi közmondást: «Insidiatorem vel in ara occideris», «a cselvetőt még az oltárnál is megölheted.» [1] De ép oly bizonyos, hogy «ha Gritti száz évig gondolkodik, sem találhatott volna ki meggondolatlanabb tettet.» [2] Azonban ki tudná bebizonyítani, hogy a parancs, Czibakot élve vagy halva kézrekeríteni, ki volt-e adva vagy sem? Della Valle, Museus és Tranquillus háromszoros állítása, nézetünk szerint, mégis elfogadhatónak látszik, hogy Czibak meggyilkolása inkább Dóczy János boszújának műve volt, mint Gritti hatalmaskodása. Dóczy halálos ellensége volt Czibaknak, mert ez régebben czivódás közben arczul ütötte. Most tehát idején valónak találta, hogy urának ellenséges hangulatát boszujának kielégítésére használja fel. Az alkalom igen kedvező volt; Czibak lassan közeledett a nemesekből és katonákból álló tündöklő kísérettel. Grittit ez nagyon feldühösítette. Hermelin-süvegét, melyet rendesen viselni szokott, a földhöz vágta és fölkiáltott: «Ez a süveg nem alkalmas két fejre; csak egy fejen maradhat meg.» Czibak mégis tartott Gritti haragjától és Dóczy izgatásaitól s egy Péter nevű barátot előre Gritti-

i. m. 17a. l. — Museus, i. m. 67. l. — Ostermayer, i. m. 21. l. — Jovius, Katonánál, i. m. xx. k. 916. l. — A bécsi áll. levéltár okmányai (Maylád levele Ferdinándhoz 1534 aug. 12.) — Archives generales du Royaume, Brüsszelben (Wassraël Gergely levele Ferdinándhoz 1534 aug. 13.).

[1] Della Valle, i. m. 38. l. — Tranquillus, i. m. 13a—16b l. — Quellen u. Erörterungen, IV. k. 409. l.

[2] Tranquillus, i. m. 16a l. — Della Valle, i. m. 38, 39. l. — Museus, i. m. 66, 67. l. — Maga Szerémi sem mond egyebet.

hez küldött, hogy a haragvót ajándékaival kiengesztelje. De Gritti ingerülten utasította vissza. Szerémi elbeszélése szerint Dóczy ekkor azt az ármányos tanácsot adta a barátnak, hallgassa el ura előtt Gritti haragját, mely úgy is hamar le fog lohadni, és birja rá, hogy közeledjen. Az együgyű ember beleegyezett és Czibak környezete intelmei daczára a Marosnál fekvő Felméren, nem messze Brassótól, tábort ütött. Dóczy most mindenkép igyekezett rávenni urát, hogy el ne szalaszsza a jó alkalmat Czibak megbüntetésére. Batthyány kijelentette, hogy ha Czibak magánvagyonát kapja jutalmúl, foglyul ejti és a kormányzónak kiszolgáltatja őt. Gritti beléegyezett. Az augusztus 10-ike és 11-ike közötti éjszakán Batthyány több száz lovassal elindult és még napkelte előtt megérkezett a felméri táborhoz. A Czibak sátra előtt kiállított őröket hirtelenül megrohanták és zajtalanul megölték. Az álmából fölriadt s félig öltözetlen Czibakot meglepték. Hirtelen fegyverre szólította embereit és hevesen ellenállt. Hogy Batthyány először szép szavakkal felszólította volna, kövesse őt mint fogoly, kérdéses. Szerémi a történetet magától Batthyánitól, tehát épen nem megbízható tanútól hallotta. Inkább hihető, hogy már Dóczy által is ingereltetve, a gyilkolás eltökéltségével indult útnak. Az erős és ügyes Czibak derekasan ellentállott és a kétségbeesett küzdelemben megtámadói közűl sokakat levert, de ezek végre gyáva alattomossággal elvágták a sátorköteleket és a súlyos sátorszövet alatt vergődő védtelen embert csapásokkal és szúrásokkal megölték. Tizenhét seb volt a hullán, írja a bajor követ. Híveit, a mennyiben nem tudtak menekülni, szintén agyonverték. A czinkosok a meggyilkoltnak lándzsára tűzött fejével tértek vissza Brassóba.[1]

Gritti épen Kunnal és Mayláddal beszélgetett, mikor meggyilkolt ellenségének fejét bemutatták neki. Nagyon meg volt ütődve. Sokszor ismételte, hogy ő nem akarta ezt; nem halva,

[1] Szerémi, i. m. 324. 332. 333. l. — Jovins, Katonánál, i. m. XX. k. 918, 919, 926. l. — Museus, i. m. 67. l. — Della Valle, i. m. 38. l. — Quellen und Erörter., IV. k. 389, 399. l. (a következőkhöz is.)

51. BRASSÓ, TERMÉSZET UTÁN.

hanem élve akarta Czibakot hatalmába ejteni. A jelen volt urak némán távoztak sátraikba és igyekeztek a táborból kijutni. A meggyilkolt valamikor Gritti Antalnak egy kutyát adott ajándékba. Ez a kutya most egykori urának fejét megszimatolva, hangos vonítással szaladgált a táborban összevissza. Magában a táborban levertség kapott lábra és egy általános előérzet azt sugalta, hogy ez az esemény közelgő szerencsétlenségnek lesz az oka és előhírnöke. Változtatott-e valamit a helyzeten Gritti azzal, hogy a meggyilkolt fejét, melyből a nyelvet Dóczi gyalázatosan kivágatta, Brassóban, hulláját pedig a felméri kápolnában egész tisztességgel eltemetteté? A bűntett már nem volt jóvá tehető. A kedvelt és tekintélyes püspök halála oly izgatottságot keltett, hogy sírján még csodákat is véltek látni. A közhangulat egy kikerülhetetlen válság felé látszott siettetni az eseményeket.

Gritti jónak látta a Fortyogón levő nyilt tábort azonnal odahagyni. Átvonult a még füstölgő, égő táborhelyen, a hol Czibak halálát lelte és az újból megerősített Medgyesre vonult. Tíz napi menet után, augusztus 23-ikán, e város előtt ütötte föl táborát. Kétségen kívül arra gondolt, hogy itt megtartja a kihirdetett országgyűlést, azután Magyarországra siet, a hol Ferdinánd sóvárogva, János király pedig szorongások közt várja. Medgyesen tényleg már sok részvevő gyűlt össze. De e közben a helyzet teljesen megváltozott. A Czibakon elkövetett gyilkosság Erdélyben nagy elkeseredést idézett elő, melyet az összeesküvő főurak ügyesen szították. Patócsi Miklós kiáltványokban hívta fel a lakosságot a fölkelésre, a török veszedelemre és Gritti kincseire utalva. A városokban, különösen Nagyszebenben ősi szokás szerint véres pallost hordtak körül a fölkelés jeléül. Kun, Kendy Ferencz, Czibak rokona és Maylád barátja, továbbá Maylád mint «a boszú triumvirjei» magukra vállalták a mozgalom szervezését. Kun Kocsárd lángoló beszéddel hívta fel a népet boszúra azon ember ellen, a ki a hazára rávetette magát «mint a kígyó a madárfészkekre.» Ezen a török-olaszon vért vérrel kell megtorolni. Rövid idő alatt a nemesség, a városok

és pórok buzgó részvétele mellett — Brassó maga 200 zsoldost állított — 35,000—40,000-nyi hadat sikerült összehozni, többnyire rosszul fölfegyverzett, harczokban kevéssé gyakorlott földmívesekből. Museus megjegyzi, hogy valóságban csak 5000 lovas volt hasznavehető. A vezérséggel Mayládot ruházták fel, a kit Gritti állítólag szintén el akart tenni láb alól.[1]

Gritti most egyszerre minden oldalról ellenséggel látta magát körülvéve. Hogy csak némileg is biztosítsa magát, kénytelen volt három nap mulva táborát Medgyesről tovább vinni és magát a várost megszállani. De itt is nehézségekre bukkant. A «kis számú, de vitéz» szász polgárság nem adott helyet a tábornak a város falai közt. Grittinek brutalis cselhez kellett folyamodni. Magához rendelte a város főbb embereit és fogságba tette őket. Így kierőszakolta a bebocsáttatást. Mondják, hogy egy földalatti alagútat is ásatott Perusich által, hogy, ha máskép nem lehet, ez úton ejtse hatalmába a várost. A polgárok odahagyták házaikat és családjaikkal a belső városrészbe vonultak fel, melynek a megerősített templom képezte a középpontját. Tranquillus írja, hogy ezt Gritti maga rendelte így, nehogy az asszonyok és gyermekek ki legyenek téve a törökök hatalmaskodásának. De bármiért történt is, szerencsétlen gondolat volt kiszolgáltatni a polgároknak épen azt a pontot, mely az egész város fölött uralkodott. Grittit figyelmeztették erre a hibára, de Dóczy szavai megnyugtatták: «mihelyt akarjuk, az erődítvény kezeink közt van.» A csapatok augusztus 27-ikén elfoglalták az üres helyiségeket, melyekben csak a legszükségesebb dolgok maradtak vissza. A főparancsnokságot Batthyáni vette át. Világos, hogy Gritti nem helyesen ítélte meg a helyzet komolyságát. Mindenekelőtt nagyon keveset tartott az erdélyiek harczképességéről. Museus az erdélyieket gyülevész bandának gúnyolja, mely az

[1] Museus, i. m. 67—69. l. — Della Valle, i. m. 39—40. l. (hamis datumokkal). — Tranquillus, i. m. 16b—17b. l. — Quellen u. Erört., IV. k. 400—424. l. — Archiv für siebenb. Landeskunde, I. k. 197—200. l. — Jovius, Katonánál, i. m. XX. k. 923. l. — Istvánffy, i. m. 198. l. — Voyages des Souv. des Pay Bas, III. k. 356. 555. l. — Quellen z. Gesch. der Stadt Kronstads, II. k. 337. l.

első komoly támadásnál mint a juhnyáj vagy disznócsorda fog szétszaladni. Gritti bizonynyal fölmentésre is számított az oláh vajda, a moldvai fejedelem vagy János király részéről. Nem tudta, hogy Volad vajda, ha akarna, sem hozhatna segélyt, miután az Erdélyből Oláhországba vezető szorosok meg voltak szállva. Gyakran érintkezett Péter moldvai vajda kanczellárjával, ki értesítéseket hozott neki az ellenség mozdulatairól. Péter maga levelet írt hozzá, melyben ígéri, hogy nehány nap alatt 12,000 lovast hoz a fölmentésre. Egy szép napon eltünt a követ, a 12,000 lovas pedig megérkezett és — egyesült az ellenséggel. Gritti ezalatt a moldvaiak segítségét várva, elvesztegette a drága időt. Közben Laskit János királyhoz küldte kérő levéllel, a melyben emlékeztette Buda ostrománál tett szolgálataira. Bizonyosan nem tudta, hogy a király két sürgős levelet menesztett a portához, kérve Gritti visszahívását, ki életétől és trónjától akarja megfosztani [1] és hogy a fölkelés az ő beleegyezésével jött létre. Hogy akarhatta volna épen ő ezt az embert a veszedelemből kiszabadítani. Elfogatta Laskit mint árulót és abba a toronyba záratta, a hol egykor Árthándy szenvedett. Megparancsolta a budai vár és a naszádok török parancsnokának, hogy maradjon veszteg, mert ő maga fog Gritti segítségére menni. Azzal lassacskán nehány ezer embert Nagyvárad felé vezetett és ott megállt, várva az eseményeket. Gritti leveleire nem is válaszolt. Számos Erdélyből érkezett levél azt jósolta neki, hogy Gritti megmentésével magát sodorja a veszedelembe. Verbőczy hasonlóképp nyilatkozott. Úgy tett most is, mint 1526 augusztusában, midőn az ország a katasztrófa előtt állott. Óvatosan Nagyváradon várta be az események végét, mindazonáltal, úgy látszik, hogy az erdélyiek támogatására 1000 ember küldött. [2]

Ekként Gritti kizárólag önmagára maradt. Augusztus végén, kisebb csoportokra oszladozva megjelent Medgyes előtt az

[1] Gévay, i. m. II. k. 1536, 70. l.

[2] Tranquillus, i. m. 17—18. l. — Szerémi, i. m. 333—336. l. — Museus, i. m. 68—69. l. — Della Valle, i. m. 39—42. l. — Quellen und Erörter., IV. k. 410—412. l.

MAGYAR

TÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ÉS

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SCHÖNHERR GYULA

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1901

GRITTI LAJOS

1480—1534

IRTA

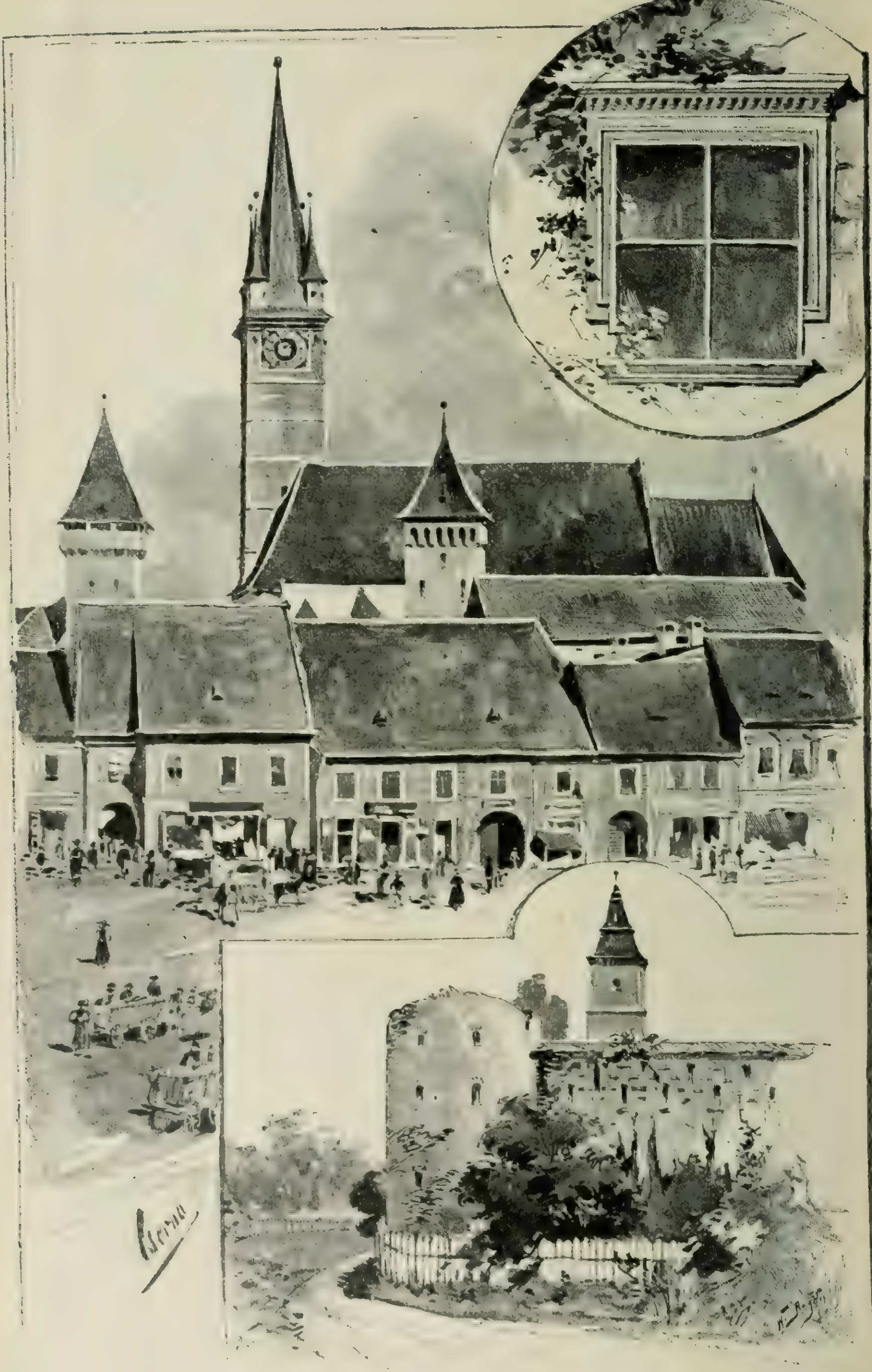
Dr KRETSCHMAYR HENRIK

BUDAPEST

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KIADÁSA

1901

ostromlók előhada, 2000 ember. Ezeket kitörések által akarták harczra ingerelni; de a kisérletek nem vezettek czélra, mert az ellenség mozdulatlanul húzódott meg sánczaiban; a vezérek nem ismerték a vidéket és nem is voltak nagyon megbízhatók. Szeptember 23-ikán egy újabb kitörés nem folyt le kedvezőtlenül, de azért a helyzet egyre aggasztóbb lett. Az ostromló főhad már minden oldalról körülözönlötte a várost. A védelemben kevés buzgalom mutatkozott, mert a vállalat lelke, Gritti, komolyan megbetegedett; heves epeláz vett rajta erőt. Nyomorultan, megtörve, egykedvűen feküdt ágyában napokig. Nagyon keveset evett és a folytonos izgalmak sorvasztották. A három magyar vezér, Batthyány, Dobó Ferencz és Dóczy kedvet mutatott az ostromlókhoz átmenni' és a kormányzót sorsára hagyni. Tranquillustól hallhatta, mint akarják elárulni, eladni. Újra meg újra fizetnie kellett, hogy a jó hangulatot fentarthassa. Ilyen körülmények közt a szökés jutott eszébe. Szeptember 23-ikán hadi tanácsot tartott, a melyben Gritti Antal és Tranquillus, a titkár kifejtették nézetüket, hogy mindenkitől el van hagyatva, hogy csupán a legszükségesebb kisérettel és a legértékesebb kincsekkel el kell menekülnie; két nap alatt elérheti a Dunát, Belgrád felé még szabad az út. Azután nem lesz nehéz hadat vezetni a város fölmentésére. A túlerő elől való menekülésben nincs semmi megbecstelenítő. Azután példákat soroltak elő az olasz történetből hasonló esetekre. Grittire a nyomós okok hatással lehettek, még sem tudta magát eltökélni. Végül mégis Dóczy és Batthyány tanácsát fogadta meg, kik az ellenséggel való alkudozást ajánlották. Ez talán eredményre vezetett volna, ha Dóczy, kit az alkudozással megbiztak, becsületesebb ember lett volna. Nem jött létre semmi eredmény, mert, mint Della Valle mondja, az ostromlók Dóczy kiadatását követelték, ő pedig ezt a feltételt elhallgatta. Maylád szeptember 28-ikán készületeket tett a rohamra. A tarka elemekből álló hadat öszpontosította; képviselve voltak abban a három nemzet minden osztálya s velük oláhok és moldvaiak. A nagyszebeniek is — habár kedvetlenül —

52. MEDGYES FŐTERE, A BÁSTYATORONY ÉS A GRITTI-HÁZ ABLAKA.

részt vettek az ostromban. Nádasdy Tamás se szalasztotta el az alkalmat; 660 harczost hozott halálos ellenségének megsemmisítésére és ezek a városhoz legközelebb foglaltak állást. A helyzet egyre súlyosbodott. Museus nem minden ékesszólás nélkül tárgyalja a helyzetet, midőn a legszükségesebb élelmi és hadi szerek teljesen hiányoztak, a városban pedig kincsek voltak fölhalmozva. A kenyér, liszt, abrak csaknem teljesen elfogyott. Lőpor alig volt; de annál több volt a drágaság aranyban, ezüstben, selyemben, ékszerben és a forintok százezreiben. Bőven volt pénze mindenkinek. Museus maga 300 forintot, értékes ékszereket, fegyvert, lovat és könyveket vesztett el. A szentírás szavaival vígasztalta magát: az Úr adta, az Úr el is vette, az Úr neve legyen áldva! «Halljátok tehát, mikép mentünk tönkre.» [1]

A szeptember 28-ikáról 29-ikére következő éjszakán az ostromlók ágyúzni kezdték a város egy gyöngébb falát.[2] A több óráig tartó lövöldözésre 20 lépésnyi rés támadt a falban. De ezt egy földből és fából épített sáncz védte meg, mely a falnál is erősebb volt. Az ostromlók, rohamra készen, szüneteltek. A rést törökök foglalták el. Gritti a kimerült harczosok közt frissítőket osztatott szét. Ő maga betegen, erőtlenül feküdt ágyában. Ekkor a megerősített templom felől harangszó és puskatűz zaja zendült meg. A polgárok fehér zászlót tűztek ott ki és hangos kiabálással szólították fel az ostromlókat, hogy törjenek a városba; ugyanazok a polgárok a kik esküt tettek, hogy nem fognak fegyvert Gritti és emberei ellen; az olasz most láthatta, mennyire nem lehet bízni a kényszer által kicsikart esküben. A polgárok nyíllal és puskával támadtak a kormányzó háza előtt felállított őrökre s a falakon harczoló katonákra és belőttek az ablakon a szobába, a hol Gritti a szenvedésektől félig eszméletlen állapotban feküdt. Nem volt már biztos hely az egész városban.

[1] Museus, i. m. 70. l. — Tranquillus, i. m. 18—22. l. — Della Valle, i. m. 42—44. l. — Magy. tört. tár, III. k. 97. l. — Quellen u. Erörter., IV. k. 409. l.

[2] Erre és Gritti halálára vonatkozólag Museus i. m. 70—74. l. Delle Valle, i. m. 44—51. l. Tranquillus, i. m. 22—25. l. Szerémi tudósítása, 336—340. l. csak Szapolyait illetőleg megbízható.

A beteg emberben még egyszer föléledt a harczi kedv. Nem akart nyomorultan az ágyban elveszni. Felöltözködött, lóra ült;

53. GRITTI MEDGYESI SZÁLLÁSA.

még meg akarta menteni, a mi menthető volt. Hű szolgáját, Sztoján Mátyást elküldte a magyar vezérekhez, hogy vitéz ellenállásra buzdítsa őket. A magyar lovasok már lovon ültek, hogy

elhagyják a várost és átmenjenek az ellentáborba. Grittihez, ki fáradtan, a láz szomjúságától gyötörve, apathiával állott a város kapujánál, odajött Batthyány Orbán. «Mit tegyünk?» kérdé. «Mit tegyünk?» felelé hevesen a beteg. «Azt, a mit nekem megígértetek és a miért annyi kincset adtam nektek. Mit tegyünk? A mit a becsület parancsol: Harczoljatok! És még azt kérditek, mit tegyünk!!» Batthyány szó nélkül távozott. Nehány percz mulva egy török jelentette az elárult Grittinek, hogy a magyar katonák a török szállásokat fosztogatják. Della Valle küldetett ki, nézze meg, igaz-e a hír. Vissza is jött csakhamar a tudósítással, hogy igaz. A magyarok az ellenségnek megnyitottak néhány fali ajtót, melyeket a polgárok Gritti jöveteléné1 csak felületesen falaztattak be. E falréseket megtágították. Az ostromlók e fölkiáltással: «ne féljetek, magyarok, semmi bajotok sem lesz!» minden oldalról benyomultak. Gritti magyar vezérei urat cseréltek, először is Batthyány, kinek emberei azonnal megrohanták a törököket. Azután Perusich pártolt el, pedig csak az imént kapott nagy ajándékokat. Dobó Ferencz nagyban igyekezett ura kincseiből, a mit csak lehetett, magának félretenni. Úgy látszik, hogy csak Dóczy csinált a szükségből erényt és mivel nem számíthatott kegyelemre, mindvégig kitartott. A törököket, kik nem képeztek önálló testet és a kiket a sietségben különböző pontokra helyeztek, agyonverték. Az oláhok a város elé vezették és kegyetlenül lekaszabolták őket. A következő napokon sorban fekve lehetett látni hulláikat a falak előtt. Borzalom tanyája volt az egész város: mindenfelé holttestek, menekülők és üldözők üvöltése, puska- és ágyútűz dörgése, vészharangok zengése, piszok, lárma, zavar, vér és halál.

Grittinek látnia kellett, hogy minden el van veszve. Egy janicsárcsapattal talán még menekülhetett volna. Az ostromlók állítása szerint kétszáz török el is menekült. De a megtört Gritti már nem volt képes hősies eltökélésre és — bármennyire hihetetlen — egyezkedést kisérlett meg Péter vajdával, a ki oly becstelen módon megcsalta és elárulta. Gritti mindkét fiát

kiszolgáltatta neki, hiába kérte Antal könnyezve, hogy ha már meg kell halnia, halhasson meg fegyverrel a kezében. Azzal Gritti búcsút vett híveitől, János rokonától, öt szolgájától és Della Valletól. Végső szavai, ha csakugyan úgy voltak mondva, mint Della Valle állítja, bizonyos nagyságot tanusítottak a szerencsétlenségben. Bemutatta nekik a moldvai vajda levelét, ki felhívta, hogy magát, két fiát, szolgáit és holmiait rá bízza; esküszik mindenre a mi szent és igazságos, hogy semmi bántódása nem lesz. Ők óva intették, ne higyjen az álnok embernek. De Gritti nem hallgatott rájuk. Erre elhagyták a várost, csak Gritti János maradt vissza. Egy lovas azonnal megrohanta Gritti Lajost, leütötte a hermelin kucsmát fejéről és le akarta vágni. A megtámadott gyöngeségében nem védhette magát. De kísérői leütötték a lovast. Della Valle erre azt indítványozta, térjenek vissza a városba. Azonban Gritti, bár a halállal nézett szembe, nem fogadta meg a tanácsot, hanem visszaküldte a kamarást, megbízva őt, ha Isten segedelmével viszontlátná Velenczét, szegény ősz atyjának tegyen jelentést arról, a mit itt látott. Ugyanilyen megbízást adott Museusnak is. Della Valle menekülni igyekezett.

Grittit a moldvai lovasok azonnal körülvették, kifosztották, azután, csak a legszükségesebb öltözetet hagyva meg rajta, a vajda elé vezették. Ez az ismételt szószegést még sátáni gúnynyal tetézte. Biztosította Grittit, hogy szavához híven épen nem bántaná, de a magyaroknak tett ígéretei következtében kénytelen őt nekik kiszolgáltatni. Ez Gritti sorsának megpecsétlése volt. Hiába erősítette, hogy Czibakot az ő parancsa ellenére ölték meg, hiába hivatkozott a méltóságra, mely őt mint a szultán képviselőjét megilleti, és a büntetésre, mely gyilkosait érni fogja. A katonák dühösen kívánták halálát. Ekkor belenyugodott sorsába és csupán azt kívánta, hogy gyorsan hajtsák végre az ítéletet és szentelt földbe temessék.

Azzal erőtlenül esett térdre az országút sarában és a hóhérbárd a súlyos betegre lecsapott. A férfi, ki a kivégzést eszközölte, jutalmul az áldozat csizmáit kötötte ki magának. Tudta,

54. A SZENT-FERENCZRENDIEK TEMPLOMA MEDGYESEN.

hogy azokban nagy értékű gyöngyök vannak és eladta Patócsi Miklósnak, Czibak unokaöcscsének egy lóért és 38 magyar aranyért — nem csekély hóhérdíj. Batthyánynak megkegyelmeztek. Dobó urának kincseiből magához vett 116,000 aranyat és odább állott. Dóczy hasztalan könyörgött életéért, Kun Kocsárd megmondta neki, mondja el a «Domine non sum dignus»-t és készüljön a halálra. A még életben maradt törököket a moldvaiak nyársra húzták. Gritti fiait Péter vajda magával vitte Moldvaországba és bizonyos, hogy élve nem kerültek ki a kezeiből. Azt beszélték, hogy az ifjabbat vízbe fojtották, az idősebbet lefejezték.[1] A kormányzó holttestét barbár módon meggyalázták. A véres maradványokat Kun Kocsárd közbenjárására a medgyesi Szent Ferencz-rend kolostorában temették el. A kolostor guardiánja szitkozódva akarta a temetést meggátolni, de hasztalan.

Gritti kíséretének előkelőbbjei megmenekültek. Della Vallét szökése közben elfogták és Patócsi elé vezették, a ki jó bánásmódban részesítette. Hogy a magyarokat jobban kileshesse, színlelte, mintha nem tudna magyarul és Bécsen át június 14-ikén Velenczébe tért vissza.[2] Museust Gritti Antal egy más hivatalnokával együtt Bécsben február 3-ikától 7-ikéig szigorú vallatás alá vették, azután a velenczei köztársaság közbenjárására szabadon bocsátották.[3] Tranquillus, ki Perusich védelmébe ajánlotta magát, ennek árulása után szintén futásban keresett szabadulást és mintegy csoda által menekült meg. Egyenesen Francziaországnak vette útját. János király Gritti halála után megfosztotta jövedelmeitől, kivéve az egri prépostságot, mely az ő kormányzására volt bízva.[4] Gritti Jánost Kun Kocsárd mentette meg; sikerült Belgrádon át Velenczébe futnia.[5]

[1] Magy. tört. tár, III. k. 110. l. — Hurmuzaki, i. m. II/I. k. LXIII.

[2] Della Valle, i. m. 49—60. l. — Karácsonyi J., Olasz fogoly Gyula várában 1534-ben. Békésvármegyei régészeti társulat évkönyvei, IV. k. 54. l.

[3] Museus, Constitutio, 75—81. l. —Paduai közkönyvtár (71. o., A. 8.) — Óváry, i. m 305. 308. 309. sz. (A bécsi velenczei követ jelentései.)

[4] Tranquillus, 25a|b. — Magy. tört. tár, III. k. 110. l.

[5] Magyar tört. tár, III. k. 110. l.

A MEDGYESI SZENT-FERENCZRENDI TEMPLOM BELSEJE.

Rajzolta Cserna Károly.

Gritti bukása után János király iparkodott a zsákmányból[1] mennél többet megszerezni. A Dóczy várában talált kincseket három kocsin Budára viteté. Dobónak is ki kellett adnia az

55. A MEDGYESI SZENT-FERENCZRENDI TEMPLOM ÉS KOLOSTOR.

elharácsolt értékek egy részét. A Gritti kíséretében jött zsidókat és görögöket, kik pénzt és műtárgyakat hoztak magukkal, szintén kifosztották. A királynak legalább ennyi haszna volt Gritti

1 Szerémi, id. m. 338–340. l. — Nuntiaturberichte, 1. k. 316. l.

kormányzóságából. A magyarok nagy többsége «nagyon meg volt elégedve», hogy Gritti és hozzá még Laski csodálatosképen maguk estek a verembe, melyet a királynak ástak.[1]

Gritti Lajos nem tartozott azok közé, kik ha letűnnek, hézagot ne hagynának maguk után. Olyan állást foglalt el a világban, a mely hiányát érezhetővé tette. Minő magatartást fog tanusítani a szultán védenczének halála miatt a magyar királylyal szemben? Mennyiben fog Gritti bukása a Habsburg ház politikájára befolyást gyakorolni? Ez a két nagy kérdés foglalkoztatta az embereket az elesett sírja fölött. Halála újból kiindulási pontjává lett a Habsburgok Magyarországot leigázó törekvéseinek.

Ferdinánd az értesítést Gritti haláláról már négy nap mulva, 1534 október 3-ikán megkapta. Ő és nővére azt a reményt táplálták, hogy a magyar ügyekben rájuk nézve kedvező változás fog beállani, miután a magyarok János királyt ép úgy mint Grittit megúnták. Bakics Pál augusztus 1-én adott tanácsát Thurzó Elek a hó utolsó napján megújította: ragadja meg Ferdinánd az alkalmat Magyarország elfoglalására és vagy keljen Grittivel harczra vagy lépjen szerződésre Jánossal, de a kormányzót semmi esetre se engedje az országba. Ez sokat árthatna és édes keveset használhatna, mondá Schepper is Ferdinándnak és Granvellának. Bécsben most azt hitték, hogy Gritti, szép szavai és tanácsai daczára, tulajdonkép meggátolta, hogy Ferdinánd a portánál egész Magyarország birtokbavételét kieszközölhesse. «Isten bocsássa meg ezt a megboldogultnak», mondá Statilius püspök 1535 januárius havában a velenczei követnek, Contarininak. Mária királyné egy november 1-én kelt levelében épen nem titkolja megelégedését az eset fölött s egyenesen kimondja: Gritti csak azért jött, hogy rosszat tegyen és most megérdemlett jutalmát vette.[2] A megkönnyebbülés érzetével fogadták a katasztrófa hírét. János

[1] Quellen und Erörterungen, IV. k. 410. l.

[2] Gévay, i. m. II. k. 1536, 7. l. — Bucholtz, i. m. IV. k. 131. k. — Oláh M. levele Gerendihez, Brüsszel, 1535 jan. 30. Mon. Hung. hist. Dipl. I. k. 534. l. — Voyages des Souv. des Pays-Bas, III. k. 549, 551, 554, 556, 557, 558. l. — Magy. tört. tár, III. k. 88. l.

Warhaffte geſchicht/wie
herr Ludouico Griti
von Conſtantinopel in die Wa=
lachey ankommen/ vnd in
Sybenbürgen erſchla=
gen iſt den 28. Sep=
tembris. 1534.

EGYKORÚ UJSÁGLAP GRITTI HALÁLÁRÓL.

Herr Ludovico Griti des Hertzogen von Venedig beysun/ so zu Constantinopell an des Türcken hoff aufferzogen/ vñ in sondern genaden gewesen/ ist/ daselbst von im abgefertiget wordẽ mit tausent Janitschern vnd acht hundert pferden/ vnd auff die Walachey gezogen. Aldo er böß practicken fürgenomen/ etlich der mechtigsten herrn der Walachen an sich gezogen/ vnd auff sein parthey bracht hat/ in willen den Wayda daselbst zu entsetzen.

Dasselb aber gedachter Wayda zu frü gewar worden ist/ sich gesterckt/ vñ den Griti genötet/ im die Walachen/ so er jhm anhengig gemacht het/ zu zustellen. Dero fürnemsten er die meüler vnd nasen abschneyden/ vnnd die andern niderhacken lassen/ hat Griti gesagt/ ob er dẽ Kaiser vngehorsam sein wöl. Darauf er geantwort/ nayn/ Der Kaiser aber hab jm solche sachen mit jm zu handlen nit befolhen. Dagegen Griti gebetten/ jn on schaden in Sybenbürgẽ zihen zu lassen. Das d Walachisch Wayda bewilligt/ vnd jm zu seiner verglaitũg noch tausent man zugeben hat.

Als Gritti in Sybenburgen ankomen ist/ seyn jm der herr Zibac Bischoff zu Wardein/ vnnd der Wayda in Sibenbürgen entgegen gezogen mit anderthalb hundert pferden jn zu empfahen. Vnd do sie auff vier meil in einem dorff gelegen sein/ hat Griti aus geschickt/ vnnd ernenten Bischoffen Zibacк

sampt

sampt seinem volck bey nachts nider hacken lassen/ mit befelh jm des Bischoffs haupt auff einem Sebel zu zůfüren. Vnd den Mailaten/der dieselbe nacht auch bey dem Bischoff gelegẽ sein solt/ aber nit entgegen gewesen ist/gleicherweiß niderzuhacken.

Darob die Sibenbürger erzürnet sein/vñ haben mit hilff des Waida aus der Molda vnd ettlicher hunger/Zecken vnnd Walachen / ein mechtig groß volck versamelt/vñ den Griti sampt seinen sũnen vnd etliche mechtigen herrn in einẽ festen Stetlin Medwisch genant/ein zeytlang belegert.

Letzlich seyen die Burger mit etlichen hungern vereinigt / in den kirch thurn oder freydthoff geflohen/ vnd haben die Gritischen mit schiessen vnd werffen/so weit beschedigt/vnd getrungen/ das sie zum teil vber die Statmaurn außgefallen sein/vnd zum teil die thor selbst eröffnet/vñ sich dem Mailat obersten hauptman in gnad ergeben haben.

In dẽ selben haben die Sibenburgischen vnd mituerwanten inn die Stat getrungen / des Griti volck alles/etlich melden in drey tausent erschlagen. Aber Griti/sein zwen Sün/auch Doci Janisch vñ Luti Janischerban / haben sich in einem hauß auff das sterckist vertarrast gehabt.

Do sollichs der Mailat erfarn/hat er das haus erbrechen lassen/den Griti/der sich nit gerürt/ noch gegen ihm auffgestanden ist/ in einem sessel gefunden/selbst bey der hand genomen / sampt bemelten

seinen Sünen/vnd Doci vnd Luti Janisch für das Stetlein/in dz leger zu seinen zelten gefürt/ daselbst den Griti mit eigner hand nider gehackt.

Vnd einen gepman in seinem blůt wol gewaschen/dem Doci Janisch anlegen/vnd jn etlich mal vmb die zellt/vnter dē volck vmbfüren lassen/ Darnach hat er jn/sampt dem Luti Janischerban vnd zweyen des Griti sünen auch nider gehackt/ die der massen geendet haben.

Janus Wayda enthelt sich im Geschloß zu Wardein xxj. meyl von dannen/vñ wöllē die hungern keinen Türckischen herrn mer gedulden. Vnd hat der Hoffrichter zu Ofen/des Griti güter in das Geschloß füren lassen/besorgen sich die Pester. Vñ was sich auff soliche geschicht weyter zutregt/gibt die zeyt zu erkennen. Der gütig herr Gott sey mit vns allen. AMEN.

promitterent, uelle se ipsis dedere. Moldaui ingenue promiserut, ac stabiliuerunt literis ad gubernatorem datis, quem, postquam in eorum potestate fuit, tradiderunt necandum Hungaris, negantes se occidere posse, iureiurando teneri. O perfidiam singularem, & inauditam: interpretantur se uacare crimine, quod aliu carnificem subiecerint. Ianizeri omnes ad unum prius nudati, deinde lanceis confixi interiere. Gubernatori caput iussu Francisci Chendi amputatur, & Petro Vayuodæ missum est: sæuitum est in cadauer more barbarico; cor extractum pectore dissecto, manus, pedes, singuli digiti abscissi, dimissiq; per ciuitates Hungariæ: Gothardus tamen Chun, quo maiorem hostem non habuit, reliquias corporis in loco sacro humauit: Filij obducti in Moldauiam etiam mandato Vayuodæ interempti dicuntur, egregia indole, summæq; spei adolescentes: alter duodecimum: alter uero uigesimum annum ætatis agens. Hunc exitum habuit Vir magnitudine animi, & consilij nemini Principum nostræ ætatis, priscorumq; temporum, si fortuna paraccessisset, inferior: Parcus cibi, & potus; uictu parabili assuetus; somnum naturali desiderio finiens; pecuniæ neque tenax, neque profusus; appetens laudis, & gloriæ; plusquam dici potest laboris, & periculorum contemptor; perpetua constantia memoriaq; incredibili: hunc summis omnibus, & præclaris dotibus abundantem, excultumq; natura ad res magnas uidebatur genuisse; addiderat ei decorum, & procerum corpus oris dignitatem, & facundiam, cui plurimum fidei, & admirationis conciliabat permixta grauitas cum sapientia. Errant uehementer, qui

cum

56. TRANQUILLUS KÉZIRATÁNAK GRITTI HALÁLÁRÓL SZÓLÓ RÉSZE.

királyban egészen más érzelmeket kelthetett a Medgyesről érkezett hír. Mindenekelőtt örvendhetett: megszabadult a gyűlölt, veszélyes embertől, a gyanús vetélytárstól, a ravasz hitelezőtől. A helyett, hogy pénzügyi kötelezettségeit teljesítse, kormányzója hátrahagyott kincseit magának tarthatta. Ez a vége — mondá — a velenczei gőgnek és a török zsarnokságnak. A fölkelés vezéreit megjutalmazta. Maylád Istvánt, ki Ferdinándtól teljesen elpártolt, erdélyi vajdává nevezte ki. A nagyváradi püspökséget és a kincstárnoki méltóságot Fráter György kapta meg, ki pályáját Ferdinánd elleni ügyes sakkhúzásokkal kezdte meg. De mennyire megzavarhatta ezt az örömet a szultántól való félelem. A velenczeiektől is tarthatott, kik Gritti meggyilkoltatását nem nézhették közönyösen. Azt kezdték beszélni, hogy János két Lajosnak okozta halálát. Mindenkivel szemben erősen hangsúlyozta ártatlanságát. Kész volt Gritti kincseit a velenczei signoriának kiadni, ha ez ügyét a szultánnál pártfogásába venné. A szultánnak a bagdadi udvarba azt a jelentést tette, hogy a nép dühét lehetetlen volt fékezni, hogy általános amnestiát kellett hirdetnie, különben egész tömegek átpártoltak volna Ferdinándhoz. Másokat okolt a medgyesi esetért. Azt híresztelte, hogy Ferdinánd a bűnszerző, pedig épen azokban a napokban folytatott vele békealkudozást. Azt is állította, hogy Ferdinánd egyes gyilkosokat védelmébe vett, a többi között a moldvai vajdát! Ferdinánd tette volna ezt, kit VII. Kelemen pápa, János király közbenjárására, intett, hogy vele együtt működve lépjen fel Szolimán ellen, ha ez Gritti halála miatt Magyarországot újra megtámadná?[1]

A szultán, úgy látszik, már kezdettől fogva tisztában volt a helyzettel s János királyt tartotta a vértett okozójának. Arra gondolt, hogy az 1.200,000 arany adót, a melylyel János a portának tartozott, beköveteli, jól tudva, hogy lehetetlent kíván.[2]

[1] Quellen u. Erörter., IV. k. 427. l. — Gévay, i. m. II. k. 1536, 10. 11. 18. 19. 24. l. — Magy. tört. tár, III. k. 79. 83. 86. l. — Óváry, i. m. II. k. 326. l. — Bucholtz, i. m. IV. k. 141. l.

[2] Gévay, i. m. II. k. 1536, 10. 12. 17. 23. 36. 58. 69. 74. l. (Nogarola jelentése Junisz béggel végbement tárgyalásáról.) — Bucholtz, i. m. IV. k. 132—140. l. — Urkundenbuch, 65—69. l. — Huber, i. m. IV. k. 53—57. l.

Később azonban hangulata változott és úgy nyilatkozott, hogy Gritti csak megérdemelt jutalmát vette el s hogy Törökországban kínosabb halált kellett volna elszenvednie. Meglehet, hogy a porta ellen szőtt háborútervei napfényre kerültek. János király vádjait Ferdinánd ellen kezdettől fogva kevés figyelemre méltatta. Lehet, hogy ez Ibrahim befolyására történt, a ki még most is a Habsburgok javára szolgáló politikát látszott folytatni. 1535 január havában kelt leveleikben mind a ketten csak azt kívánják a római királytól, hogy a porta képviselőjének gyilkosait a közöttük fennálló baráti viszony értelmében ne vegye pártfogásába, hanem ellenkezőleg büntesse meg. Ferdinánd 1535 márczius 23-ikán és június 3-ikán küldött leveleiben kizárólag Jánost okozta Gritti haláláért. A szultán és a nagyvezér erre elhatározták, hogy az ügyet újabb vizsgálat alá veszik és a porta tolmácsát, Junisz béget bízták meg vele, kit Zárai Jeromos és Schepper megvesztegetéssel úgy is már Ferdinánd részére térítettek volt és a ki — ha az elbeszélés igaz — már a télen Ferdinánd javára működött a szultánnál. Az ő biztosi kiküldetése Magyarországra nagy siker volt a Habsburgok törekvései szempontjából. János király ajánlatát, mely szerint megelégszik a trón birtoklásával halála bekövetkeztéig, most már nem fogadták Bécsben kellő méltánylattal; sokkal nagyobb előnyöket reméltek a portával folytatott közvetetlen tárgyalásokból. Junisz bég János király bűnrészességére csalhatatlan bizonyítékokat hozott napfényre. A király nem tagadhatta, hogy Gritti vagyonának, kincseinek nagy részét magához ragadta. Junisz bég, kit a medgyesi mészárlásból megmenekült Gritti János alaposan informált, durva nyiltsággal támadt a királyra: «Csak ne tagadd, te ölted meg Grittit! Micsoda fejedelem vagy te, mondj le már egyszer az országról, ha már egyszer a királyi méltóságot nem tudod betölteni!»

Ferdinánd a Junisz béggel való közvetetlen érintkezésre hű tanácsosát, Nogarola Lénárt grófot rendelte ki. Junisz bég kezdettől fogva azt a véleményt nyilvánította, hogy a porta hajlandóságot mutat az országot Ferdinándnak átadni. Csak jobban ki

kell használni a vizsgálatnak Ferdinándra oly kedvező és Jánosra kedvezőtlen és meggyalázó eredményeit. Nogarola nem fukarkodott az arannyal, hogy a tolmácsot jó hangulatban tartsa. «Reményli, mondá a válásnál, hogy a szultán évről-évre beküldendő tiszteleti ajándék fejében le fogja venni kezét Jánosról». Ugyanabban az időben — 1535-ben, késő őszszel — János király bizonyos föltételek mellett maga is hajlandó volt az országról lemondani. Valóban úgy látszott, mintha Gritti halála keleten az erők nagy változását idézné elő.

Azonban a körülmények gyorsan megváltoztak. A szultán hasznosabbnak ítélte Magyarországon a két-királyos rendszert fentartani; az osztrák politika főtámogatója pedig, Ibrahim basa, hivatalos gyilkosok tőrei alatt vérzett el. Ez alkalommal még egyszer felújult Gritti nevének emlékezete.

A szerencsétlen Magyarországra mindez nagyon kevés jelentőséggel birt. Ezentúl is, hosszú ideig az egymással küzdő hatalmak labdája maradt.

57 GRITTI PECSÉTJE.

FÜGGELÉK.

A tárgyamra vonatkozó főbb munkákat és forrásokat röviden a következőkben sorolom fel. Gritti Lajosról életrajzokat tartalmaznak[1] a Biographie universelle, a Biographie generale s az Ersch és Gruber Encyklopaediája. A Biographie universelle[2] Louis Gritti czímű czikke Sataberrytől, hibákkal van telve. E. Beauvois czikkéről a Biographie généraleban[3] ugyanazt lehet mondani. Ellenben Pallmann R. tanúlmánya[4] a legutóbb említett műben, legalább a mi a fő dolgokat illeti, elfogadható. Ennek a munkának a hatása vehető észre Révész Ferencznek az Erdélyi Múzeumban[5] megjelent dolgozatán is, «Gritti Lajos szereplése Magyarországon», a mely nyomtatott források alapján és levéltári adatok fölhasználása nélkül, Pallmann eredményeit alig tudja valamivel gyarapítani. Ide tartozik végül a szerzőnek, Huber Alfonz, az elhalt tudós tanár ösztönzésére írt tanúlmánya az «Archiv für österreichische Geschichte» 83. kötetében.

A Gritti életére vonatkozó főforrásokból megemlítendők:

1. Gritti életrajza 1531-ben szolgálatba lépett kamarásától, Della Valletől: *Una breve narrazione della grandezza, vertu, valore et della infelice morte dell' illustrissimo signore comte Aloise Gritti dell' serenissimo signore Andrea Gritti Principe di Venetia, comte del gran Contado di Marmaros in Ongaria et generale governatore di esso Regno et general capitaneo dell' esercito regio appresso Sulimanno Imperatore dei Turchi et alla Maesta del re Giovanni* (9 lap).

Della Valle Ferencz meglehetősen megbízható tudósító, habár, a mi különben természetes, ura iránt kissé elfogúlt. Számadatai (a csapatokra

[1] Azt a «történeti források nyomán» írt kis életrajzi vázlatot, mely bizonyos A. R.-től *(Róth Ágoston?)* a Brassóban, Gött János által kiadott «Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde»-ban (II. füzet, 29—30. l.) látott napvilágot, nem veszem figyelembe.

[2] XVII. k. 572. l.

[3] XXII. k. 126—7. l.

[4] I. sorozat, 91., 432. s köv. l.

[5] VII. kötet (1891/92), 134—160., 211—257. l.

vonatkozólag) rendszerint túlzottak. A tudósítás itt-ott nehezen áttekinthető, sőt zavaros. Becsesek az országot és népét jellemző részletek.

2. Gritti bukásának leírása Museo Ágostontól, Antal nevű fiának nevelőjétől, és ugyanennek 1535 februárban Bécsben kelt vallomásai: *Fr. Augustini Musei Tarvisini de expugnatione Megghes cui interfuit ad Franciscum Contarenum oratorem* (63 l.). *Fr. Augustini Musei Tarvisini constitutio sive interrogatio a mareschalco Caesareae Maiestatis sibi et socio Petro Cremensi facta post de Buda in Viennam reditum. Anno 1535.* (75 l.).

Museo meggondoltabb és kevésbbé terjengő tudósító, mint Della Valle.

3. A Gritti titkára, Tranquillus Andronicus által szerkesztett életrajz: *Tranquilli Andronici Dalmatae Traguriensis de rebus in Hungaria gestis ab illustrissimo et magnifico Ludovico Gritti, deque eius obitu epistola.*

Tranquillus művelt és — mint Gritti bizalmi embere — jól értesült író, de ítéletében ura irányában még Della Vallénál is elfogúltabb; János király, Czibak és a magyarok iránt pedig nagy ellenszenvvel viseltetik. Gritti terveinek fölismerésére keveset nyújt; őt mindenütt mentegeti.[1]

[1] Az 1. és 2. szám alatt felsorolt források a velenczei Bibliotheca Marcianából származnak (codd. 122. classe 6. és 305. cl. 10.); ezeket, nem épen hibátlanúl, Nagy Iván adta ki a Magyar Történelmi Tár III. évfolyamában. A Tranquillus-kézirat (3.) a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumban található, 3760. fol. lat. jelzés alatt és eddig kiadatlan.

A SZERKESZTŐ UTÓSZAVA.

Gritti életrajzát Kretschmayr Henrik dr., bécsi egyetemi magántanár, felszólításunkra írta meg a Magyar Történelmi Életrajzok számára; német szövegét az eredeti kéziratból Irmey Ferencz ültette át magyarra, s a fordítást Varjú Elemér vizsgálta felül.

Nem első eset, hogy külföldi író munkája vállalatunk kiadványainak sorozatában helyet foglal, de elég ritka arra, hogy nyilatkozatra érezzük miatta magunkat kötelezve az olvasóközönség irányában, mely megszokta, hogy hazai történetíróink tollából ismerje meg történelmünk nevezetes alakjainak élete folyását. A Magyar Történelmi Életrajzok 1890-iki évfolyamában Bethlen Gábor életrajzát a prágai Gindely Antal írta meg, a ki, mint a harmincz éves háború történetírója, joggal vállalkozhatott ama fontos szerep megrajzolására, mely a magyarság és a protestantizmus egyik legnagyobb alakjának a világtörténelem e nevezetes korszakában osztályrészül jutott.

Senkinek sem jut eszébe Grittit, az olasz kalandort, világtörténeti jelentőség tekintetében összemérni Bethlen nagy alakjával; de a szerep, melyet a végzet Magyarország történetében juttatott neki, egy nagy nemzetközi actio központjává tette őt, és sokszoros összefüggésben állván e kor világpolitikájának vezető kérdéseivel, nem csodálkozhatunk felette, hogy idegen nemzet történetíróinak érdeklődését is felkölté személye iránt.

Szerzőnk, ki ez idő szerint Velencze történetének, s első sorban az ozmán uralommal folytatott harczainak megírásával

foglalkozik, ez irányú tanulmányai folyamán lett figyelmessé az ellenszenves, de történelmi és lélektani szempontból egyaránt érdekes alakra, s mikor életrajza megírására vállalkozott, épen annak világtörténeti vonatkozásai felderítését tűzte ki közelebbi feladatául. Az elfogulatlan biráló természetesnek fogja találni, hogy a magyar viszonyok megrajzolásánál nem várhattunk tőle újat, sőt azoknak az adatoknak teljes felhasználását sem, melyek, ha minden történetírónak egyaránt rendelkezésére is állanak, az idegenhez soha sem beszélhetnek oly közvetlenséggel, mint a magyar historikushoz.

De midőn erre utalunk, nem háríthatjuk el a felelősséget a szerzőtől azért a felfogásért, mely e korszak egyik legfontosabb kérdése, a királyi trón körül folyt pártharcz tárgyalásánál oly éles ellentétbe helyezi őt a magyar történeti köztudattal. A tárgyilagosságra való törekvés Gritti történetírójában jelentékenyen megszelidítette a régi bécsi hagyomány erejét, mely a két király alakját egymással szemközt állítva, minden jó tulajdonságot Ferdinándra halmoz és minden gyöngeséget János királyban lát megszemélyesítve; de az ellentét az ő felfogása és a mienk közt ma is nagy, és a kisérletnek, hogy azt enyhítsük, határokat szabtak az író egyéniségét megillető köteles tekintetek.

Mindazonáltal azt hiszszük, nem végeztünk haszontalan munkát e dolgozat közrebocsátásával. A kit a történet hőse érdekel, kétségkívül sok újat fog benne találni; s ha az osztrák történetíró művének irányzata megszólalásra bírja hazai történetíróink közül azokat, kik e kort legjobban ismerik, a versengés Clio osztrák és magyar tanítványai között siettetni fogja a két felfogás közt fennálló ellentétek megszüntetését s közelebb visz a történelmi igazság megismeréséhez.

HASONMÁSOK SZÖVEGE.

AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÖVETEK 1530 DECZEMBER 31-IKI HŰSÉGLEVELE.

(Melléklet a 43. laphoz.)

Nos Joannes Statilius episcopus Albensis Transsiluanie, Emericus Czybak electus Waradiensis, item Joannes Bánffy de Alsólyndwa comes perpetuus comitatus de Weretze, palatinus regni Hungariae ac iudex Comanorum, comes Gregorius Pesthyeny de Marthonos iudex curie regie maiestatis, Hieronymus de Lasko, Stephanus Bathori de Somlyo waywode Transsiluanienses et Siculorum comites, Gaspar de Paska comes comitatus Newgradiensis, Stephanus Drwget de Homonna, Joannes Zerechen de Meztchegnyew comes comitatus Tholnensis, Franciscus de Bachya praepositus Scepusiensis, Simon de Athyna castellanus et provisor curie castri Budensis, Thomas de Nadasd administrator proventuum regie maiestatis, Joannes Doczy de Zeg, Nicolaus Kozka de Zedlecz capitaneus partium regni superiorum, necnon egregii Benedictus de Beken locumtenens personalis presentie regie maestatis, Emericus de Saros prothonotarius iudicis curie regie maiestatis, Albertus Fylpessy prothonotarius personalis presentie regie maiestatis, Nicolaus de Thelegd vicewaywoda Transsiluanensis Michael Iakchy comes comitatus Zolnokmediocris, Michael Kesserew de Gybarth, Stephanus Balynthtyth supremus capitaneus Rascianorum, Nicolaus Thomori de Kewesd comes comitatus Albensis, Petrus Bodo de Mezthegnyew, Joannes de Dombo, Franciscus Somogy de Endred, Petrus Emreffy de Zerdahel, Ladislaus Nagh de Beer, Stephanus Thomori de Chwch, Blasius de Weche capitaneus peditum regie maiestatis, Paulus de Barcha, Michael Somlyay, Mattheus Kassono, Blasius Cherÿ, Michael Kwnyowych, Emericus Pwthnoky, Ioannes Zthary de Maria, Franciscus Dobo de Ruzka, Sigismundus de Rohman, Andreas Ispan de Macha aliique universi et singuli fideles subditi serenissimi

19*

domini regis Ioannis, domini nostri gloriosissimi, qui in presenti negotio interfuerunt, memoriae commendamus per presentes litteras nostras, quod nos illustri et magnifico domino Ludouico Gritti, gubernatori regio et regni Hungariae electoque ecclesie Agriensis, summo thesaurario et consiliario regie maiestatis in omnibus, que ad commodum et statum predicti serenissimi domini nostri regis necnon libertatem et conservationem regni pertinerent, pro facultate nostra auxilio esse volumus, atque ad hec nos eidem promittimus, harum nostrarum sigilli nostri munimine manusque nostre subscriptione roboratarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Bude, sabato proximo ante festum circumcisionis domini, anno eiusdem millesimo quingentesimo tricesimo.

NÁDASDY TAMÁS KORMÁNYZÓ-HELYETTESI KINEVEZÉSE.

(Melléklet a 44. laphoz.)

Nos Ludouicus Gritti gubernator regni Hungarie, comes perpetuus terre Maramorusiensis ac summus thesaurarius et consiliarius regie maiestatis etcetera, recognoscimus per presentes litteras nostras, quod nos magnificum Thoma de Nadasd in absentia nostra fecimus et constitutimus in vicegubernatorem nostrum, dando et conferendo eidem plenam atque omnimodam auctoritatem, ut ipse Nadasdy intra adventum nostrum vice et in persona nostra omnia negotia ad gubernationem nostrum pertinentia unacum officio thesaurariatus exercere universosque proventus regni administrare et iuxta necessitatem negotiorum regie maiestatis simul et regni dispensare debeat, et quod universi officiales et prefecti quorumlibet bonorum et officiorum ac proventuum regalium exactores ad praefatum Nadasdy in omnibus attendere, omniaque officia ad libitum suum tenere proventusque huiusdem universos ad manus suas administrare ac eidem rationem dare debeant; hoc tamen non pretermisso, quod si regia maiestas vel aliquis dominorum aut alter quispiam ad huiusdem officium gubernationis vel thesaurariatus et proventuum administrationem sese immiserit vel ipsum in eo quovis pacto turbaverit, extunc ipse Nadasdy aut ad nos Constantinopolim aut alicubi nos reperire poterit, venire, aut ad domum suam se conferre, ibique adventum nostrum exspectare possit et valeat, harum nostrarum vigore testimonio mediante. Datum Bude, 12. mensis Ianuarii, anno domini millesimo quingentesimo tricesimo primo.

Idem Ludovicus Griti
manu propria.

TRANQUILLUS ANDRONICUS GRITTIRŐL IRT MUNKÁJÁNAK CZÍMLAPJA.

(Melléklet a 116. laphoz.)

1 a. lap.

Tranquilli Andronici Dalmatiae Traguriensis de rebus in Hungaria gestis ab illustrissimo et magnifico Ludovico Gritti deque eius obitu epistola.

1 b. lap.

Illustrissimo et magnifico domino Alberto de Lascho palatino Syradiensi et libero baroni in Kiesmark Franciscus Andronicus salutem plurimam. Ingeniorum monumenta, eorum praesertim hominum, qui non minus ipsa scientia, quam rerum usu excellerunt, Alberte Laschi, semper eiusmodi custodia sepienda esse putavi, ut ad omnem etiam posteritatem per manus quasi transmissa humanae vitae usui esse perpetuo possint. Ratio autem ea monumenta custodiendi antea quidem compluribus in eandem sententiam conscriptis libris, nunc vero typys commendatis optima esse ducitur. Siquidem hoc demum illud est, quod viros illustres ab hominum oblivione vindicet et tanquam immortalitatis quadam civitate donet. Patruus meus Tranquillus Andronicus quo ingenio, qua doctrina quam exquisita fuerit, si cuipiam notum

EGYKORÚ UJSÁGLAP GRITTI HALÁLÁRÓL.

(Melléklet a 168. laphoz.)

1 a. lap.

Warhaffte geschict wie herr Ludouico Griti von Constantinopel in die Walachey ankommen und in Sybenbürgen erschlagen ist den 28. Septembris. 1534.

1 b. lap.

Herr Ludouico Griti des Hertzogen von Venedig beysun, so zu Constantinopell an des Türcken hoff aufferzogen und in sondern genaden gewesen ist, daselbst von im abgefertiget worden mit tausent Janitschern und acht hundert pferden, und auff die Walachey gezogen. Aldo er bosz practicken fürgenomen, etlich der mechtigsten Herrn der Walachen an sich gezogen, und auff sein parthey bracht hat, in willen den Wayda daselbst zu entsetzen. Dasselb aber gedachter Wayda zu

frü gewar worden ist, sich gesterckt, und den Griti genötet, im die Walachen, so er ihm anhengig gemacht het, zuzustellen. Dero fürnemsten er die meüler und nasen abschneyden, und die ander niderhacken lassen, hat Griti gesagt ob er de Kaiser ungehorsam sein wöl. Darauf er geantwort, nayn, der Kaiser aber hab im solche sachen mit ym zu handlen mit befolhen. Dagegen Griti gebetten, in on schaden in Sybenbürgen zihen zu lassen. Das der Walachisch Wayda bewilligt: und ym zu seiner verglaitung noch tausent man zugeben hat. Als Gritti in Sybenburgen ankomen ist, seyn ym der herr Zibac Bischoff zu Wardein undd der Wayda in Sibenburgen entgegen gezogen mit anderthalb hundert pferdem in zu empfahen. Und do sie auff vier meil in einem dorff gelegen sein, hat Griti ausgeschickt, unnd ernenten Bischoffen Ziback sampt

2a. lap.

sampt seinem volck bey nachts niderhacken lassen, mit befelh im des Bischoffs haupt auf einem Sebel zu zufüren. Und den Mailaten, der diselbe nacht auch bey dem Bischoff gelegen sein solt, aber nit entgegen gewesen ist, gleicherweisz niderzuhacken. Darob di Sibenbürger erzürnet sein, und haben mit hilff des Waida aus der Molda und ettlicher Hunger, Zecken undd Walachen ein mechtig grosz volck versamelt, und den Griti sampt seinen sünen und etlichen mechtigen Herrn in einen festen Stetlin Medwisch genant ein zeytlang belegert. Letzlich seyen die Burger mit etlichen Hungern vereinigt, in den kirch thurn oder freydthoff geflohen, und haben die Gritischen mit schiessen und werffen so weit beschedigt und getrungen, das sie zum teil uber die Statmaurn auszgefallen sein, und zum theil die thor selbst eröffnet, und sich dem Mailat obersten hauptman in gnad ergeben haben. In demselben haben die Sibenburgischen und mitverwanten inn die Stat getrungen, des Griti volck alles, etlich melden in drey tausent erschlagen. Aber Griti, sein zwen Sün, auch Doci Janisch und Luti Janischerban haben sich in einem hausz auff das sterckist vertarrast gehabt. Do sollichs der Mailat erfarn, hat er das haus erbrechen lassen, den Griti, der sich nit gerürt, noch gegen ihm auffgestanden ist, in einem sessel gefinden, selbst bey der hand genomen, sampt bemelten

2b. lap.

seinen Sünen und Doci und Luti Janisch für das Stetlein, in dem leger zu seinen zelten gefürt, daselbst den Griti mig eigner hand nider gehackt. Und einen gepman in seinem blut wol gewaschen, dem Doci

Janisch anlegen, und in etlich mal um die Zellt unter dem volck umbfüren lassen. Darnach hat er yn, sampt dem Luti Janischerban und zweyen des Griti sünen auch nidergehackt, die der massen geendet haben. Janus Wayda enthelt sich im Geschlosz zu Wardein XXI. meyl. von dannen, und wöllen die Hungern keinen Türkischen Herrn mer gedulden. Und hat der Hoffrichter zu Ofen, des Griti güter in das geschlosz füren lassen, besorgen sich die Pester. Und was sich auff soliche geschicht weyter zutregt, gibt die zeyt zu erkennen. Der gutig Herr Gott sey mit uns allen. Amen.

TRANQUILLUS KÉZIRATÁNAK GRITTI HALÁLÁRÓL SZÓLÓ RÉSZE.

(139. lap.)

. . . promitterent, velle se ipsis dedere. Moldaui ingenue promiserunt ac stabiliverunt litteris ad gubernatorem datis, quem postquam in eorum potestate fuit, tradiderunt necandum Hungaris, negantes se occidere posse, iureiurando teneri. O perfidiam singularem et inauditam: interpretantur se vacare crimine, quod alium carnificem subiecerint. Ianizeri omnes ad unum prius nudati, deinde lanceis confixi interiere. Gubernatori caput iussu Francisci Chendi amputatur et Petro vayuodae missum est; sevitum est in cadaver more barbarico; cor extractum pectore dissecto, manus, pedes, singuli digiti abscissi, dimissique per civitates Hungariae. Gothardus tamen Chun, quo maiorem hostem non habuit, reliquias corporis in loco sacro humavit. Filii obducti in Moldauiam etiam mandato vayvodae interempti dicuntur, egregia indole, summaeque spei adolescentes, alter duodecimum, alter vero vigesimum annum aetatis agens. Hunc exitum habuit vir magnitudine animi et consilii nemini principum nostrae aetatis priscorumque temporum, si fortuna par accessisset, inferior. Parcus cibi et potus, victu parabili assuetus, somnum naturali desiderio finiens, pecuniae neque tenax, neque profusus, appetens laudis et gloriae, plus quam dici potest laboris et periculorum contemptor, perpetua constantia memoriaque incredibili: hunc summis omnibus et praeclaris dotibus abundantem excultumque natura ad res magnas videbatur genuisse; addiderat ei decorum et procerum corpus oris dignitatem et facundiam, cui plurimum fidei et admirationis conciliebat permixta gravitas cum sapientia. Errant vehementer, qui eum

TARTALOM.

V.

A HATALOM TETŐPONTJÁN.

VI.

ESZTERGOM ÉS BUDA.

VII.

A KONSTANTINÁPOLYI TÁRGYALÁSOK.

KÉPEK.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK:

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK:

MEGJEGYZÉSEK A KÉPEKRŐL.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK:

A czímkép Gritti Lajost egy ismeretlennek XVI. századi fametszete után ábrázolja, mely először Beuther von Karlstadt, Bericht von Kriegshandeln (Basel, 1588.) czímű munkájában jelent meg. Ugyane képet adja Paulus Jovius is «Élogia virorum bellica virtute illustrium» (Basel, 1596.) czímű munkájának Grittiről szóló fejezetében.

Az országgyülési követek 1530 deczember 31-ikén kelt hűséglevelének (43. l.) eredetije a m. kir. Országos Levéltárban őriztetik; hasonmását Divald Károly által készített fénynyomatban adjuk.

Grittinek Nádasdy Tamás kormányzó-helyettesi kinevezését tartalmazó, 1531 január 12-ikén kelt oklevele (44. l.) szintén az Országos Levéltárban őriztetik.

Tranquillus Andronicus Grittiről irt munkájának kézirata, melynek czímlapját és 1*b*. oldalát hasonmásban adjuk (116. l.), a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának tulajdona; könyvtári jelzete: *3760. Fol. Lat.*

A medgyesi szent-ferenczrendiek templomának belsejéről, melynek sírboltjában Gritti el van van temetve, Cserna Károly a helyszínén készített rajzot.

A Gritti haláláról megjelent egykorú újságlapot a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának eredeti példányáról adjuk.

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK:

A czímlap kerete Gritti András velenczei doge Gisi Vincze számára adott capitularejának első oldaláról van másolva, mely a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában *Cod. Lat. Medii aevi 303.* jelzet alatt őriztetik. Másolta *Cserna Károly*, s ugyanő tervezte, a capitulare betűit véve mintául, a keretbe foglalt feliratot. A szavakat elválasztó keresztek és oroszlánfejek Gritti Lajos bővített czímerének motivumaiból vétettek.

Szent-Márk oroszlánja (3. l.) egy Marcantonio Trivisano dogétól származó capitulare kezdő miniaturjéről, ugyane kódexből vétetett.

Gritti András egy más capitulareja lapdíszéről van másolva az a pajzs, melyet a Gritti-család eredeti czímerével a bevezetés záró képeül (4. l.) adunk. Az eredetiben a pajzs mezejét a Bondimeri-család czímere foglalja el.

A velenczei piazzetta és a doge-palota XVI. századi képe (5. l.) Philippus Bergomensis «Supplementum supplementi chronicarum» (Velencze, 1513.) czímű munkájából vétetett.

Gritti András emlékérmének előlapját (7. l.), mely a doge mellképét ábrázolja ANDREAS · GRITTI · DVX · VENETIAR*(um)* · körirattal, és egy másik, Giovanni Zacchitól származó Gritti-érem hátlapját (12. l.), mely kígyó által övezett földgömbön Fortuna álló alakját ábrázolja, DEI · OPT*(imi)* · MAX*(imi)* · OPE · körirattal és a művész jegyével: IO*(annes)* · ZACCHVS · F*(ecit)*. Aloiso Heiss «Les medailleurs de la renaissance» czímű munkájában megjelent reproductiója után adjuk.

Ibrahim pasa arczképének (11. l.) eredeti rézmetszete Boissard «Vitae et icones Sultanorum Turcicorum» (Frankfurt, 1596.) czímű munkájában jelent meg.

A mohácsi csatateret (13. l.) természet után rajzolta *Cserna Károly.*

A janicsárt ábrázoló kép eredeti rézmetszete Nicolay «Schiffart und Rays in die Türckey» (1572.) czímű munkájában jelent meg.

II. Szolimán szultán (19. l.) és Zsigmond lengyel király (45. l.) képeit Beuther «Kurtzer Bericht von Kriegshandel» (Basel, 1588.) czímű munkájának metszeteiről adjuk.

Laski Jeromos aláírása (21. l.) 1541 október 27-én kelt leveléről vétetett, melynek eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őriztetik. Olvasása: *Hier(onimus) de Lasko pal(atinus) Siradien(sis) (e)t c(etera) manu sua.*

Velencze czímere (24. l.) egy velenczei ősnyomtatvány vignettájáról vétetett, mely a «L'arte della stampa nel rinascimento italiano. Venezia, 1894. czímű munkában jelent meg.

A Magyarország, János király és I. Ferdinánd czímerét ábrázoló fejléczet (25. l.) a «Magyar Nemzet Története» V. kötete számára rajzolta *Cserna Károly.*

Az 1529-iki hadjáratról (29. l.) és Szolimán 1532-iki hadjáratáról (79. l.) szóló egykorú ujságlapok czímlapjait a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának eredeti példányairól közöljük.

János király aláírása (34. l.) V. Károlyhoz 1530 márczius 13-ikán intézett leveléről vétetett, melynek eredetije az osztrák cs. és kir. belügyminiszterium levéltárában őriztetik. Olvasása: *Joannes rex Hungariae manu p(ro)p(ria).*

A török martalóczokat ábrázoló metszet (35. l.) a «Türkischer kayser Ankunfft» czímű, Augsburgban 1543-ban megjelent munkából vétetett.

Thurzó Elek aláírása (36. l.) 1525 szeptember 9-ikén kelt; a levél eredetije a m. kir. Országos Levéltárban őriztetik.

Pest és Buda a XVI. század derekén (39. l.), olasz metszet, mely a kép aláírása szerint Francesco Collignon sajtója alól került ki. Eredetije, T. 145. jelzet alatt, a Magyar Történelmi Képcsarnokban van.

Nádasdy Tamás aláírása (47. l.) 1543 április 22-iki leveléről vétetett, mely a Soós család levéltárában, a Magyar Nemz. Múzeumban őriztetik. Olvasása: *Id(em) Th(omas) Nadasdy (e)t c(etera) manu p(ro)p(ri)a.*

A Héttorony Konstantinápolyban (48. l.) «Münster Cosmographiája» baseli, 1546-iki kiadásában megjelent metszetről vétetett.

A Ramberti Grittiről írt tudósítását tartalmazó munka: Viaggi fatti da Vinetia Velencze, 1543.) czímlapját (53. l.) a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának példányáról adjuk.

János király pecsétjét (59. l.) a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának eredeti példányáról a «Magyar Nemzet Története» V. köte számára rajzolta *Mühlbach Károly.* A pecsétben zárt koronával fedett négyelt pajzs 1. és 4. mezejében a magyar osztások, a 2. és 3. mezőben a kettős kereszt, a négyelt szivpajzs 1. és 4. mezejében egyszarvu, a 2. és 3. mezőben növekvő farkas látható; a nagy pajzs körül 6 kisebb pajzsban jobbról 1. a kettős kereszt, 2. a három dalmát leopárdfej, 3. a kumániai oroszlán, balról 1. a bosnyák két korona, 2. a szlavóniai menyét, 3. a sziléziai sas láthatók. Körirata: SIGILLUM SERENISSIMI : PRINCIPIS : DOMINI : JOANNIS : DEI : GRA*(tia)* : REGIS : HUNGARIE : DALMACIE : CROACIE :

A Clissa várát ábrázoló metszet (61. l.) Coronelli «Isole, spiaggie, porti, citta, fortezze della Dalmazia» czímű munkájában jelent meg.

Szolimán szultán thugráját I. Ferencz franczia királyhoz intézett athnaméjáról, mely a párisi Bibliothèque Nationale-ban őriztetik, először Sylvestre adta ki a «Paléographie Universelle» II. kötetében.

Buda XVI. századi látképét (65. l.), mely a várost délkeleti oldaláról mutatja be, Dominicus Custos rézmetszetének, a Magyar Történelmi Képcsarnokban levő, *T. 137.* jelzetű példányáról adjuk.

V. Károly és Ferdinánd együttes aláírása (67. l.), a mainzi érsek számára 1530 szeptember 13-ikán kiadott oklevelükről, az osztrák cs. és kir. belügyministerium levéltárában (II. B. 4. Böhmen, Fasc. 1.) levő eredetiről vétetett. Olvasása: *Carol(us) Ferdinand(us).*

Perényi Péter aláírása (71. l.) 1540 szeptember 8-ikán kelt okleveléről vétetett, mely a m. kir. Országos Levéltárban őriztetik. Olvasása: *Petrus de Perin manu p(ro)p(ri)a.*

Esztergom XVI. századi képét (73. l.), Hufnagel egykorú rajza után, Brawn «Urbium praecipuorum mundi Theatrum» czímű munkájának IV. kötetéből adjuk.

Lascano Tamás aláírása (74. l.) 1533 február 14-ikén kelt; eredetije a bécsi cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárban.

Komárom XVI. századi képe (76. l.) Forlani «Città del mondo» czímű munkájában jelent meg.

Katzianer János aláírása (77. l.) 1533 deczember 19-én I. Ferdinándhoz intézett jelentéséről vétetett, melynek eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őriztetik. Olvasása: *Hanns Catzianer Ritter.*

György barát aláírása (81. l.) János király 1533 május 14-iki okleveléről vétetett, melynek eredetije szintén a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őriztetik. Olvasása: *Fr(ater) Georgius Her(emi)ta.*

Hesseni Fülöp gróf arczképe (84. l.) Cranach Lukács metszete után, Hirth «Culturgeschichtliches Bilderbuch»-ja I. kötetében jelent meg.

I. Ferdinánd czímere (86. l.) Labach István »Wahrhafftige Handlung» czímű, Buda és Bécs ostromáról szóló, Nürnbergben, 1530-ban megjelent röpirata czímlapjáról vétetett s négyelt pajzsban a magyar és cseh czímereket váltakozva, a szivpajzsban pedig a Habsburgok egyesített spanyol-osztrák czímerét ábrázolja.

Török és császári követek találkozása (87. l.) a «Wegraysz Keyserl. Maiestät Legation 1532» czímű, 1532-iki ujságlap czímképéről vétetett, a kép felső részének elhagyásával.

Doria András képe (89. l.) Schrenck v. Notzing «Der durchl. Kayser etc. Bildnussen» (Innsbruck, 1600.) czímű munkájában jelent meg.

Zárai Jeromos aláírása (91. l.) 1530 augusztus 14-én kelt; eredetije a bécsi cs. és kir. állami levéltárban. Olvasása: *Hieronimo de Zara p(ro)p(ri)a m(anu).*

Schepper Kornél aláírása (93. l.) 1533 márczius 11-én kelt; eredetije ugyanott. Olvasása: *Cornelius Duplicius Scepper(us).*

Ibrahim nagyvezér kézjegyét (95. l.) Hammer «Wiens erste Türkische Belagerung» czímű munkájából vettük.

I. Ferdinánd király képe (99. l.) Barthel Beham metszetének a Magyar Történelmi Képcsarnokban 6608. szám alatt őrzött példányáról készült.

I. Ferencz franczia király képét (102. l.) a Hirth «Kulturgesch. Bilderbuch»-ja II. kötetében megjelent metszet után adjuk.

Zárai Vespasian aláírása 1532 február 8-án kelt; eredetije a bécsi cs. és kir. állami levéltárban. Olvasása: *Vespasiano Gilio de Zara s(cripsit) m(anu) p(ro)p(ria).*

János magyar király képét (107. l.) az Ő Felsége hitbizományi könyvtárában őrzött eredeti metszet után adjuk.

Khaireddin Barbarossa képének (111. l.) eredetije ugyanott őriztetik.

V. Károly képét (113. l.) Bartel Beham eredeti metszetéről, a «Magyar Nemzet Története» V. kötete számára készült felvételről adjuk.

Gritti aláírása (116. l.) 1532 április 16-án kelt; eredetije a m. kir. Orsz. Levéltárban. Olvasása: *Ludovicus Gritti regni Vngarie gubernator et c(etera).*

Nagy-Szeben régi képe «Das Gedrückte und Erquickte Königreich Hungarn» (Frankfurt és Lipcse, 1668.) czímű munkában jelent meg.

Czibak Imre aláírása (119. l.) 1534 február 2-ikán kelt; eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Olvasása: *Emericus Czybak de Palotha Waradien(sis) (e)t c(etera).*

Brassó látképét (125. l.) a «Magyar Nemzet Története» III. kötete számára természet után rajzolta *Cserna Károly.*

A Medgyes főterét, a bástyatornyot és a Gritti-ház ablakát ábrázoló képet (130. l.) a Magyar Nemzet Története v. kötete számára rajzolta Cserna Károly.

Gritti medgyesi szállását (132. l.) és a szent-ferenczrendiek temploma és kolostora (135. és 137. l.) Cserna Károlynak a helyszinen készült eredeti rajzai.

Tranquillus kéziratának Gritti haláláról szóló része (139. l.) a nemz. múzeumi kézirat 23b. lapjáról van kicsinyítve.

Gritti pecsétje (142. l.) Grittinek az országos levéltárban és a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött eredeti okleveleiről vétetett. A pecsét mezejét Gritti czimere foglalja el, mely vágott pajzs felső mezejében keresztet, az alsó vörös mezőben koronás oroszlánfejet ábrázol. Körirata: LVD*(ovicus)* · GRITTI · GVBERNATOR · REGNI · HVNGARIE · Rajzolta Cserna Károly.

HIBAIGAZÍTÁSOK.

14. l. fel. 13. sor. *Tomyos* helyett olvasd: *Tornyos.*
56. l. fel. 10. sor. *Wels* helyett olvasd: *Vels.*
U. ott, al. 3. sor. *Dselalfade* helyett olvasd: *Delálzáde.*
68. l. 1. jegyz. 1. sor. *Schneller* helyett olvasd: *Schuller.*
108. l. al. 6. sor. *1534* helyett olvasd: *1533.*
A 43. laphoz mellékelt oklevél aláírásában *1350* helyett olvasd: *1530.*